

МАРКО ТАЈЧЕВИЋ

ОСНОВНА
ТЕОРИЈА МУЗИКЕ

ТРЕЋЕ ИЗДАЊЕ

ПРОСВЕТА • БЕОГРАД
1962

ПРЕДГОВОР ПРВОМ ИЗДАЊУ

Овај уџбеник основне теорије музике намењен је нижим музичким школама, у којима се тај предмет, према наставном плану, учи у шестој години. Већ сама чињеница да се основна теорија музике учи у последњим годинама ниже школе (дакле непосредно уочи прелаза у средњу музичку школу, где је планом предвиђено изучавање науке о хармонији од прве године) упућује на то, да тај предмет треба да обухвати целу материју основне теорије као непосредни *увод у науку о хармонији*. Ту се подразумевају у првом реду дијатонски и хроматски полуостепени и цели степени, све дијатонске (дурске, молске и староцрквене) лествице, сви интервали и сви лествични трозвуци у дуру и молу. Уједно тај предмет, као последњи у току низешколског учења, треба да *рекайширује*, а уједно и прошири своје теоријско знање из претходних година ниже школе, стечено учењем солфеја и практичним учењем одабраног инструмента.

Теоријско знање о основним музичким појмовима стиче ученик од првих почетака свог учења у музичкој школи. Без тих основа не би било ни могуће да почне учење свирања на било ком инструменту. Али савладавање теорије тече упоредо с практичним савладавањем технике свирања на инструменту односно солфејирања. Оно, нужно, треба да достигне онај степен, који је неопходан за практично музицирање. Међутим, искуство показује да тај степен теоријског схваташа и савладавања материје често није у складу и сразмери са стеченом техником свирања на инструменту. Колико ће ученика глатко и без грешака отсвирати на пр. мелодијску гис-мол лествицу на инструменту, а неће знати да без грешке именује тонове те лествице! Ограничено сам се само на један случај, али могло би се набројати још безброј примера, који показују, како инструментална пракса често не иде у корак са теоријским савладавањем материја.

У таквим случајевима *субјективни* део кривице носи, дакако, наставник инструмента, који није способан да *теоријски* даде ученику објашњење, које ће потпуно задовољити. Међутим *објективна* кривица лежи у немогућности, да *иштуну* савладавање музичке теорије претходи практичном изучавању инструмента. Тај методички раскорак донекле ублажује солфеђо са својом уском повезаношћу с теоријом и чињеница, да оба предмета обично предаје исти наставник — теоретичар.

Пишући овај уџбеник имао сам стално у виду неопходну везу теоријског објашњавања појмова са праксом: солфеђом и инструментом. Многе нотне примере и задатке у овој књизи које је могуће отпевати, треба да ученик, пошто их је теоријски схватио и написао, отпева. Оне, који се не могу отпевати (а таквих је много више) треба да ученик отsvира на клавиру односно на другом подесном инструменту. Ово се у првом реду односи на оне примере, који представљају мелодијски логичне целине или акорде.

Не мање важно је и упоређивање и проверавање *свих* теоријских појмова у нотноме материјалу, који ученик примењује код учења свог инструмента, а нарочито клавира. Проналажење одговарајућих примера из инструктивног нотног материјала треба да прати изучавање овог уџбеника од почетка до краја. За свако теоријско објашњење било ког музичког појма треба — и крај многих примера који су у књизи цитирани, као и крај писмених задатака, који треба да послуже што бољем савладавању материјала — наћи доста одговарајућих примера у литератури.

После сваког објашњеног појма следи низ питања, која се односе на претходно објашњење. И крај све стереотипности коју неизбежно изазива такав систем у књизи, сматрао сам да су та питања потребна, како би се олакшао рад с ученицима оним наставницима, који још немају толико искуства, да сами обухвате сву материју *прецизним* питањима, од којих несумњиво зависи исто тако *прецизан* учеников одговор. Вежбе које следе стално после постављених питања, већином су писмене. Не може се доволно нагласити како је у њима већ од првог почетка потребна тачност и уредност, тим пре што знамо да у музичкој семиографији сваки знак, почевши од обичне тачке, има своје посебно значење. Треба, дакле, у овом — последњем у току студија — учењу *основне* музичке теорије захтевати од ученика највећу тачност у бележењу свих музичких знакова.

Материјал у књизи подељен је овако: 1) Основни појмови, 2) Метрика, 3) Ритмика, 4) Мелодика (лествице, интервали, акорди), 5) Динамика, 6) Разни изрази, 7) Артикулација,

8) Разни помоћни знакови и скраћенице, 9) Орнаменти. Таква подела, чини ми се, најпрегледније обухвата сву материју, која улази у тај предмет, шта више и ону материју која употребљава у пракси уобичајено градиво (на пр. акустички појмови, али квотни тонови, транспоновање итд.), а која се у извесним приликама може скратити или сасвим изоставити. Ипак, мишљења сам, да ће — у тежњи око подизања нивоа стручног знања нових генерација музичара — бити од користи, ако ученик проучи и та, мање уобичајена, питања из основне музичке теорије, а наставници ће зацело добро учинити, ако у томе смислу прошире испитне захтеве.

У првом поглављу, Основни појмови, изложено је бележење нота у разним кључевима *ab ovo*. Јасно је да ће наставник овде поступити онако како то захтева степен знања његових ученика. Ипак често се догађа, да науку о хармонији почињу учити ученици, који нису савладали бележење нота контра октаве у G кључу. Није, дакле, сувишно да се посвети пажња и бележењу свих нота у разним кључевима.

Све писмене вежбе и задатке треба ученик да *преиши* из књиге у нотну свеску и у њој их обради. То се нарочито односи на задатке из поглавља Метрика и Ритмика, али и на остale. Добро је да се задаци, који се односе на лепо и исправно писање нота и пауза, пишу наизменично оловком и мастилом.

У поглавље Мелодика улазе све лествице, сви интервали и — од основних акорда — углавном само квинтакорд. Јасно је да смо ту већ у области, којој би прави назив био Хармоника. Међутим, како проучавању лествица непосредно треба да следи проучавање интервала, а на ове се одмах надовезује учење о акордима, сматрао сам логичним, да о акордима (а посебно о квинтакордима) дам онолико објашњења, колико може да корисно послужи у стадију у коме се из основне музичке теорије *према* у науку о хармонији, тј. онолико објашњења колико је потребно за *увод* у науку о хармонији. У томе отсеку ове књиге може наставник поступити према властитом нахођењу, тј. скратити материјал до — укључиво — лествичних трозвучака. Овом приликом жеleo бих да поново нагласим, како је основна теорија музике уједно и увод у науку о хармонији, а то нас упућује на *најочију* пажњу око проучавања 1) дијатонских и хроматских полуступена и целих степена, 2) свих (поготово дијатонских) лествица и 3) свих интервала. Наглашавајући важност ових поглавља књиге нipoшто не бих жеleo да умањим потребу детаљног проучавања и осталог материјала, али споменута три

поглавља претстављају и методички ортанску повезаност са науком о хармонији. Уколико би овај уџбеник могао да — у привременом недостатку специјалног — послужи и настави у гимназијама, неопходно би било да се градиво у њему скрати на онолико, колико је предвиђено наставним програмом средњих школа. У томе случају, дакако, вешт наставник треба да примени само онај материјал, који улази у оквир споменутог наставног програма имајући при том у виду престанак потребе да основна теорија музике буде уједно и увод у науку о хармонији.

У Београду, новембра 1951 год.

проф. МАРКО ТАЈЧЕВИЋ

ОСНОВНА ТЕОРИЈА МУЗИКЕ

ОСНОВНИ ПОЈМОВИ

МУЗИКА

Музика је уметност која се служи тоновима као средством свог израза. Она допира у нашу свест помоћу чула слуха. Ми, дакле, схватамо музику слушањем.

ЗВУК

Све оно што разабиремо слухом зовемо општим именом звук. Звук постаје *шрећерењем* неке еластичне чврсте материје (на пр.: жице, струне, металне или дрвене плочице итд.) или ваздушног стуба у цеви, која у стању напетости тежи ка стању мirovања и, као звучни извор, изазива својим треперењем ширење звучних таласа. Брзина звука код средње температуре од 18°C износи 340 м. у секунди. Звучни таласи допиру кроз ваздух до наше свести преко слушних органа, који се састоје од спољног, средњег и унутрашњег уха.

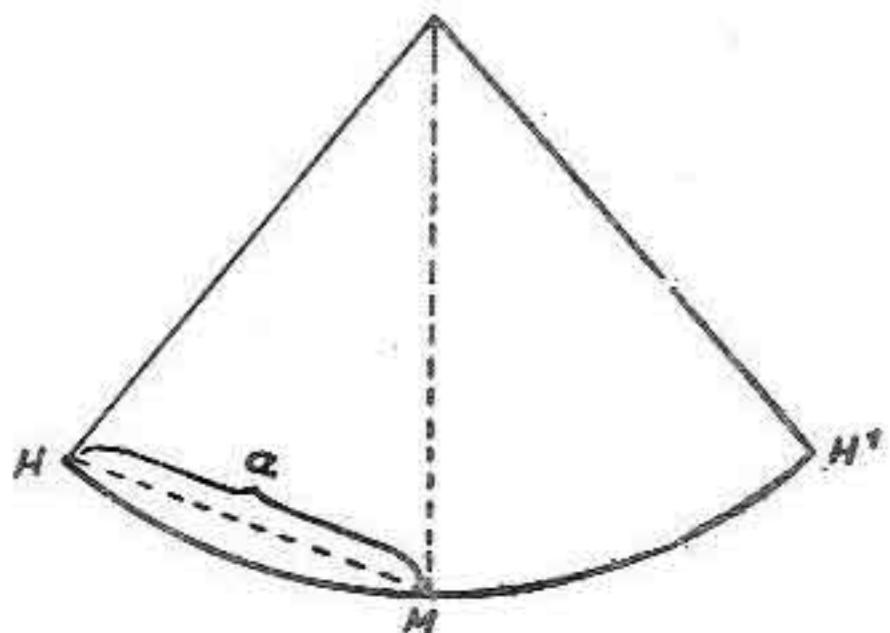
Звукова има *одређених* (артикулисаних) и *неодређених* (неартикулисаних). Међу неодређене звукове убрајамо шум, лупу, шкрипу, грмљавину итд., а међу одређене звук звона, свирале, људског гласа (певање) и сл. Звучни таласи неодређених звукова неправилни су, а таласи одређених звукова правилни су и периодични, тј. појављују се у правилним размацима. Звукови одређене висине примењују се у музici и зову се музички тонови.

ТОН

Музички тон је звук који има одређену *висину*, *јачину*, *шрајање* и *боју*. То су четири главне особине музичког тона.

Да би се произвео тон потребно је еластично тело које, напето, у тежњи да се поново врати у мирно (нейапето) стање, производи трептаје. Под трептајем подразумева се покрет (кретња), какав најочигледније изводи клатно, да из тачке крајње напетости

(H) превали пут до супротне тачке исте напетости (H^1) и да се врати првобитној тачки. Удаљеност од тачке крајње напетости до тачке мировања (M) зове се даљина трептала или *амплишуда* (a). Време које је телу потребно да изврши потпуни трептадај зове се трајање трептадаја или *периода*, а број трептадаја који се изврши у једној секунди зове се *фрејвенција*. Мера за фрејвенцију зове се *Герц*, а бележи се скраћено Hc ; тон од $435 Hc$. има, дакле, 435 трептадаја у једној секунди.

Што је већи број трептадаја (фрејвенција), то више звучи тон који чујемо, односно, то је већа *висина тона**. Границе у којима распознајемо слухом звукове чине тонови од $16 Hc$. до око $16.000 Hc$. а то одговара обиму од c^2 до c^7 , тј. десет октава. У музичкој пракси употребљавају се тонови од $16 Hc$. до, отприлике, $5000 Hc$. Да би се одредили што тачнији односи тонова по висини, установљен је г. 1885 т.зв. „камертон“ од $435 Hc$ **, а то је т.зв. „нормално a “ — a^1

Величина даљине трептадаја (амплитуда) а и запремина (маса) тела које трепери одлучују о *јачини тона*. Што је већа амплитуда, тон је јачи. Међутим наша *слуша осетљивост* зависи не само од јачине тона, него — истовремено — и од висине тона. Слушна осетљивост је већа код високих тонова него код дубоких, тако да нам се високи тон чини јачим од дубоког тона исте акустичке јачине.

С друге стране опет не расте слушна осетљивост у истој мери са јачином тона. Најјаче осећање тона само је око 30 пута јаче од најслабијег. Удвоstrучење акустичке тонске јачине проузрокује само једва приметно појачање звучног утиска, док је за прелаз из pp у ff просечно потребна 10.000 пута већа јачина тона. Према томе, минимална је разлика звучног утиска, ако исту мелодију свира једна виолина или две; исто тако велика маса певача у хору или т.зв. „оријашки оркестар“ изазива више оптички него звучни утисак.

Сваки музички тон претставља сложену звучну појаву, јер се састоји од главног тона (тј. оног који стварно чујемо) и низа

* Висина фрејвенције условљена је напетошћу звучног тела (на пр. жице) и његовом дужином.

** Савремени камертон има $440 Hc$.

— у њему садржаних — „хармонских ћорњих тонова“ или *акустичних тонова*. Број и јачина „горњих тонова“ утичу на облик трептадаја, односно звучних таласа, који се деле на *трансверзалне* (на пр. код треперења жице, металне или дрвене плочице итд.) и *лонгitudиналне* (на пр. код дувачких инструмената). „Горње тонове“ не чујемо као самосталне тонове, него као *боју* (тембр) главног тона. Висина фрејвенције горњих тонова може бити врло различита (на пр. код флауте се пење до $4000 Hc$., код виолине до $8000 Hc$., код трубе до $9000 Hc$. итд.), а — према томе — сваки инструмент има своју различиту тонску боју као и свака врста певачких гласова.

Трајање тона условљено је постојању треперења звучног тела, а ова опет зависи од трајности спољног утицаја, који изазива треперење. (Разлика у трајању тона код клавира и виолине или било којег дувачког инструмента!)

Кад звучни талас нађе на неко тело или ваздушни простор са истом или сличном фрејвенцијом, изазове код ових заједничко треперење или *резонанцу*, која појачава звучни талас. Да би се такво појачавање звучних таласа изазвало, треба фрејвенцији тонова да одговара фрејвенција тела, које резонира. Зато високи тонови захтевају мања, а дубоки тонови већа тела за резонанцу (на пр. виолина и контрабас!)

У музичкој пракси употребљава се око 100 тонова различите висине.

Тонове делимо на *дубоке, средње и високе*.

Дубоке тонове зовемо општим називом *бас*; а високе *дискан*.

Питања. Шта је звук? Како постаје звук? Колика је брзина звука? Каквих има звукова? Шта је музички тон? Шта је трептадај? Шта је амплитуда? Шта је периода? Шта је фрејвенција? Од чега зависи висина тона? Које су границе фрејвенција, у којима распознајемо тонове? Шта је т.зв. „камертон“? Од чега зависи боја тона? Од чега зависи трајање тона? Шта је резонанца? Како делимо тонове уопште? Како зовемо дубоке, а како високе тонове?

ИМЕНА ТОНОВА

Сваки тон има своје име. Тонове именујемо помоћу *седам основних имена*, која гласе у *алфабету* (азбуци): *c, d, e, f, g, a, h*, а у *солмизацији*: *do, re, mi, fa, sol, la, si* или — у многим савременим уџбеницима *солфеја** — *do, re, mi, fa, so, la, ii*.

solfeggio је вежба за певање.

Найомена. У средњој Европи, а у последње време и у Совјетском Савезу, уобичајено је именовање тонова алфабетом. у Италији, Француској Великој Британији и многим другим земљама уобичајено је именовање солмизацијом, које потиче из Италије у X веку, а почињало је првобитно; *ut, re, mi, fa, sol, la, si*. Солмизација се добро примњује у певачким вежбама, јер садржи скоро све самогласнике.

Питања. Како именујемо тонове? Како гласи музички алфабет? Обрнутим редом? Како гласи солмизација? Обрнутим редом? Следећа имена казати у солмизацији; *e, h, d, a, g, f, c*. Следећа имена казати у алфабету: *sol, re, fa, do, si, mi, la*. Упоредним називима именовати: 3, 6, 2, 5, 1, 7, 4 тон.

ТОНСКИ СИСТЕМ

Низ свих тонова редом, од најдубљег до највишег, зове се *тонски систем*. У њему се понављају имена седам основних тонова неколико пута, али сваки пут у другој висини. Да бисмо могли тачно одредити висину појединачних тонова истог имена, делимо тонски систем на групе, које зовемо *октаве тонског система*. Октава садржи свих седам основних тонова редом од *c* до *h*. Свака октава има своје посебно име према положају у тонском систему. Октаве се зову *субконцра* (најдубља), *концра* (дубока), *велика* (јер се њени тонови бележе велиkim словима), *мала* (њене тонове бележимо малим словима), *једамућа подвучена* (њене тонове бележимо малим словом, које је подвучено једном цртицом) или *прва* (место цртице можемо слово обележити бројем 1), *друга подвучена* или *друга*, *трета подвучена* или *трета*, *четврти подвучена* или *четврта* и *пета подвучена* или *пета октава*.

У музичкој практици употребљавају се тонови од субконтра с до с из пете октаве.

Тонски систем, написан словима изгледа овако:

$\underline{\underline{C_2 D_2 E_2 F_2 G_2 A_2 H}}$	$\underline{\underline{C_1 D_1 E_1 F_1 G_1 A_1 H}}$	$\underline{\underline{C \ D \ E \ F \ G \ A \ H}}$
Субконцра октава	Концра октава	Велика октава
$\underline{c \ d \ e \ f \ g \ a \ h}$	$\underline{c^1 \ d^1 \ e^1 \ f^1 \ g^1 \ a^1 \ h^1}$	$\underline{c^2 \ d^2 \ e^2 \ f^2 \ g^2 \ a^2 \ h^2}$
Мала октава	Прва октава	Друга октава
$\underline{c^3 \ d^3 \ e^3 \ f^3 \ g^3 \ a^3 \ h^3}$	$\underline{c^4 \ d^4 \ e^4 \ f^4 \ g^4 \ a^4 \ h^4}$	$\underline{c^5}$
Трећа октава	Четврта октава	Пета октава

Найомена. Људски гласови могу певати тонове у обиму отприлике од *C* до *c³*. Изван тих граница само изузетно. Мушки гласови певају тонове од *C* до *c²*, женски од *f* до *c³*, а дечји од *a* до *f²*.

Музички инструменти могу изводити, подељени према врстама, све тонове у тонском систему, од најдубљег до највишег. На пр. оргулје (велике) изводе све тонове од ${}_2C$ до *c⁵*, клавир од ${}_2A$ до *c⁶*, виолончело од *C* до *e²*, виолина од *g* до *c⁵* итд.

Питања. Шта је тонски систем? Како се зову октаве тонског система редом? Која октава је дубља од мале? Која је виша од контра? Која је дубља од треће? Која је виша од мале? Који су крајњи гранични тонови тонског система?

Вежбе. Написати словима: *f* из мале октаве, *d* из прве, *e* из велике, *h* из друге, *g* из контра, *c* из пете, *a* из субконтра, *d* из треће.

НОТЕ

Сваки тон може се забележити. Знакови којима се бележе тонови зову се *ноте*. Нота је јајоликог или округлог облика (нотна „глава“ (● ●)), коме се по потреби додаје усправна цртица (нотни „врат“) (| |) и један или више „барјачића“ (♪ ♪) итд.

(нотни „врат“) (| |) и један или више „барјачића“ (♪ ♪) итд.

Найомена. Савремени облици нота развијали су се постепено. Пре хиљаду и више година бележили су се тонови знаковима који су се звали *неуме* (грчка реч неума - знак), а изгледали су овако:

а после оваквим знацима (*nota quadrata*):

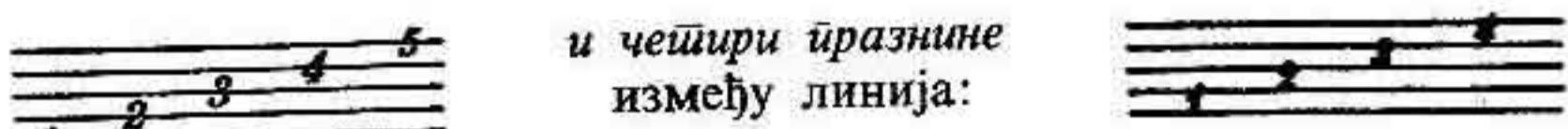

Питања. Шта су ноте? Од којих се делова састоји нота?

Вежба. Написати низ празних и испуњених нотних глава.

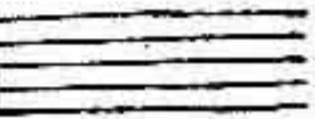
ЛИНИЈСКИ СИСТЕМ

Ноте се бележе у *линијски систем*, који се састоји од *пет* једнако размакнутих водоравних линија:

Линије и празнине бројимо одоздо навише.

Сваки линијски систем спајамо у почетку усправном цртом (спојница):

Постепени је ред којим се бележе ноте у линијски систем

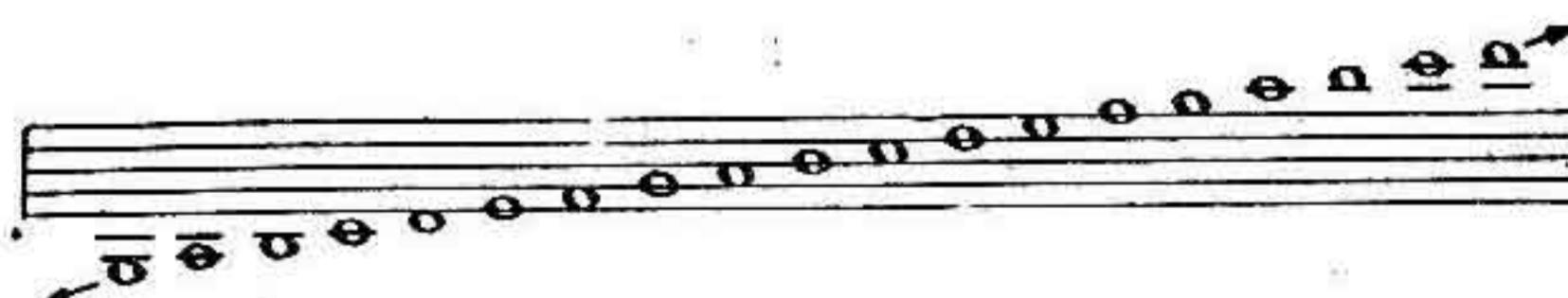
овако:

тако да се на тај начин може забележити само једанаест различитих нота, можемо проширити линијски систем додавањем помоћних цртица (помоћница), које треба да су размакнуте једна од друге као и црте у линијском систему, а бележе се испод и изнад линијског система:

Постепени низ забележених нота изгледа, према томе, овако

Напомена. Када бележимо ноте с помоћним цртицама, треба *најпре* написати помоћну цртицу а затим ноту. Помоћне цртице треба да су размакнуте једна од друге као и линије.

Питања. Где се бележе ноте? Од чега се састоји линијски систем? Како бројимо линије и празнине? Шта бележимо у почетку сваког линијског система? Шта су помоћне цртице? Како треба бележити помоћне цртице?

Вежбе. 1) Нацртати неколико пута линијски систем и обележити бројевима линије и празнине. 2) Написати неколико пута редом све ноте у линијском систему почевши од ноте испод линија до ноте изнад линија. 3) Написати ове ноте: на трећој линији, у другој празнини, изнад линија, у првој празнини, на четвртој линији, испод линија, на петој линији, у трећој празнини. 4) Написати ове ноте: на првој помоћници испод линија, изнад друге помоћнице изнад линија, испод прве помоћнице испод линија, на другој помоћници изнад линија, на другој помоћници испод линија. 5) Написати неколико пута редом све ноте од ноте испод друге помоћнице испод линија до ноте изнад друге помоћнице изнад линија.

Напомена. Све ове писм.не вежбе треба писати оловком и мастилом. Треба пазити да нотне главе буду једнаке величине и једнако удељене једна од друге, а осим тога да су тачно написане на одговарајуће линије или у празнине.

КЉУЧ

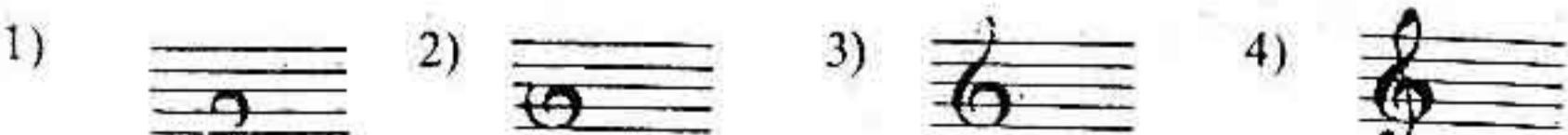
Да бисмо могли одредити (према азбуци или солмизацији) имена нотама у линијском систему, бележимо на почетку *сваког* линијског система знак који се зове *кључ*. Име кључа и његово место на линији даје исто име и ноти на одговарајућој линији. У данашњој музичкој пракси употребљава се неколико врста кључева, од којих понајвише *G-кључ* (или „виолински“ кључ) за бележење *високих* тонова и *F-кључ* (или бас кључ) за бележење *дубоких* тонова.

G — кључ се бележи на *другој* линији:

По-

степени начин, којим бележимо овај кључ овакав је:

Тај кључ даје име *g* ноти на *четвртој* линији:

F — кључ се бележи на *четвртој* линији: Постепени начин, којим бележимо овај кључ овакав је:

- 1) 2) 3) Тај кључ даје

име *f* ноти на *четвртој* линији: *f*

Питања. Шта је кључ? Шта одређује име кључа? За које се тонове употребљава *G*-кључ, а за које *F*-кључ? Како се још зове *G*-кључ, а како *F*-кључ? На којој се линији бележи *G*-кључ? На којој *F*-кључ?

Вежбе. Написати низ *G*-кључева, а после сваког кључа ноту на другој линији и њено име. Исто тако написати низ *F*-кључева. (Ово треба писати оловком и мастилом и пазити на правilan облик и положај кључа.)

БЕЛЕЖЕЊЕ НОТА ПО *G*-КЉУЧУ

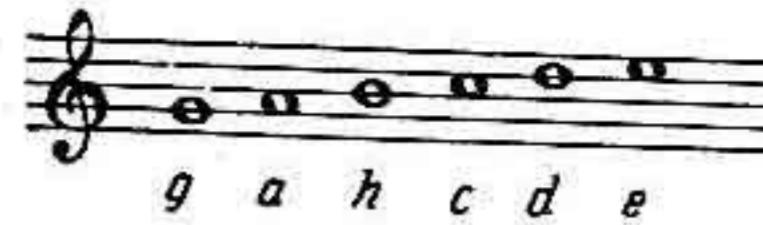
Ако се у почетку линијског система забележи *G*-кључ, нота на другој линији добија име *g*. Како знамо да у музичкој азбуци после тона *g* долази *a*, то ће се следећа нота (у другој празнини) звати *a*

даље, на трећој линији *h*:

у трећој празнини *c*: *c*

на четвртој линији *d*: *d*

у четвртој празнини *e*:

на петој

линији *f*:

изнад линија *g*.

на првој помоћници *a*:

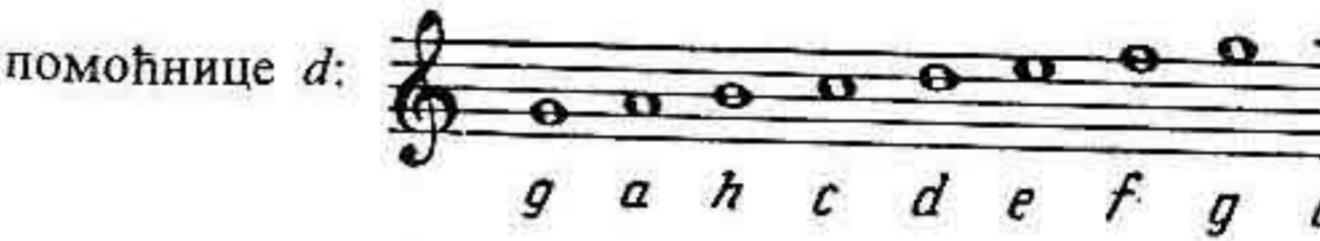
изнад прве помоћнице *h*:

на другој помоћни-

изнад друге

помоћнице *d*:

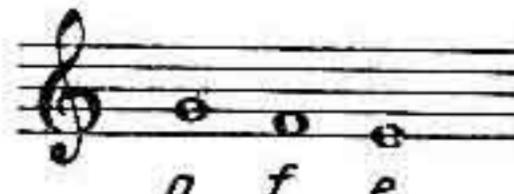

и тако даље.

Исто тако знамо да се у азбуци испод тона *g* налази тон *f*, па ћемо ноту у првој празнини звати *f*:

на првој линији *e*:

испод линија *d*:

на првој помоћници с:

испод прве помоћнице *h*:

на другој помоћници *a*:

испод друге помоћнице *g*: и тако даље.

Сада ћемо поновити бележење свих нота по *G*-кључу, које смо до сада упознали, редом од најниже до највише:

— *g a h c f e g a h c d e f g a h c d*

Примећујемо да се *иста* имена нота понављају, а то значи да различите ноте истог имена припадају различишим октавама. У низу нота, које су овде забележене, оваква је подела на октаве:

мала прва друга трета
— *g a h c' d' e' f' g' a' h' c'' d'' e'' f'' g'' a'' h'' c''' d''' e''' f'''*

Питања. Како се по *G*-кључу зову следеће ноте: на првој линији, на другој, трећој, четвртој и петој линији? У првој празнини, другој, трећој и четвртој празнини? Испод линија? Изнад линија? На првој помоћници испод линија? На првој помоћници изнад линија? На другој помоћници испод линија? На другој помоћници изнад линија? Испод прве помоћнице испод линија? Изнад прве помоћнице изнад линија? Испод друге помоћнице испод линија? Изнад друге помоћнице изнад линија?

Вежбе. Написати ове ноте: *c¹, g¹, c², g², c³, g, e¹, f², f¹, e², a¹, a, a², h, h², d², h¹, d³*.

БЕЛЕЖЕЊЕ НОТА ПО *F*-КЉУЧУ

Ако у почетку линијског система забележимо *F*-кључ, нота на четвртој линији добија име *f*. Како знамо да у азбуци после *f* долази *g*, то ће се следећа нота (у четвртој празнини) звати *g*:

на петој линији *a*:   изнад линија *h*:

f g   *f g a*

на првој помоћници *c*:   на првој помоћници *c*:
f g a h   *f g a h c*

изнад прве помоћнице *d*:   на
f g a h c d

другој помоћници *e*:   и тако даље.
f g a h c d e

изнад друге помоћнице *f*:   и тако даље.
f g a h c d e f

Исто тако зnamо да у азбуци испод *f* долази *e*, па ћemo ноту у трећој прazници звати *e*:

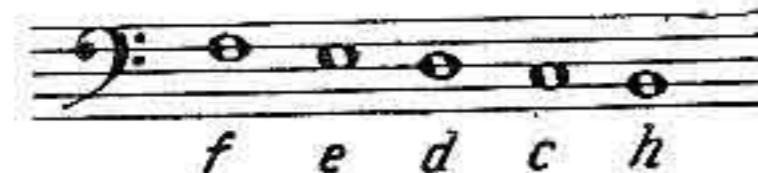
на трећој линији *d*:

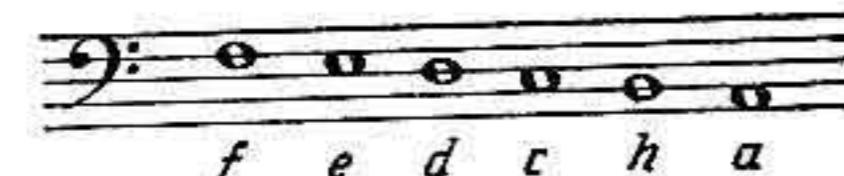
у другој прazници *c*:

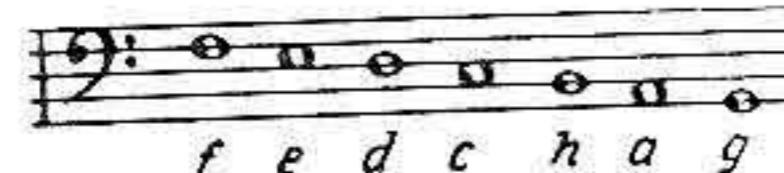
на другој линији *h*:

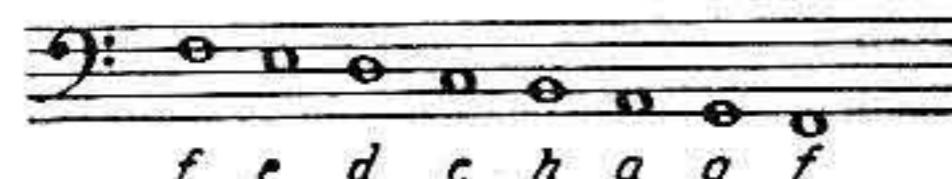
у првој прazници *a*:

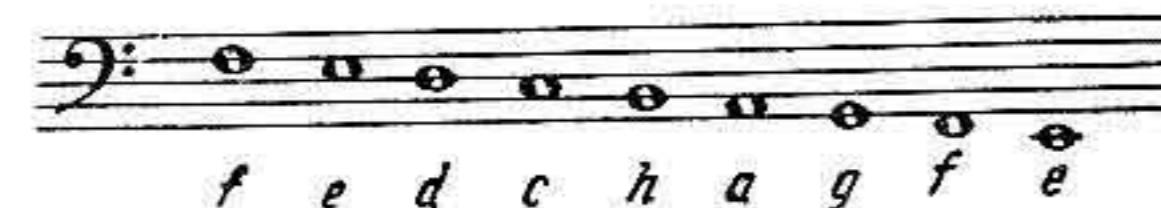
на првој линији *g*:

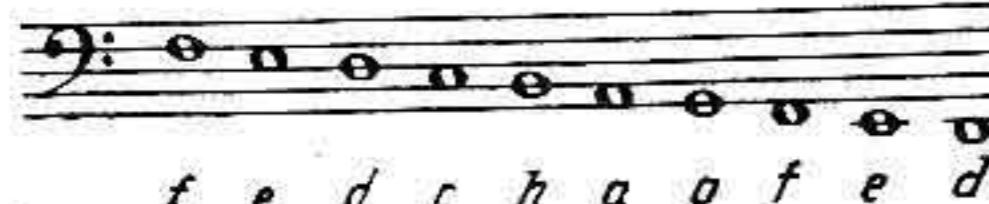
испод линија *f*:

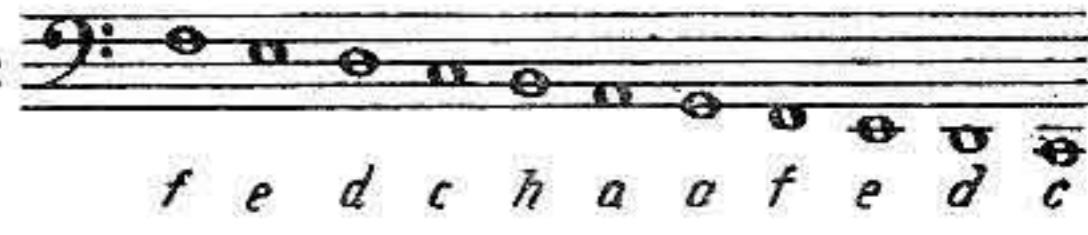
на првој помоћници *e*:

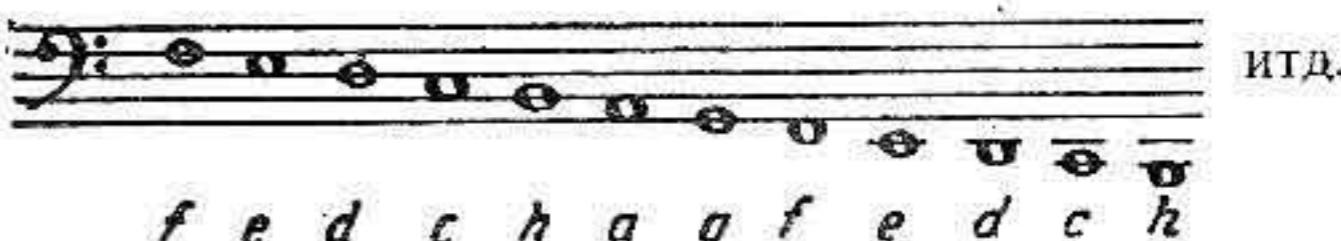
испод прве помоћнице *d*:

на другој помоћници *c*:

испод друге помоћнице *h*:

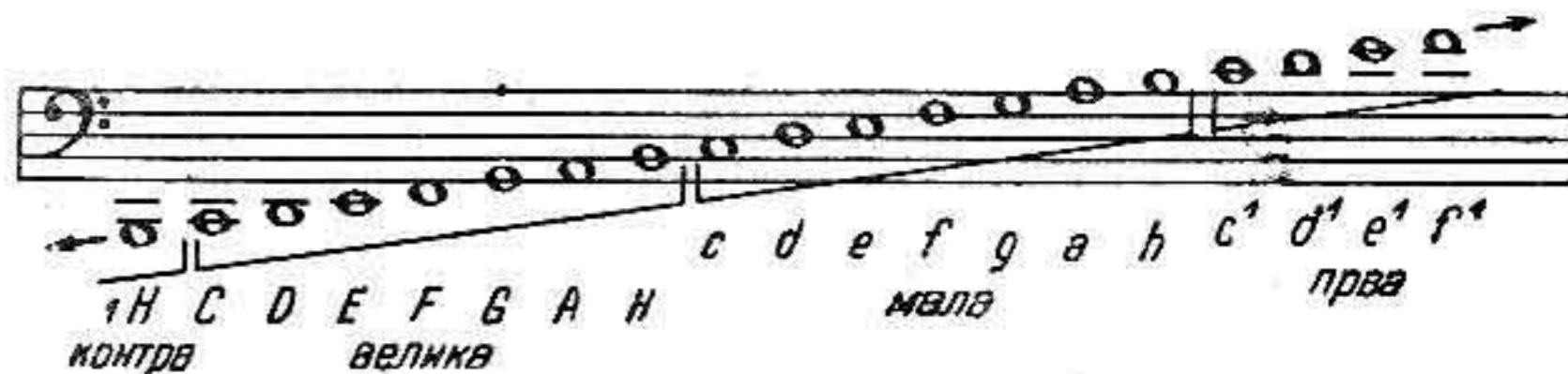

итд.

Сада ћemo поновити бележење свих нота по *F*-кључу (које смо до сада упознали) редом од најниже до највиши ноте:

Опет примећујемо да се иста имена нота понављају, а то значи да различите ноте истог имена припадају различиим октавама. У низу нота, које су овде забележене, оваква је подела на октаве:

Питања. Како се по *F*-кључу зову следеће ноте: у првој, другој, трећој и четвртој прazници? Испод линија? Изнад линија? На првој помоћници испод линија? На првој помоћници изнад линија? На другој помоћници испод линија? На другој помоћници изнад линија? Испод прве помоћнице испод линија? Изнад прве помоћнице изнад линија? Испод друге помоћнице испод линија? Изнад друге помоћнице изнад линија?

Вежбе: 1) Написати ове ноте: *C, c, c¹, F, h, H, f, d, D, d¹, A, g, E, a, G, e, ₁H, f¹*.

2) Следећи пример преписати октаву ниже по *F*-кључу и обележити сваку ноту именом азбуке и солмизације:

3) Следећи пример преписати октаву више по *G*-кључу и обележити сваку ноту именом азбуке и солмизације:

4) Следећи пример читати по *G*-кључу и *F*-кључу именима азбуке и солмизације:

БЕЛЕЖЕЊЕ ОСТАЛИХ НОТА ПО *G*-КЉУЧУ

По *G*-кључу могу се бележити све ноте из мале, прве, друге, треће, четврте и пете октаве. До сада смо научили бележити по *G*-кључу ноте од *g* до *a³*. Сада ћемо научити остале:

Најомена. Најнижа нота која се практично бележи по *G*-кључу је 'с из мале октаве. У четвртој октави бележи се нота с изнад пете помоћнице. Како се у пракси обично не употребљава више од пет помоћница (због лакше прегледности), то се остале ноте у четвртој октави бележе као да су у трећој октави, а изнад њих бележи се ознака *8va*, што значи да се изводе октаву више него што су написане. Исто тако се и нота с из пете октаве, која је обично највиша у практичној употреби, бележи као *c⁴*, а ознака *8va* изнад ње повишива ту ноту за октаву.

Питања. Како се по *G*-кључу зову следеће ноте:

1) Испод линија: на трећој помоћници, на четвртој помоћници, испод треће помоћнице, испод четврте помоћнице?

2) Изнад линија: на трећој помоћници, на четвртој помоћници, на петој помоћници, изнад треће помоћнице, изнад четврте помоћнице, изнад пете помоћнице?

Вежбе. 1) Написати по *G*-кључу следеће ноте:

c, a³, e, f³, c⁵, f, d⁴, h³, c⁴, g³, d, e⁴

2) Прочитати следеће ноте:

3) Следеће ноте преписати октаву ниже:

4) Следеће ноте преписати октаву више:

БЕЛЕЖЕЊЕ ОСТАЛИХ НОТА ПО *F*-КЉУЧУ

По *F*-кључу могу се бележити све ноте из субконтра, контра, велике, мале и прве октаве као и нота с из друге октаве, која је обично највиша нота у бележењу по *F*-кључу.

До сада смо научили бележити по F -кључу ноте од $_1H$ до f^1 .
Сада ћемо научити остале:

Најомена: Најнижа нота која се практично бележи по F-кључу је 2^{C} (из субконтра октаве). Споменули смо пре, да се у пракси обично не употребљава више од пет помоћница. Како се 1^{C} (из контра октаве) бележи испод пете помоћнице, требало би за бележење нота из субконтра октаве више од пет помоћница. Да се то избегне, бележимо ноте из субконтра октаве као ноте из контра октаве, али испод њих бележимо ознаку 8va , што — у овом случају — значи да се те ноте снижавају за октаву.

Питања. Како се по F -кључу зову следеће ноте:

1) Испод линија: испод пете помоћнице, испод четврте помоћнице, испод треће помоћнице, испод друге помоћнице, на петој помоћници на четвртој помоћници, на трећој помоћници на другој помоћници.

2) Изнад линија: на првој помоћници, на другој помоћници, на трећој помоћници, на четвртој помоћници, изнад прве помоћнице, изнад друге помоћнице, изнад треће помоћнице, изнад четврте помоћнице?

Вежбе. 1) Написати по *F*-кльучу ноте:

$${}_{\vartheta}C, {}_{-1}G, {}_{\vartheta}H, {}_{-1}E, d^1, {}_{-2}F, c^2, {}_{-1}A, g^1, {}_{\vartheta}D, a^1, {}_{-1}F, e^1.$$

2) Прочитати следеће ноте:

3) Следеће ноте преписати октаву више

A musical staff in 2/4 time with a bass clef. It features a dotted half note followed by a whole note, a half note, another half note, and a dotted half note. Below the staff are four vertical bar lines with Roman numerals I, II, III, and IV positioned above them.

4) Следеће ноте преписати октаву ниже:

ПРЕГЛЕД НОТА КОЈЕ СЕ МОГУ БЕЛЕЖИТИ У ОБА КЉУЧА

ПРЕГЛЕД НОТА С У СВИМ ОКТАВАМА

A musical score for two staves. The top staff is treble clef and the bottom staff is bass clef. Both staves have a common time signature. The notes are represented by vertical stems with horizontal dashes indicating pitch. The notes correspond to the labels below the staff: C, C', C'', C''', C''', C'', C', C, and C. The notes are distributed across the measures, with some being single stems and others being groups of three stems.

НОВЫЕ СИСТЕМЫ

Ако забележимо нотама редом све тонове тонског система од најдубље октаве до највише, добићемо потпуни *нотни систем*: (види прилог).

ОСТАЛИ КЉУЧЕВИ

Осим *G*- и *F*-кључа употребљавали су се у старој музичкој пракси (делимично и у данашњој) и *C-кључеви*. Ови се још зову и „вокални“ кључеви, јер омогућавају повољно бележење нота, без употребе многих помоћница, у обиму појединих певачких гласова: сопрана¹, алта² и тенора³.

Сойрански С-кључ бележи се на првој линији и даје име c^1 ноти на првој линији:

Албовски С-кључ бележи се на трећој линији и даје име ^{c1} ноти на трећој линији:

Тенорски С-кључ бележи се на четвртој линији и даје име с¹ ноти на четвртој линији:

Осим ових кључева употребљавао се у старије време и мецосопрански⁴ C-кључ (на другој линији) као и баритонски⁵ F-кључ (на трећој линији) и *basso profondo*⁶ F-кључ (на петој линији):

¹ Сопран је високи женски или дечји глас.

² Алт је дубоки женски или дечји глас.

³ Тенор је високи мушки глас.

⁴ Мецосопран је средњи женски глас.

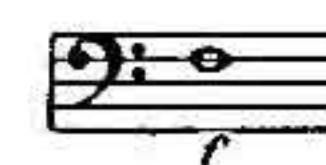
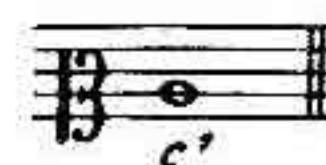
* Баритон је средњи мушки глас.

⁶ *Basso profondo* је дубоки бас.

мецосопрански
С-кључ

баритонский
F-КЛЬЧ:

basso profondo
F-къч

ПРЕГЛЕД СВИХ КЉУЧЕВА

ПОЛОЖАЈ НОТЕ c^1 У СВИМ КЉУЧЕВИМА

ИСТА НОТА, ПРОЧИТАНА У РАЗНИМ КЉУЧЕВИМА

Питања. Какви се кључеви осим *G*- и *F*-кључа употребљавају још у музичи? Зашто се *C*-кључеви зову још и „вокални“ кључеви? Где се бележи сопрански *C*-кључ? Где алтовски? Где тенорски? Како се зове *C*-кључ на другој линији? Како се зове *F*-кључ на трећој линији? Како се зове *F*-кључ на петој линији?

Вежбе. 1) Прочитати ове ноте 1) у сопранском, 2) у алтовском, 3) у тенорском кључу:

2) Преписати овај пример у 1) сопранском, 2) у алтовском кључу:

3) Преписати овај пример у тенорском кључу:

ОСНОВНА ЛЕСТВИЦА

Низ тонова који следе редом музичког алфабета до укључиво почетног имена, зове се *лествица* или скала. Лествица, која почиње и завршава тоном *c*, зове се *основна лествица*:

Та лествица зове се још и *C-дур лествица*.

Лествица може почети и од осталих тонова, на пр.

или

итд.

Питања. Шта је лествица? Како гласи основна лествица? Како се још зове основна лествица? Како гласи лествица од *f* навише? Од *h* навиже? Од *d* навише? Од *g* навиже?

Вежбе. Написати лествицу од *C* навише, од *a²* навиже, од *E* навише, од *g²* навише, од *H* навиже.

СТУПАЊ И СТЕПЕН У ЛЕСТВИЦИ

Сваки поједини тон у лествици претставља један *ступањ* лествице. Према томе, ступањ показује *положај* (место) тона у лествици, на пр.

Питања. Шта је ступањ лествице? Колико ступњева има основна лествица? Како се зове (алфабетом и солмизацијом) у основној лествици III ступањ? VII ступањ? II ступањ? V ступањ? VIII ступањ? VI ступањ?

Размак између *суседних* тонова у лествици зове се *степен*. Степен је, према томе, *распојање* између било која два суседна тона у лествици.

Постоје две врсте степена: *цело стапен* и *полустапен*.

Полустепен је уопште најмањи размак између два тона у данашњој европској музики. Цело степен је размак од два полустепена.

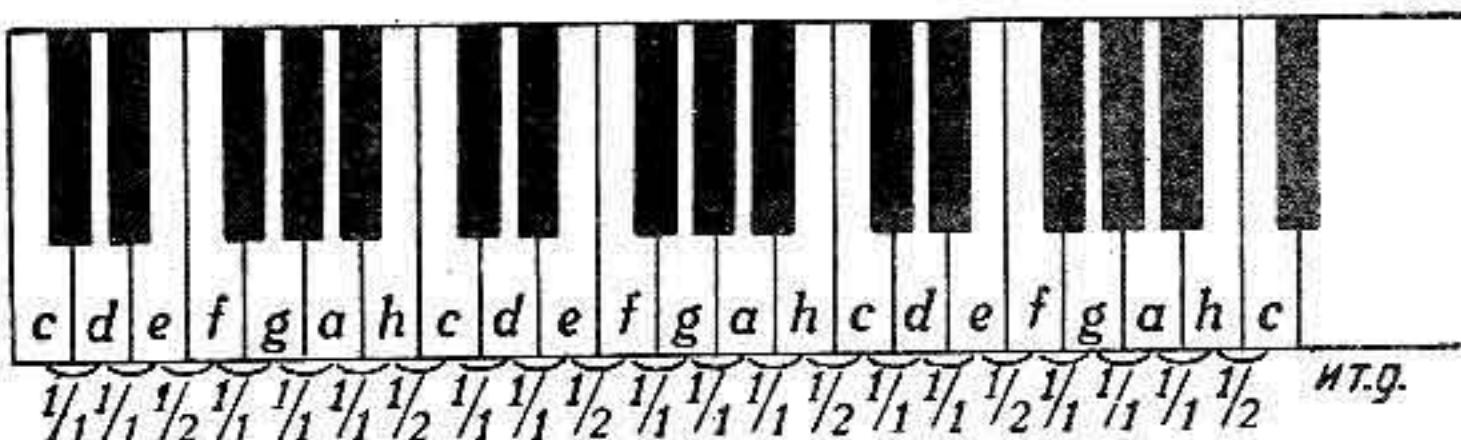
У *C-дур* лествици распоређени су цели степени и полу степени овако:

Према томе у овој лествици налазимо целе степени између I — II, II — III, IV — V, V — VI, и VI — VII степени, а полу степени између III — IV и VII — VIII степени. Лествицу можемо поделити на два једнака дела по четири тона, т.ј. од I — IV степени и од V — VIII степени. Сваки такав део зовемо *тетракорд*¹.

Први (доњи) и други (горњи) тетракорд имају једнаки распоред целих степени и полу степени, т.ј. 1/1 — 1/1 — 1/2.

¹ Од грчких речи *тетра* = четири и *корда* = струна.

На клавијатури примећујемо да су полуустепени између тонова оних белих дирки, међу којима се не налази црна дирка.

Питања. Шта је степен? Какав може бити степен? Шта је полуустепен? Шта је цео степен? Између којих ступњева С-дур лествице налазимо целе степени? Између којих налазимо полуустепене? Какав је размак између $d - e$? $f - g$? $e - f$? $a - h$? $c - d$? $g - a$? $h - c$? Шта је тетракорд? Какав распоред степена налазимо у оба тетракорда С-дур лествице? Где се на клавијатури налазе цели степени? Где се налазе полуустепени?

ОСНОВНИ ИНТЕРВАЛИ

Распојање између било која два тона у лествици или мелодији уопште, зовемо *интервал*. Интервали се према величини, зову: *прима*, *секунда*, *терца*, *квартица*, *квинтица*, *секстица*, *септима*, *октава*¹.

Прима је интервал између два тона истиот имена, на пр.

Секунда је интервал између два (суседна) тона, на пр.

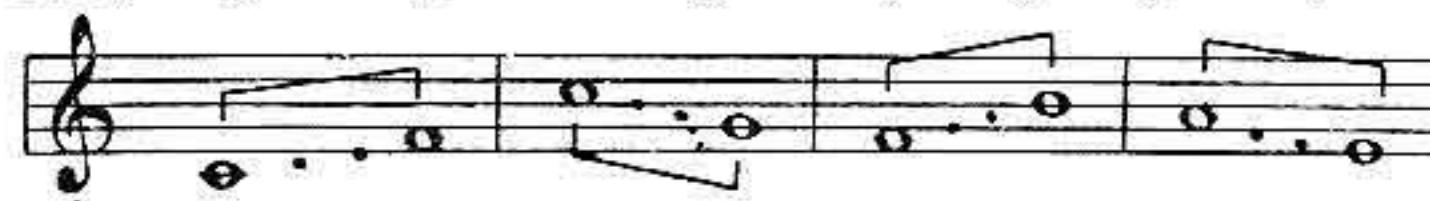

Терца је интервал између три лествична ступња на пр.

¹ Овде реч *октава* добија друго значење него у пре споменутим октавама тонског система.

Квартица је интервал између чешири ступња, на пр.

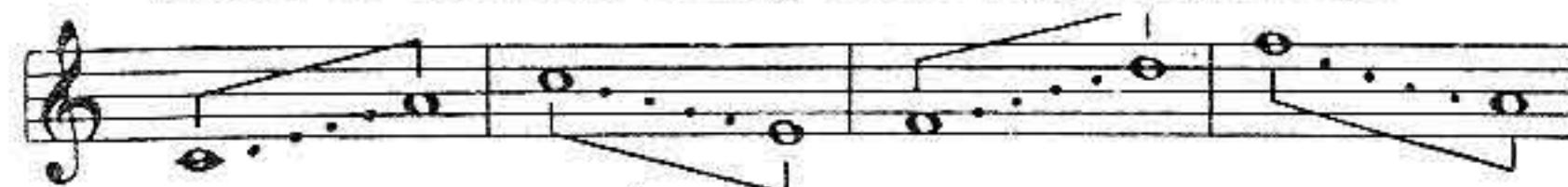

Квинтица је интервал између пети ступњева, на пр.

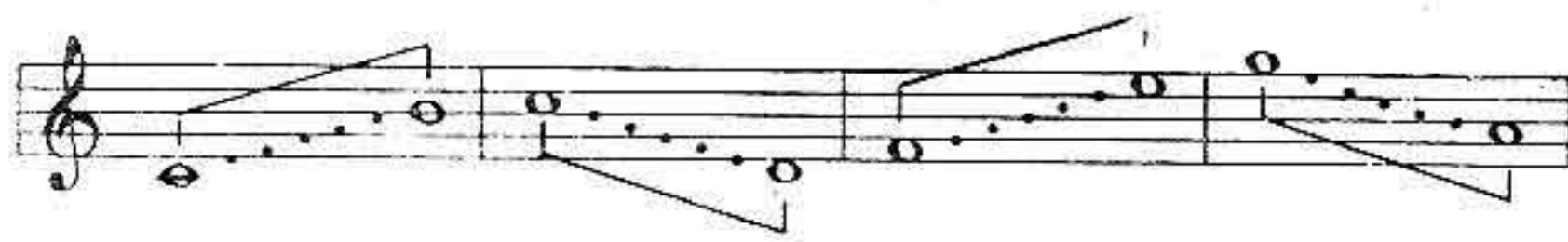
итд.

Секстица је интервал између шести ступњева, на пр.

итд.

Септима је интервал између седам ступњева, на пр.

итд.

Октава је интервал између осам ступњева, на пр.

итд.

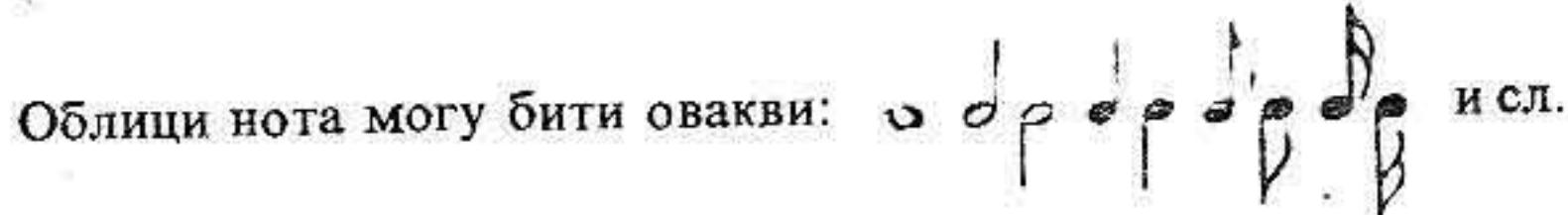
Питања. Шта је интервал? Како се зову интервали редом? Шта је терца? Шта је прима? Шта је секста? Шта је квинда? Шта је септима? Шта је квинта? Шта је октава? Шта је кварта? Какви су ови интервали: $c - a$ навише? $f - d$ наниже? $e - c$ навише? $h - a$ наниже? $g - c$ навише? $c - d$ наниже? $a - e$ навише? Како гласи од f навише терца? Од a наниже квинта? Од h навише септима? Од g наниже секста? Од d навише кварта? Од e наниже секунда?

Вежбе. 1) Написати и обележити редом све интервале од *g*. Исто све силазне интервале од *e*. Узлазне интервале од *f*. Силазне интервале од *a*.

2) У једној мелодији, која је у *C*-дуру, редом именовати све интервале.

ТРАЈАЊЕ ТОНОВА

Тонови у некој мелодији могу бити различитог *трајања*. Положајем ноте у линијском систему одређивали смо и бележили различите тонске *висине*, а разним *облицима нота* одредићемо и бележити различита тонска *трајања*.

Сваки облик представља по једну *нотну вредност* с обзиром на тонско трајање, које се њом бележи.

ПРЕГЛЕД НОТНИХ ВРЕДНОСТИ

= $\frac{1}{1}$ = $\frac{1}{2}$ = $\frac{1}{4}$ = $\frac{1}{8}$ = $\frac{1}{16}$ = $\frac{1}{32}$ = $\frac{1}{64}$ = $\frac{1}{128}$

Ова се вредност зове *nota brevis* а траје две целе ноте.

= $\frac{1}{1}$ (цела нота)

_{нотн} = $\frac{1}{32}$ (тридесет-другина)

_{нотн} = $\frac{1}{2}$ (половина)

_{нотн} = $\frac{1}{4}$ (четвртина)

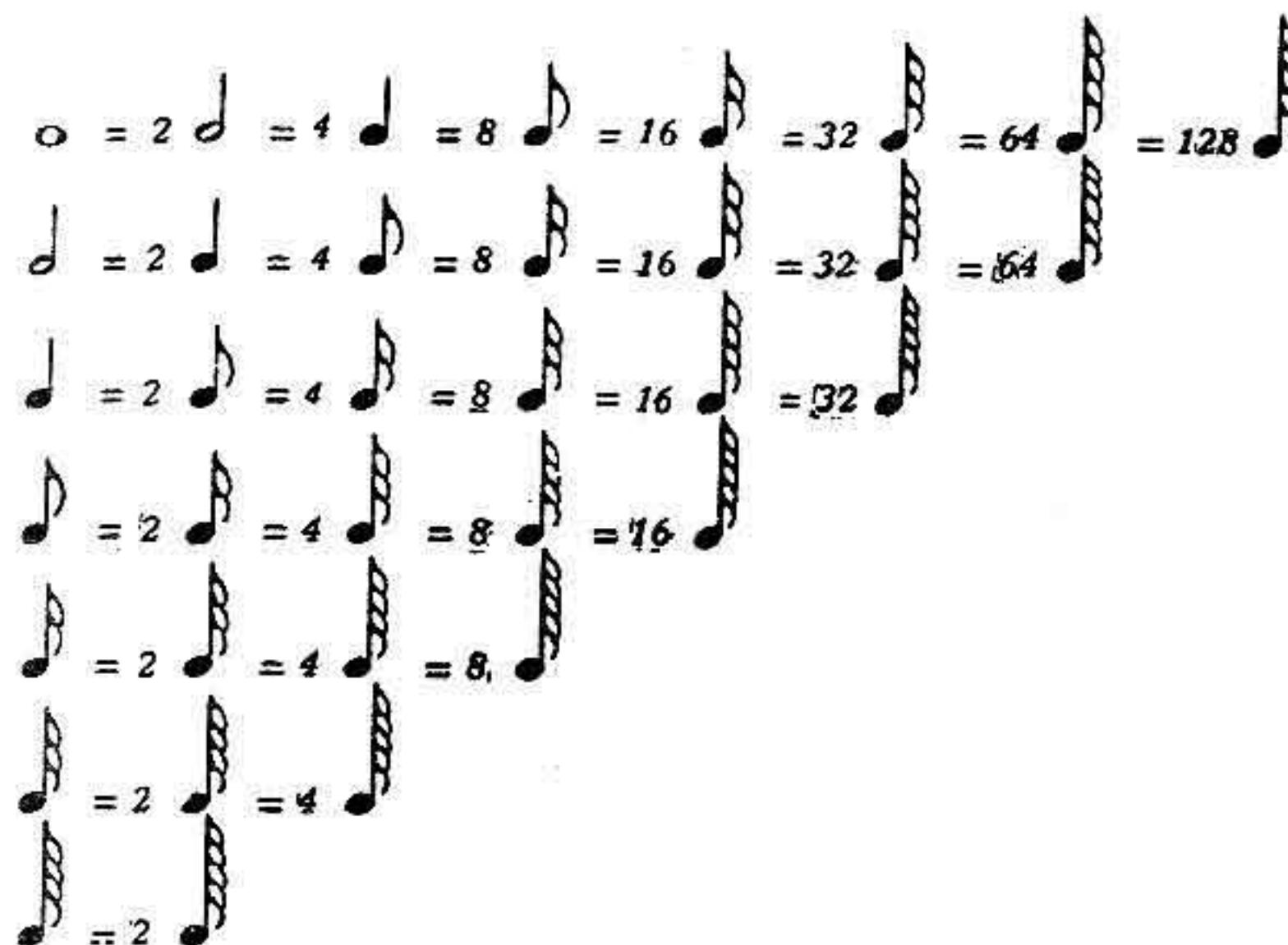
_{нотн} = $\frac{1}{64}$ (шездесетчетвртина)

_{нотн} = $\frac{1}{8}$ (осмина)

_{нотн} = $\frac{1}{128}$ (стодвадесетосмина)

_{нотн} = $\frac{1}{16}$ (шеснаестина)

Ове нотне вредности односе се међусобно овако:

Групе од две или више осмина, шеснаестина и осталих мањих вредности можемо спајати заједничком дебљом пртицом („ребро“) место барјачића, на пр.

Нотни врат бележи се *навише* с десне стране нотне главе код свих нота које су *испод треће линије* нотног система. Код ноте на трећој линији може се врат бележити *навише* и *наниже*. Код нота које су *изнад треће линије* нотног система, бележи се врат с леве стране нотне главе *наниже*, на пр.

Барјачић се у сваком случају бележи *надесно*.

Изузетак од овог правила настаје кад се два гласа истовремено бележе у исти линијски систем. У том случају горњи глас се бележи нотама код којих је врат окренут навише, а доњи глас нотама код којих је врат окренут наниже. Тако се поступа и код укрупања гласова. Ако два гласа изводе исти тон, онда та нота има два врата, навише и наниже, на пр.

Код груписања осмина, шеснаестина и осталих мањих вредности одлучује углавном положај прве ноте у групи да ли ће нотни вратови бити окренути навише или наниже, на пр.

Питања. Како се бележе различита трајања тонова? Каквих све облика могу бити ноте? Шта претставља сваки појединачни облик ноте? Које су све нотне вредности редом од највеће до најмање? На колико се четвртина дели једна половина? На колико се осмина дели једна цела нота? На колико се половина дели једна нота бревис? На колико се тридесетдругина дели једна четвртина? На колико шездесетчетвртина једна половина?

Вежбе. 1) Написати на трећој линији низ нота бревис, низ целих нота, низ половина (с вратом навише и наниже, наизменично), низ четвртина (исто), низ осмина (исто), низ шеснаестина (исто), низ тридесетдругина (исто), низ шездесетчетвртина (исто), низ стодвадесетосмина (исто).

2) Следећи пример написати у двоструко већим нотним вредностима:

3) Следећи пример написати у двоструко мањим нотним вредностима:

4) Једном нотом написати збир ових нотних вредности:

5) Спојити заједничком цртом („ребром“) ове ноте:

6) Написати у једном линијском систему овај пример:

ПАУЗЕ

Знакови којима се бележи привремени прекид тонског извођења зову се паузе.

Паузе се деле према вредности (временском трајању) исто као и ноте:

Найомена. Пауза бревис ($\frac{2}{1}$) испуњава простор између треће и четврте линије. Цела пауза бележи се испод чејврте линије, а половина на трећој линији. У посебним случајевима (када се два гласа бележе у једном линијском систему) могу се те паузе преместити и на остале линије, али увек се цела бележи испод линије а половина на линији.

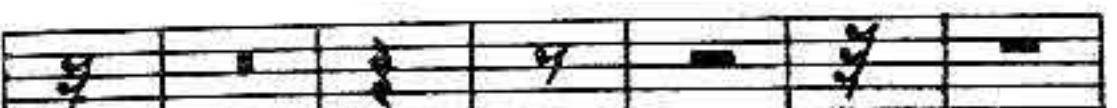
Питања. Шта су паузе? Како се деле паузе по вредности? Где се бележи цела пауза? Где половина? Где бревис?

Вежбе. 1) Написати низ пауза бревис, целих, половина, четвртина, осмина итд. до стодвадесетосмина.

2) Следећи пример написати у двоструко већим вредностима.

3) Следећи пример написати у двоструко мањим вредностима:

ПОВЕЋАЊЕ НОТНИХ ВРЕДНОСТИ

Свака нотна вредност може се повећати *тачком*, *луком*, (лигатуром) и *короном*.

Тачка, с десне стране нотне главе, повећава вредност ноте за половину њене стварне вредности, на пр.

$$\textcircled{o} \cdot = \textcircled{o} + \textcircled{d}, \quad \textcircled{d} \cdot = \textcircled{d} + \textcircled{d}, \quad \textcircled{d} \cdot = \textcircled{d} + \textcircled{d}$$

Употребљавају се и две тачке за повећање нотне вредности. У том случају друга тачка има половину вредности прве тачке, на пр.

$$\textcircled{o} \cdots = \textcircled{o} + \textcircled{d} + \textcircled{d}, \quad \textcircled{d} \cdots = \textcircled{d} + \textcircled{d} + \textcircled{d}, \quad \textcircled{d} \cdots = \textcircled{d} + \textcircled{d} + \textcircled{d}$$

И вредност паузе може се повећати тачком: итд.

Продужено тонско трајање бележи се *лигатуром* (од итал. *ligare* – везати, спајати). Лигатура је лук који везује *испоимене* ноте, на пр.

Лигатура се увек бележи од једне нотне главе до најближе следеће.

Продужење тона или паузе у *неодређеном* трајању бележи се знаком који се зове *корона* или *фермата*, а ставља се изнад или испод ноте, чију вредност треба повећати, на пр.:

Питања. Како се може повећати нотна вредност? За колико повећава тачка нотну вредност? Колику вредност у повећању нотне вредности има друга тачка? Шта је лигатура? Шта је корона?

Вежбе. 1) Написати следеће примере помоћу тачке (једне или две) покрај ноте (паузе):

2) Написати следеће примере нотама (паузама) место тачке:

МЕТРИКА

МЕТАР — ТАКТ

Као што у изговарању речи у прози или стиху извесне слогове речи наглашавамо, док други остају ненаглашени, тако и у музичком извођењу извесни тонови бивају наглашени, а други остају ненаглашени. Ток измене наглашених и ненаглашених тонова зове се *музички метар*, а наука о метру зове се *метрика*.

Музички метар може бити разноврстан по броју својих делова: дводелан, троделан, четвроределан итд. до — обично — дванаестоделног. Изузетно може бити метар и више него дванаестоделан. Метрички делови могу бити наглашени и ненаглашени.

Наглашене метричке делове зовемо *теза*¹, а ненаглашене *арза*². Тезу обележавамо у музичкој теорији овако —, а арзу овако

Према томе:

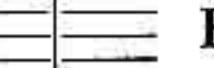
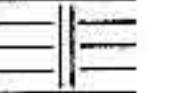
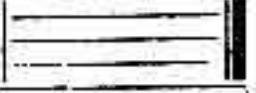
дводелни метар обележавамо: —

троделни метар обележавамо: —

четвороделни метар обележавамо: = итд.

(Ако има у метричкој групи више теза, прва је главна, а обележавамо је двоструко: =).

Тој метричкој подели углавном одговарају и главни метрички облици у песништву јамб —, трохеј —, а напест —, дактил — итд.

У музici се свака метрички одређена група, тј. отсек од једног главног метричког нагласка до следећег, зове *такт*. Такт је, дакле, најмањи део музичке композиције, који је метрички одређен. Један такт делимо од другог управном цртом (коју често зову „тактица“) кроз линијски систем: На завршетку већих отсека композиције бележимо дре црте: а на завршетку композиције или њеног самосталног отсека две црте, тању и дебљу:

Као што постоје разнodelне метричке групе, тако постоје и разнodelни тактови. Дводелноме метру одговара дводелни такт, троделноме метру троделни такт итд.

Као део такта, односно као *основна јединица* за бројање времена тонског трајања, може послужити свака нотна вредност. Та основна јединица траје док избројимо „један“ или док једампут откуцамо.

Изчињенице да такт може имати разноврstan број својих делова и да свака нотна вредност може послужити као тактов део, следи да постоје многе врсте тактова. Ако је на пр. такт дводелан, а део такта је четвртина, добијамо двочетвртински такт; ако је такт троделан, а део такта је половина, добијамо трополовински такт; ако је такт петоделан, а део такта је осмина, добијамо петосмински такт итд.

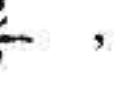
Врсту такта обележавамо у почетку композиције, одмах после кључа. Ако се у току композиције мења врста такта, бележимо промену тамо где она почиње. Врста такта обележава се разломком, у коме горњи број (брожитељ) означава број тактових делова (на пр. 2 или 3 итд.), а доњи

¹ Од грчке речи *тхесис* = спуштање

² Од грчке речи *арсис* = дизање

број (именитељ) означава, која нотна вредност служи као тактов део (на пр. 4, 2, 8 итд.). Према томе, двочетвртински такт обележавамо: $\frac{2}{4}$, троосмински: $\frac{3}{8}$, четириполовински: $\frac{4}{2}$, петшес-

наестински: $\frac{5}{16}$ итд. У новије време појављује се и овакво обе-

лежавање такта: место $\frac{2}{4}$ бебежи се , место $\frac{3}{2}$ бележи се

$\frac{3}{\rho}$, место $\frac{4}{4}$ бележи се итд.

Први део такта увек је метрички наглашен (теза), а после њега следи увек ненаглашен део (арза).

Наглашени део такта зове се често и „тешки“ део, а ненаглашени се зове „лаки“ део такта.

Питања. Шта је музички метар? Какав може бити метар по броју својих делова? Шта је теза и како се обележава? Шта је арза и како се обележава? Ако има више теза, како се обележава главна? Шта је такт? Како се дели један такт од другог? Како се обележава завршетак већег отсека у композицији? Како се обележава завршетак композиције? Шта је основна јединица тонског трајања? Какве све врсте тактова могу бити? Како и где обележавамо врсту такта? Шта означује у разломку бројитељ, а шта именитељ? Како се још у новије време обележава врста такта? Какав је увек први део такта? Шта следи увек после тезе? Како се још зове наглашени део такта, а како ненаглашени? Где се бележи промена такта у композицији?

Вежбе. 1) Именовати ове врсте тактова: $\frac{6}{4}$, $\frac{2}{2}$, $\frac{3}{1}$, $\frac{4}{4}$,

$\frac{3}{16}$, $\frac{5}{8}$, $\frac{7}{4}$ и установити, колико сваки од њих има тактових делова и која је нотна вредност тактов део.

2) У овим примерима забележити разломком врсту такта:

3) Ове примере испуни одговарајућим нотним вредностима:

ЈЕДНОСТАВНИ ТАКТОВИ

Једноставни (прости) такт је онај, у коме се налази само *једна* теза. Такав је сваки *дводелни* и *шроделни* такт.

Дводелни такт има два тактова дела, од којих је први наглашен, а други ненаглашен:

Међу дводелне тактове убрајамо ове:

двоцели , двополовински (зове се још и

мали *alla breve*¹ такт , двочет-

вртински , двоосмински

и двошеснаестински , Остали дводелни

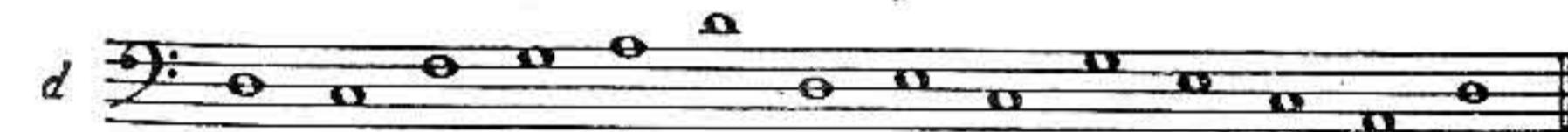
¹ Реч *alla breve* потиче из старије музике, а значи отприлике "на скраћен начин".

тактови (на пр. $\frac{2}{32}$ итд.) уопште се не употребљавају; од споменутих појављује се $\frac{2}{1}$ такт у старијој

музици, а у савременој најчешће $\frac{2}{2}$ и $\frac{2}{4}$ такт. Сви дводелни тактови тактирају¹ се овако:

Питања. Какав такт зовемо једноставним? Које врсте такта се убрајају међу једноставне? Где је у дводелном такту теза, а где арза? Који су све дводелни тактови? Како се још зове двополовински такт? Који се дводелни тактови у пракси најчешће употребљавају? Шта значи тактирати? Како се увек тактира први део такта? Како се увек тактира последњи део такта? Како се тактирају сви дводелни тактови (показати)?

Вежбе. Следеће примере разделити у дводелне тактове, обележити врсту такта, тезе и арзе, а затим их гласно прочитати (на истом тону, без певања), и тактирати:

¹ Тактирати значи кретњом руке означавати делове такта. Сваки део такта означава се једним покретом руке. Први део такта тактира се увек покретом руке наниже, а последњи део такта покретом руке навише.

Троделни *шакаш* има три тактова дела, од којих је први наглашен, а други и трећи ненаглашен: $\overline{1} \overline{2} \overline{3}$. Међу троделне тактова убрајамо ове:

троцели

трочетвртински

трополовински

троосмински

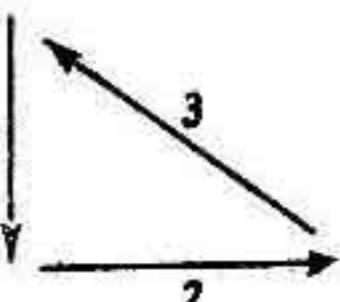

и трошеснаестински

Од ових се у пракси

најчешће појављује $\frac{3}{2}$, $\frac{3}{4}$, $\frac{3}{8}$ такт. Сви тро-
делни тактovi тактирају се овако:

Питања. На којем делу троделног такта је теза, а на којем арза? Који су све троделни тактovi? Који се троделни тактovi у пракси најчешће појављују? Како се тактирају троделни тактovi (показати)?

Вежбе. Следеће примере разделити у троделне тактove, обележити врсту такта, тезе и арзе, а затим их гласно прочитати и тактирати:

СЛОЖЕНИ ТАКТОВИ

Познато нам је да се у једноставном такту налази само једна теза. Међутим, постоје и тактovi са две или више теза. Такав такт настаје ако спојимо два или више једноставних тактova у један такт, а зове се *сложени шакаш*.

Сложени такт се појављује у врло различитим облицима, а број његових делова може бити *шаран* и *нейшаран*. У сложеном такту налазимо најмање две тезе, али може их бити и више. Права је теза увек најистакнутија, на пр.:

Међу сложене тактove убрајају се четвороделни, петоделни и сви вишеделни тактovi.

Четвороделни шакаш сложен је од два дводелна такта. У њему налазимо четири тактova дела, од којих је први и трећи наглашен, а други и четврти ненаглашен. Први тактов део нешто је јаче истакнут од трећег.

Четвороделни тактovi су ови:

(или велики *alla breve* такт)

четиричетвртински

четириосмински

и четиришеснаестински

Од ових тактова у пракси се најчешће појављује $\frac{4}{2}$, $\frac{4}{4}$ и $\frac{4}{8}$ такт.

Сви четвороделни тактови тактирају се овако:

Питања. Како постаје сложени такт? Колико се теза најмање налази у сложеном такту? Који се све тактови убрају међу сложене тактovе? Од чега је састављен четвороделни такт? Где је у четвороделном такту теза, а где арза? Који су све четвороделни тактови? Који се четвороделни тактови у пракси најчешће појављују? Како се још зове четврополовински такт и како се обележава? Како се још обележава четиричетвртински такт? Како се тактирају четвороделни тактови (показати)?

Вежбе. Следеће примере разделити у четвороделне тактове, обележити врсту такта, тезе и арзе, а затим их гласно прочитати и тактирати:

Петоделни такт сложен је од дводелног и троделног или троделног и дводелног такта. У њему налазимо пет тактових делова, а метрички нагласци зависе од тога како је такт сложен, тј. да ли од $2+3$ или $3+2$. У пракси се најчешће појављује $\frac{5}{2}$, $\frac{5}{8}$ и $\frac{5}{16}$ такт. Остали се готово и не појављују.

Петчетвртински такт:

(сложен од $\frac{2}{4} + \frac{3}{4}$)

Петосмински такт:

(сложен од $\frac{3}{8} + \frac{2}{8}$)

Тактирање петоделних тактова је разноврсно, а зависи од тога како је такт сложен. Ако је сложен од $2+3$, тактира се овако:

Ако је сложен од $3+2$ тактира се овако:

Осим тога може се и овако тактирати:

Питања. Како је сложен петоделни такт? Који се петоделни тактови у пракси најчешће појављују? Где су у петоделном такту тезе и арзе, ако је сложен од $2+3$? Где, ако је сложен од $3+2$? Како се тактира петоделни такт када је сложен од $2+3$? Како се тактира када је сложен од $3+2$? Како се још може тактирати (показати)?

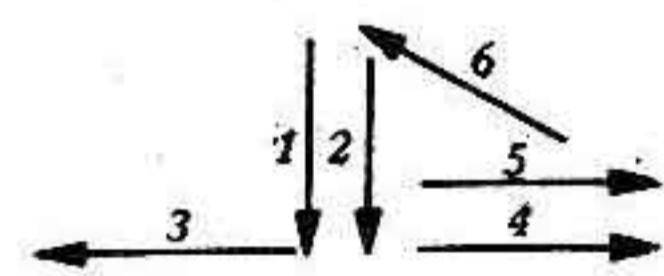
Вежбе. Следеће примере разделити у петоделне тактове (као $2+3$ и као $3+2$, обележити врсту такта, тезе и арзе, а затим их гласно прочитати и тактирати:

Шестоделни такт сложен је од два троделна такта. Има шест тактових делова (подељених у две групе), од којих је први и четврти наглашен, а остали су ненаглашени. Први тактов део има нешто истакнутији метрички нагласак од четвртог дела,

овако $\underline{\quad} \underline{\quad} - \underline{\quad} \underline{\quad}$ овако 1 2 3 4 5 6. У пракси се најчешће појављује шестчетвртински такт:

и шестосмински такт:

Остале врсте шестоделних тактова ($\frac{6}{1}, \frac{6}{2}, \frac{6}{16}$ итд.) врло се ретко или никако не појављују. Шестоделни тактови тактирају се овако:

Уколико је шестоделни такт сложен од дводелног и четворо-делног такта или обратно, схватамо га као троделан такт.

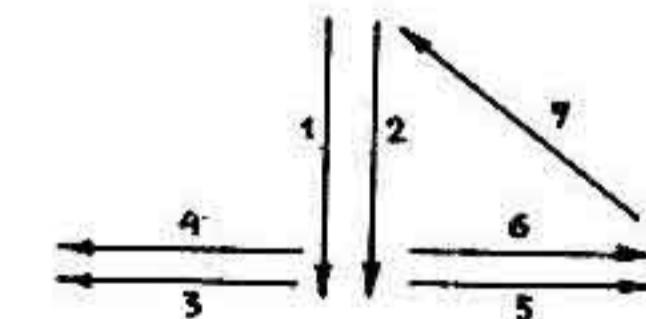
Питања. Како је сложен шестоделни такт? Где је у шестоделноме тaktu теза, а где арза? Који се шестоделни тактови у пракси најчешиће појављују? Како се тактирају шестоделни тактови (показати)?

Вежбе. Следеће примере разделити у шестоделне тактове обележити врсту такта, тезе и арзе, а затим их гласно прочитати и тактирати:

Седмоделни такт сложен је од два дводелна (или једног четворо-делног) и једног троделног такта на разне начине: $2+3+2$, $3+2+2$ или $2+2+3$. Метрички нагласци зависе од тога како је такт сложен. Сваки седмоделни такт има три тезе, на пр.:

У пракси се најчешће појављује $\frac{7}{4}$, $\frac{7}{8}$ и $\frac{7}{16}$ такт.

Тактирање седмоделног такта зависи од тога како је такт сложен. Тактира се комбиновано: дводелно и троделно, а може се тактирати и овако:

Питања. Како је све сложен седмоделни такт? Који се седмоделни тактови у пракси најчешће појављују? Колико теза има у седмоделноме такту? Како се тактирају седмоделни тактови (показати)?

Вежбе. Следеће примере разделити у седмоделне тактове (као $2+3+2$, $3+2+2$ и $2+2+3$), обележити врсту такта, тезе и арзе, а затим их гласно прочитати и тактирати:

Осмоделни таκт сложен је од два троделна и једног дводелног такта на разне начине: $3+2+3$, $2+3+3$ или $3+3+2$. Метрички нагласци и овде зависе од тога како је таκт сложен. И осмоделни таκт има три тезе, на пр.

У пракси се скоро искључиво појављује само $\frac{8}{8}$ и $\frac{8}{16}$ таκт.

Тактирање је и овде, као и у седмоделном таκту, комбиновано од дводелног и троделног.

Питања. Како је све сложен осмоделни таκт? Који се осмоделни тактови у пракси најчешће појављују? Колико теза има осмоделни таκт? Како се тактирају осмоделни тактови?

Вежбе. Следеће примере разделити у осмоделне тактове (као $3+2+3$, $2+3+3$, $3+3+2$), обележити врсту такта, тезе и арзе, а затим их гласно прочитати и тактирати:

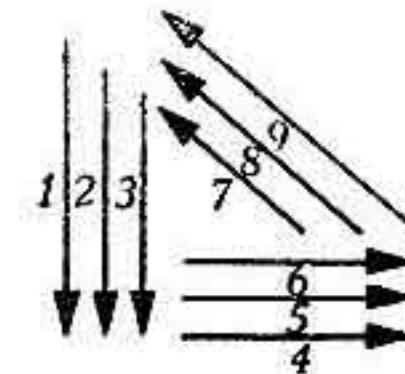
Деветоделни таκт може бити сложен правилно и неправилно. Правилно (у класичној музичи) је сложен од три троделна таκта ($3+3+3$) и састоји се од три једнаке групе

- - - - -

1 2 3 4 5 6 7 8 9

Неправилно (у савременој музичи) је сложен на разне начине комбиновањем једнога троделног и трију дводелних таκтова: $2+3+2+2$, $2+2+3+2$, $2+2+2+3$, $3+2+2+2$. У неправилном деветоделном таκту зависе метрички нагласци од тога како је таκт сложен, на пр.

Видимо да правилни деветоделни таκт има три тезе, а неправилни има четири тезе. У пракси се скоро искључиво појављује само $\frac{9}{8}$ и $\frac{9}{16}$ таκт. Правилни деветоделни таκт тактира се овако:

Неправилни деветоделни таκт тактира се комбиновањем дводелних и троделних метричких група.

Питања. Како је сложен правилни деветоделни таκт? Колико има теза и на којим тактовим деловима се налазе? Како се тактира правилни деветоделни таκт? Како све може бити сложен неправилни деветоделни таκт? Који се деветоделни тактови у пракси најчешће појављују?

Вежбе. Следеће примере разделити у деветоделне тактове (као $3+3+3$, $3+2+2+2$, $2+3+2+2$, $2+2+3+2$, $2+2+2+3$), обележити врсту такта, тезе и арзе, а затим их гласно прочитати и тактирати:

Two staves of musical notation. The top staff has a treble clef and a common time signature. The bottom staff has a bass clef and a common time signature. Both staves consist of nine measures each, with various note heads and stems.

Десетоделни таκт сложен је на разне начине: $3+2+3+2$, $3+2+2+3$, $2+3+3+2$ и сл. У пракси се појављује као $\frac{10}{8}$ и $\frac{10}{16}$ таκт. Метрички нагласци и тактирање зависе од тога како је таκт сложен, на пр.:

Two staves of musical notation. The top staff has a treble clef and a common time signature. The bottom staff has a bass clef and a common time signature. Both staves consist of ten measures each, with various note heads and stems.

Питања. Како све може бити сложен десетоделни таκт? Који се десетоделни тактови у пракси примењују? Колико теза има у десетоделном таκту?

Вежбе. Следеће примере разделити у десетоделне тактове (као $3+2+3+2$, $3+2+2+3$, $2+2+3+3$), обележити врсту такта, тезе и арзе, а затим их гласно прочитати и тактирати:

Two staves of musical notation. The top staff has a treble clef and a common time signature. The bottom staff has a bass clef and a common time signature. Both staves consist of ten measures each, with various note heads and stems.

Једанаестоделни таκт сложен је такође на разне начине: $3+2+3+3$, $2+3+2+2+2$ и сл. (У пракси се појављује као $\frac{11}{8}$ и $\frac{11}{16}$ таκт.) Метрички нагласци и тактирање зависе од тога како је таκт сложен, на пр.

Two staves of musical notation. The top staff has a treble clef and a common time signature. The bottom staff has a bass clef and a common time signature. Both staves consist of eleven measures each, with various note heads and stems.

Питања. Како све може бити сложен једанаестоделни таκт? Који се једанаестоделни тактови у пракси најчешће појављују?

Вежбе. Следеће примере разделити у једанаестоделне тактове (као $3+2+3+3$, $2+3+2+2+2$ и $2+2+3+2+2$), обележити врсту такта, тезе и арзе, а затим их гласно прочитати:

Two staves of musical notation. The top staff has a treble clef and a common time signature. The bottom staff has a bass clef and a common time signature. Both staves consist of eleven measures each, with various note heads and stems.

Two staves of musical notation. The top staff has a treble clef and a common time signature. The bottom staff has a bass clef and a common time signature. Both staves consist of eleven measures each, with various note heads and stems.

Дванаестоделни таκт може бити сложен правилно (у класичној музичи) и неправилно (у савременој музичи). Правилно је сложен од четири троделна такта ($3+3+3+3$) и има четири једнаке групе:

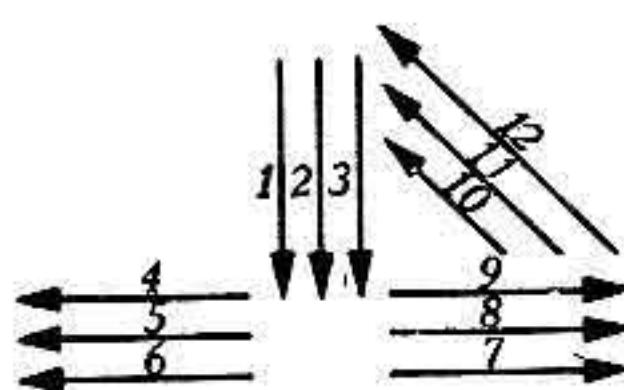
$\overline{\overline{1}} \quad \overline{\overline{2}} \quad \overline{\overline{3}} \quad \overline{\overline{4}} \quad \overline{\overline{5}} \quad \overline{\overline{6}} \quad \overline{\overline{7}} \quad \overline{\overline{8}} \quad \overline{\overline{9}} \quad \overline{\overline{10}} \quad \overline{\overline{11}} \quad \overline{\overline{12}}$

Неправилно је сложен на разне начине: $2+3+2+2+3$ и сл. Метрички нагласци у томе случају зависе од тога како је таκт сложен, на пр.

Two staves of musical notation. The top staff has a treble clef and a common time signature. The bottom staff has a bass clef and a common time signature. Both staves consist of twelve measures each, with various note heads and stems.

(правилно сложен)

Правилни дванаестodelни такт тактира се овако:

Тактирање неправилног дванаестodelног такта зависи од тога како је такт сложен. У пракси се обично појављује као $\frac{12}{8}$ такт.

Питања. Како је сложен правилни дванаестodelни такт? На којем тактовом делу је у њему теза? Како се тактира (показати)? Како све може бити сложен неправилни дванаестodelни такт? Која врста дванаестodelног такта се најчешће појављује у пракси?

Вежбе. Следеће примере разделити у дванаестodelне тактове (правилно и неправилно), обележити врсту такта, тезе и арзе, а затим их прочитати и тактирати:

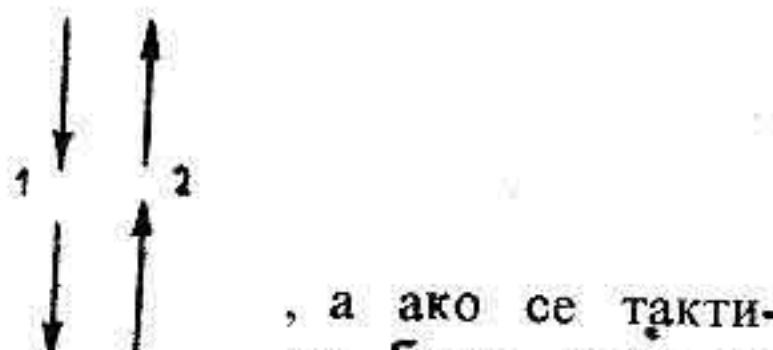
Тринаесто- и вишеделни тактови појављују се ређе у музичкој пракси, а и онда већином у савременој вокалној музики (нарочито словенској). Они обично постају на основи метричке поделе речи у тексту.

Найомена. Први одређени знакови за различита тонска трајања појављују се у музичкој пракси западне Европе око XI—XII века појавом т. зв. дискантуса, тј. једног облика вишегласја. У току XIII века развија се у оквиру вишегласја т. зв. „мензурална музика“ која се служи одређеним метричким и ритмичким групама, названим „модус“. Из т. зв. „*rumpit divisionis*“ (тачка која се бележила на граници између различитих рачунања нотних вредности) развила се и ушла око г. 1600 у општу музичку праксу цртица која дели тактове, а која се међутим већ и раније јупотребљавала у посебном нотирању („табулатура“) за оргуље и лауту (средњевековни музички инструмент са жицама).

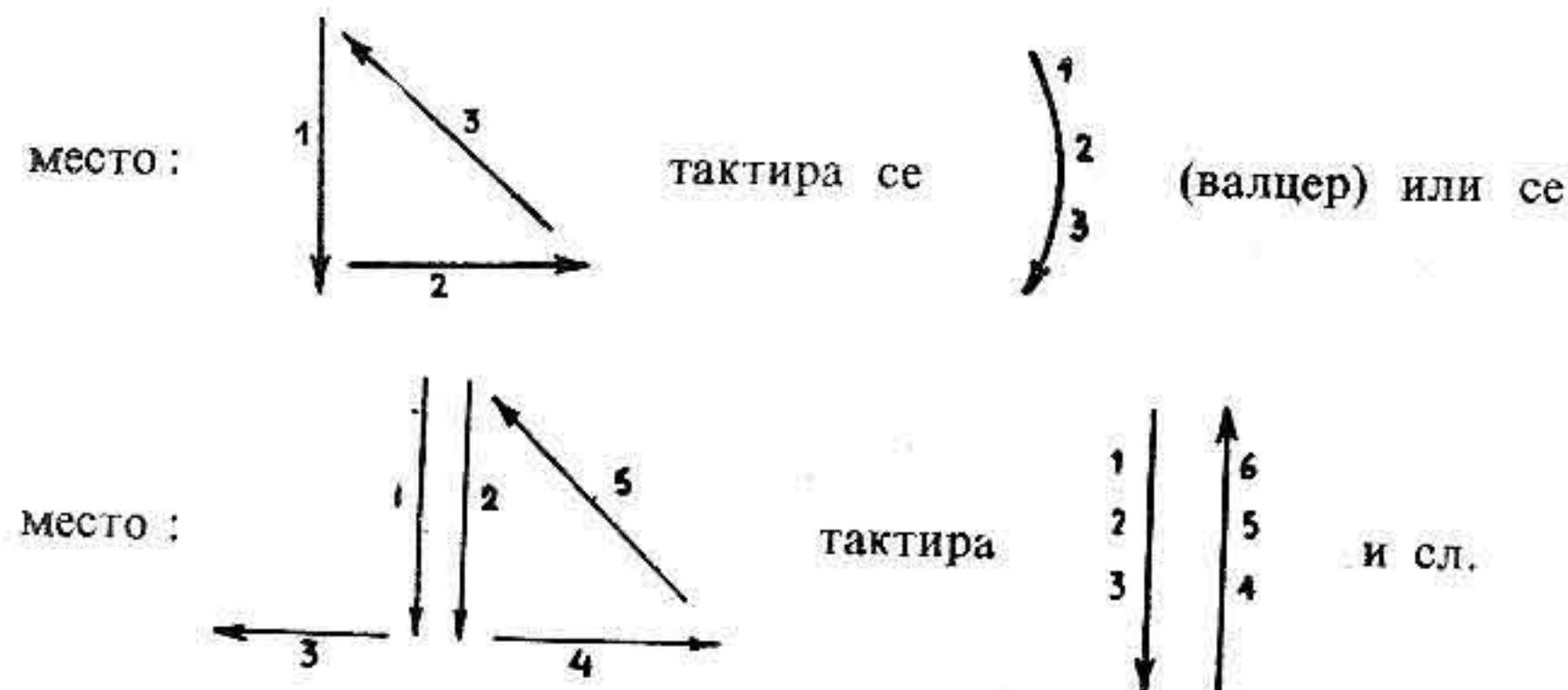
У новије време (нарочито у словенској музici, под утицајем фолклорних елемената) појављују се често 5-, 7-, 10-делни и остали сложени тактови несиметричке конструкције.*

Постоје у музичкој пракси и чести случајеви недељења на тактове, на пр. у црквеној музici („грегоријански“ корал и др.) у нотирању многих мелодија музичког фолклора, у т.зв. речитативима (мелодијски фиксирани говор текста) итд.

У погледу тактирања треба још приметити ово: ако се тактира врло лагано, онда се сваки покрет руке изводи прекинуто, на пр.

, а ако се тактира брзо, онда се више тактових делова изводе једним покретом руке на пр.

* Появљује се у пракси обележавање оваквих врста тактова и на овај начин: $\frac{3+2+3}{8}$ или $\frac{3+2+2+3}{8}$ и сл. Ако се у некој композицији постојано изменjuју две врсте такта, често се у почетку обележава на

пр. овако:

РИТМИКА

РИТАМ

Споменули смо да свака нотна вредност (обично до $\frac{1}{16}$) може бити употребљена као део такта, односно као временска јединица трајања и бројања, на пр.

У свим овим примерима испуњен је *један* део такта *једном* нотом. Исто тако може сваки део такта бити испуњен и *одговарајућом паузом* место ноте. Међутим можемо и *два* или *више* делова такта спојити у *једну* ноту или паузу веће вредности, на пр.

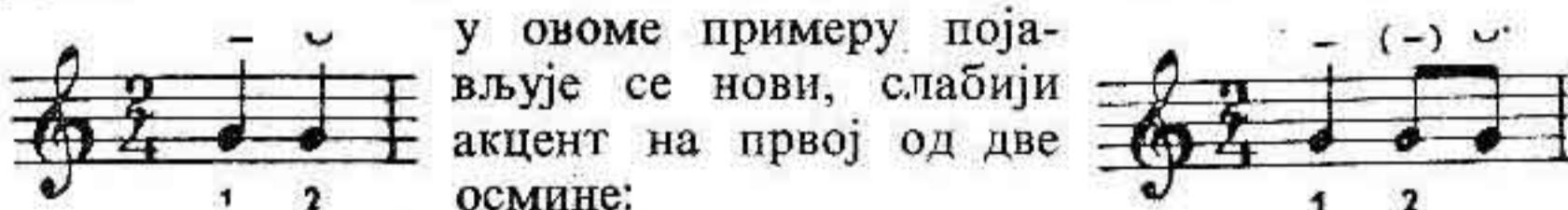
Осим тога можемо и *један* део такта разделити на *више* нота или пауза мањих вредности, на пр.:

Комбинације различитих тонских *трајања*, које се могу на овај начин постићи, неиспрне су. **Низањем** тонова или уопште звукова различитих трајања настаје *ритам*.

Ритам (од грчке речи *ρέω* = тећи) је, дакле, ток звукова или тонова различитог временског трајања. Разлика у тонском трајању може бити сведена на минимум, тј. као ритам можемо схватити и сасвим једнолични ток тонских трајања (ритмичка монотонија). У сваком случају ритам се испољава у измени дуго — кратко, док се метар испољава у измени наглашено — ненаглашено. А те обе појаве уско су међусобно повезане.

Метрички акценти мењају се код поделе већих нотних вредности на мање вредности. Док у следећем примеру постоји само *један*, главни метрички акцент, тј. на првом делу такта:

у овоме примеру појављује се нови, слабији акцент на првој од две осмине:

На исти начин појављују се слабији (споредни) (метрички) акценти на свакој *првој* ноти било које *ируће* нота у такту, без обзира на којем тактовом делу се ова појављује, на пр.:

Ти споредни (метрички) акценти не испољавају се у стварном *најлашавању* тонова (као што ни главни метрички акцент у такту није изразито *најлашен* у смислу тонске јачине), него су то само незнатно истакнутији тонови од оних који после њих следе.

Правилно решавање тог проблема од велике је важности у извођењу музичких композиција, а уско је повезано са разним другим елементима музичког извођења (динамика, агогика, фразирање и др.).

Од велике је важности правилна ритмичка подела нота и пауза као и група у такту. Подела нотних вредности увек мора бити таква, да се јасно распознају делови и отсеци у такту. Тако на пр.:

добро је:

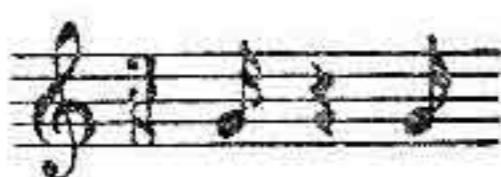
а невала:

добро је:

а неваља:

добро је:

а неваља:

добро је:

а неваља:

а неваља:

итд.

Изузетно, као пауза која испуњава цео такт, употребљава се у свим врстама такта, осим $\frac{2}{4}$, цела пауза, на пр.:

итд.

Питања. Каква све може бити подела нота по трајању у такту? Шта је ритам? Каква треба да буде ритмичка подела група у такту? Којом врстом паузе се испуњава цео такт?

Вежбе. У следећим примерима испунити такт разним нотним вредностима:

једном нотом:

са две ноте:

са три ноте:

Допунити сваки од следећих тактова на више разних начина

Следеће неисправно груписане ноте и паузе треба исправно поделити у групе:

Следећи пример преписати у $\frac{2}{2}$ такту, обележити главне и споредне метричке акценте и гласно га прочитати:

Следећи пример преписати у $\frac{3}{8}$ такту, обележити главне и споредне метричке акценте и прочитати:

Следећи пример преписати у $\frac{3}{4}$ такту, обележити главне и споредне метричке акценте и прочитати:

Следећи пример преписати у $\frac{6}{4}$ такту, обележити главне и споредне метричке акценте и прочитати:

Међу карактеристичне ритмичке појаве убрајамо *синкопу*, *контиран* (*contretemps*), *неправилне* тонаске групе (трола, квинтола итд.) *прегибаки* и *узмах*.

СИНКОПА

Синкопа настаје ако два истоимена тона, од којих је први на ненаглашеној а други на наглашеној делу такта, спојимо у један непрекидни тон. Синкопа је према томе, спој ненаглашеног тактовог дела са наглашеним. Нагласак прелази на почетак синкопе и изазива привремени поремешавање нормалног метричког и ритмичког наглашавања. Синкопа је увек наглашена, а најбоље се истиче када истовремено други глас изводи

несинкопирани ритам. Синкопа је правилна када се састоји од нота истих вредности, а неправилна када се састоји од нота неједнаке вредности. На пр. правилне синкопе:

Пример за неправилну синкопу:

Синкопа се такође може налазити и у границама такта:

и сл.

Може се појавити и цео низ синкопа:

и сл.

Налик на синкопу је контрант (*contretemps*), који настаје ако тактов део (обично више пута узастопно) почине паузом:

* Синкопа

Питања. Које су карактеристичне ритмичке појаве? Како настаје синкопа? Која је синкопа правилна, а која неправилна? Како се изводи синкопа? Шта је контрант?

Вежбе. У следећим примерима нађи правилне и неправилне синкопе:

У следећим примерима променити ритам знаком обележених осмина и четвртина у контрант:

НЕПРАВИЛНЕ ТОНСКЕ ГРУПЕ

(триола, квинтола и др.)

Споменули смо већ, да сваку већу нотну вредност нормално делимо на 2, 4, 8, 16 итд. мањих вредности. Често се веће нотне вредности деле и на 3, 5, 6, 7 мањих нотних вредности. У том случају добијамо *неправилне тонске групе*. Ове групе обележавамо бројем (обично окружен луком), који означава број нота у групи. Међу такве групе убраја се:

Триола, која настаје ако нотну вредност место на два дела поделимо на три (једнака) дела, на пр.:

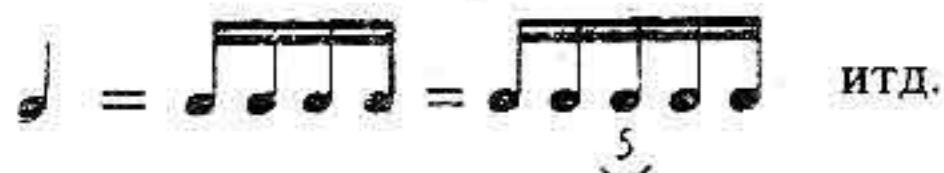
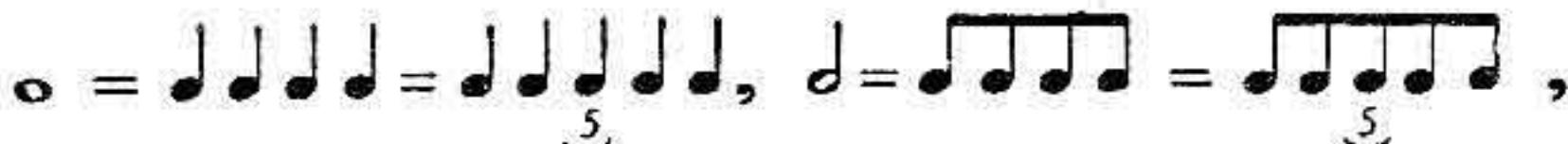
$$\textcircled{1} = \textcircled{2} \textcircled{2} = \textcircled{3} \textcircled{3} \textcircled{3}, \textcircled{1} = \textcircled{2} \textcircled{2} = \textcircled{3} \textcircled{3} \textcircled{3}, \textcircled{1} = \textcircled{2} \textcircled{2} = \textcircled{3} \textcircled{3}$$

Поједина нота у триоли може се разделити у мање нотне вредности, продужити вредност тачком (пунктирати), а могу

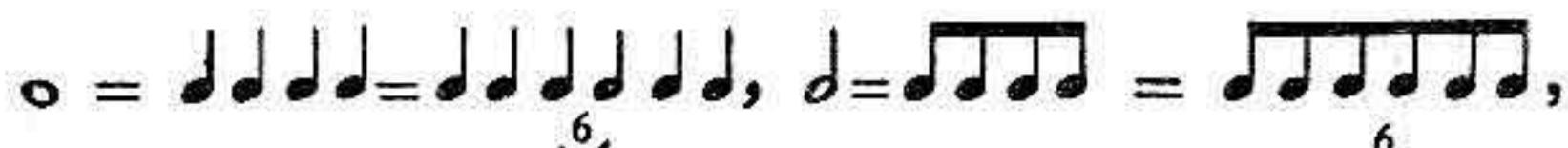
се две ноте триоле спојити у једну ноту веће вредности, на пр.:

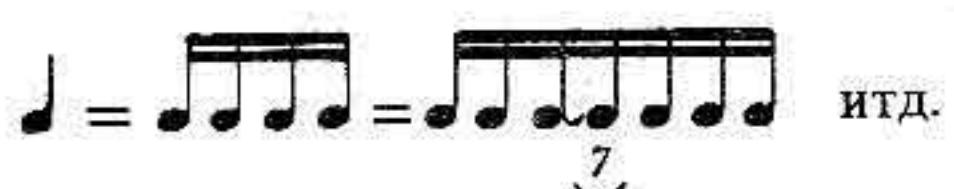
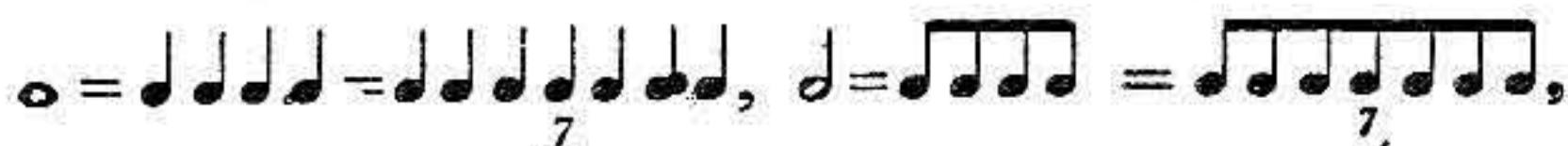
Квинтола, која настаје ако нотну вредност место на четири дела поделимо на пет делова, на пр.:

Секситола, која настаје ако нотну вредност место на четири дела поделимо на шест делова, на пр.:

Септимола, (септимола), која настаје ако нотну вредност место на четири дела поделимо на седам делова, на пр.:

У свим овим групама могу се појавити ритмичке промене које су споменуте код триоле.

Ако *шроделан* такт испунимо са две ноте једнаке вредности (или уопште самосталну троделну групу поделимо на две једнаке ноте), добијамо групу која се зове *дуола*, на пр.

Ако троделну групу поделимо на четири једнаке ноте, настаје *квартола*, на пр.:

а ако је поделимо на пет нота, настаје опет *квинтола*, на пр.

Дуола и квартола (као и квинтола и септола) могу се појавити и у свим оним врстама такта, које су комбиноване од троделних тактова (6-, 9-, 12-делни и др.)

Питања. Како се правилно дели већа нотна вредност на мање? Како се већа нотна вредност неправилно дели на мање? Шта је триола? Шта је квинтола? Шта је секстола? Шта је дуола? Шта је квартола? Какве се све ритмичке промене могу појавити у триоли и осталим групама?

Вежбе. Написати једном нотом збир сваке од ових група:

Поделити сваку од ових нота на триолу, квинтолу, секстолу и септолу:

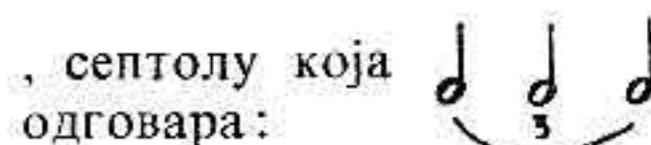
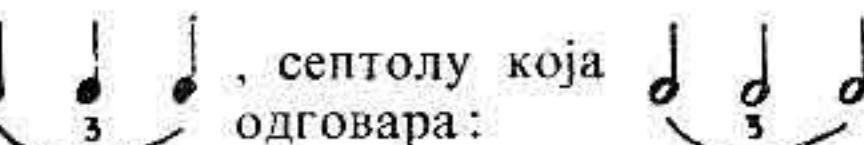
Поделити сваку од ових нота на дуолу, квартолу и квинтолу:

Написати триолу која одговара временском трајању:

квинтолу која одговара:

ПРЕДТАКТ

Честа је појава да први такт није потпуни, тј. не почиње првим тактовим делом, на пр.:

Такав први непотпуни такт зовемо *предтакт*. Обично у таквом случају налазимо у последњем такту отсека или композиције онолико тактових делова, колико их недостаје у првом такту. На тај начин допуњава се непотпуни први такт с непотпуним последњим тактом у потпуни такт, на пр. (у врло скраћеном примеру):

Узмах настаје ако нека композиција или њен отсек не почиње целим делом такта, него његовом половином, четвртином или још мањим делом тактовог дела, на пр.:

Појава предтакта и узмаха од нарочите је важности у рашчлањавању мелодије на мање отсеке као и у схваташњу музичких облика уопште.

Све споменуте ритмичке појаве дају основу за најразличније комбинације. Различити ритмови у више гласова, који се једновремено допуњују у непрекидан ритмички покрет, дају т.зв. *комплементарни ритам* на пр.:

итд.

На тај начин настаје у вишегласним композицијама т.зв. *полиритмија* (од грчке речи полис = многи), тј. многоврсни ритам у исто време.

Питања. Шта је предтакт? Шта се обично појављује у последњем такту отсека, који је почeo предтактом? Како настаје узмах? Шта је комплементарни ритам? Шта је полиритмија?

Вежбе. Следећим примерима додати предтакт:

Следећим примерима додати узмах:

Следећим примерима додати комплементарни ритам у другом гласу:

МЕЛОДИКА
МЕЛОДИЈА

Као што је *ритам* условљен разликом у трајању тонова, тако је *мелодија* у основи условљена разликом у висини тонова. Док ритам може да постоји и независно од мелодије, тј. може да се испољи на тоновима исте висине (на пр. тимпани) као и на неодређеном звуку (бубањ и друге ударальке), мелодија се испољава у тоновима различитих висина. Већ само две различите тонске висине могу дати мелодију, како показује овај пример српске народне („лазаричке“) песме (из збирке В. Ђорђевића Српске народне мелодије):

Та мелодија врло је скучена у свом обиму (тј. креће се у малом обиму једне секунде), али ритам јој даје разноликост и покрет. Ритам је онај елеменат, који покреће мелодију, као што је — обратну — мелодија онај елеменат, који даје садржину ритму. Најједноставније бисмо могли дефинисати мелодију овако: мелодија је логичан низ тонова различите висине. Другим речима, низање тонова које није само себи циљ, него служи остварењу извесног облика као носиоца једне садржине. Појам мелодије везан је уз извесни одређени облик, а овај настаје на основи развоја метричних и ритмичких група и њихове међусобне органске повезаности.

Обим мелодије може бити врло разноврстан: од обима 2—3 тона па до крајњих могућих граница постоје неисцрпне могућности мелодијског уобличавања. Вокална мелодија ограничена је певачким могућностима у погледу гласовног обима, тонских размака, интервалских скокова, трајања, брзине итд., док је инструментална мелодија у томе погледу далеко слободнија и мање ограничена, а зависи само о техничким могућностима извођења на појединим инструментима.

Питања. Који је основни услов поstanка једне мелодије? Може ли постојати ритам без мелодије? Шта је мелодија? Каква је разлика између вокалне и инструменталне мелодије?

Вежбе. Из низа мелодија узетих из школске инструменталне и вокалне литературе написати ритмичку шему (на једној линији!) Пронаћи међу народним мелодијама низ примера за различите карактере мелодија.

Исто пронаћи у школској инструменталној литератури.

ПОВИШЕНИ И СНИЖЕНИ ТОНОВИ
ПРЕДЗНАЦИ

Основне тонове упознали смо у почетку ове књиге. Њихова су имена с *d e f g a h* или *do re mi fa sol la si*.

Тај низ понавља се неколико пута у разним октавама и даје тонски систем. Но такав тонски систем непотпуан је, јер осим основних тонова постоје у тонском систему још и *повишенi* и *сниженi* тонови.

Нота сваког основног тона може се повисити и снизити помоћу посебних знакова које зовемо *предзнаци* (акцидентали). Знак за повишење зове се *повисилица* („крст“ $\sharp$), а знак за снижење зове се *снизилица* („бе“ $\flat$). Постоји и знак за разрешење повишеног или сниженог тона, који се зове *разрешница* ($\natural$)

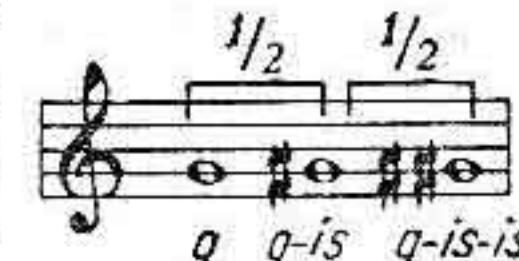
Повисилица је знак $\sharp$ који се бележи испред ноте (на истој линији или у празнини где се сама нота налази) а повишива ноту испред које се налази за полуостепен. Основном имену повишене ноте додаје се — *is*, на пр.:

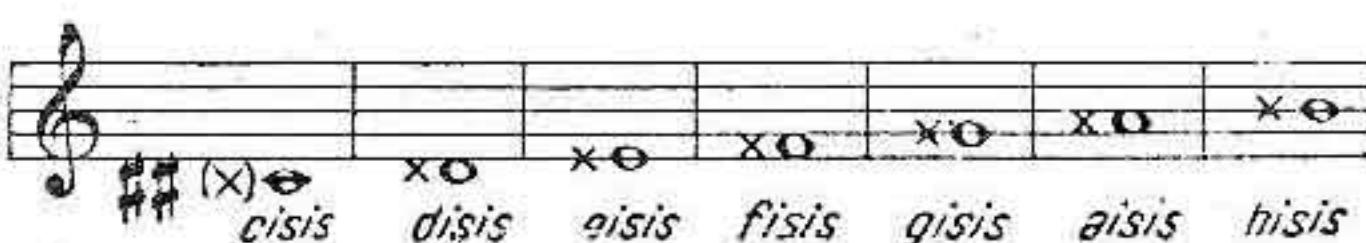
Према томе:

Употребљава се и *двојеснега повисилица* $\sharp\sharp$ или $\times$ која повишива ноту за два полуостепена (тј. за цео степен). Основном имену ноте додаје се у том случају — *isis*, на пр.:

Према
томе:

Снизилица је знак $\flat$ који се исто бележи испред ноте (на оној линији или у празнини, где се сама нота налази), а снижава ноту за полуостепен. Основном имену снижене ноте додаје се — *es*, на пр.:

Према томе:

Употребљава се и *двојснега снизилица* $\flat\flat$ која снижава ноту за два полуостепена (тј. за цео степен). Основном имену ноте додаје се у том случају — *es*, на пр.

Према
томе:

Сва имена изговарај како се пишу, а не *cezes*, *dezes* итд. Сваки од ових знакова има дејство у ономе такту где се појављује за све ноте истог имена, на пр.:

Разрешница је знак $\square$ којим се повишена или снижена нота разрешава, тј. враћа јој се пређашње име, на пр.

* Место *e—es* зове се *es*,

** Место *a—es* зове се *as*

*** Више је уобичајено име *b*.

* Не ваља *as es* **) Не ваља *beses*.

Употребљава се и *двојснега разрешница* $\square\Box$ која разрешава двоструко повишену или двоструко снижену ноту и враћа јој основно име, на пр.

Ако већ једампут повишену ноту желимо још једампут повисити, бележимо испред ње двоструку повисилицу без обзира што је била већ једампут повишена, на пр.:

Исто тако поступамо и код снижења, на пр.:

Ако желимо двоструко снижену ноту да претворимо у једноставно снижену, бележимо најпре разрешницу и онда једну повисилицу, на пр.:

Слично поступамо и код снижења, на пр.

Ако после повишене ноте у истом такту треба да се појави истоимена снижена нота (на пр. после *gis* — *ges*) или обратно, разрешимо најпре ноту, а затим бележимо одговарајући предзнак, на пр.:

Иако предзнак важи само у ономе такту где се појави, ипак — опреза ради — често налазимо у следећем такту разрешницу у загради, на пр.:

И у оваквом случају бележи се предзнак у загради:

Важност предзнака односи се и на синкопирану ноту, па испред ње не треба бележити поново предзнак, на пр.

не валья:

неко

Код нота на помоћним цртама треба бележити испред нотне *лаве*, а не испред помоћних цртица, на пр.

не валья

неко

Найомена. Називи предзнака повишеног и сниженог тонова у страним језицима су ови:

	енглески:	француски:	италјански:	немачки:
#	sharp	dièse	diesis	Kreuz
b	flat	bémol	bimolle	Be
x	double sharp	double dièse	doppio diesis	Doppel-Kreuz
bb	double flat	double bémol	doppio bimolle	Doppel-Be
Cis	Csharp (C#)	ut dièse (ut #)	dodiesis (do #)	cis
Ces	C flat (C b)	ut bémol (ut b)	do bimolle (do b)	ces

Питања. Каквих још тонова има у тонском систему осим основних? Шта су предзнаци уопште? Шта је повисилица? Шта је двострука повисилица? Шта је снизилица?

Струка снизилица? Шта је разрешница? Шта је двострука разрешница? Какво дејство има предзнак у такту? Како се зове повишено *f*? Снижено *b*? Повишено *a*? Снижено *e*? Двалут повишено *d*? Двалут снижено *a*? Двалут повишено *e*? Двалут снижено *b*?

Вежбе. Следеће ноте 1) обично повисити, 2) обично снизити, 3) двоструко повисити, 4) двоструко снизити, а затим их прочитати 1) по *G*-кључу, 2) по *F*-кључу:

Следеће ноте 1) обично повисити, 2) обично снизити, а затим их прочитати 1) по сопранском *C*-кључу 2) по алтевом *C*-кључу, 3) по тенорском *C*-кључу:

Прочитати следеће примере:

Написати четвртинским нотама по *G*-кључу (сваку групу у једном такту):

*eis*¹, *isis*¹, *gis*¹, *fis*¹, / *ces*², *b*¹, *des*², *heses*¹ /
a, *gis*, *c*¹, *ges* / *gisis*³, *ais*³, *fis*³, *g*³ /

Написати четвртинским нотама по *F*-кључу (сваку групу у једном такту):

*fes, eses, ces, es / Gis, A, c, Ges /
cisis¹, dis¹, fis¹, c¹ / _1His, _1Aisis, _1Fis, _1Ais /*

Прочитати низ различитих примера са предзнацима из инструменталне музичке литературе.

ХРОМАТСКИ И ДИЈАТОНСКИ ПОЛУСТЕПЕНИ И ЦЕЛИ СТЕПЕНИ

У основној, *C*-дур, лествици упознали смо полуостепене између *e* — *f* и *h* — *c* као и целе степене између *c* — *d*, *d* — *e*, *f* — *g*, *g* — *a*, *a* — *h*. Ови се размаци налазе између самих основних тонова. Применом повищених и снижених тонова повећаћемо у великој мери број целих степена и полуостепена и упознати два начина на који они постају.

Полуостепени и цели степени деле се на *хроматске** и *дијатонске***.

Хроматски полустепени постају једноструким повишењем или снижењем једног истог тона, тј. истог алфабетског имениа (на пр.: *c* — *cis*, *d* — *des*, *fis* — *fisis*, *des* — *deses*). *Хроматски цео ступен* постаје двоструким повишењем или двоструким снижењем једног истог тона, тј. састоји се од два хроматска полуостепена (на пр.: *c* — *cisis*, *d* — *deses*, *fis* — *fes*, *des* — *dis*). *Дијатонски полустепени* постаје између два различита, али у алфабету суседна тона, које помоћу предзнака (или без њих) приближимо на растојање од пола степена (на пр. *c* — *des*, *d* — *cis*, *e* — *f*, *fis* — *g*, *es* — *d*). *Дијатонски цео ступен* постаје (тј. састоји се) од два полуостепена: једног дијатонског и једног хроматског или обрнуто (на пр.: *c* — *d* [састоји се од *c* — *cis*, *cis* — *d*], *e* — *d* [састоји се од *e* — *es*, *es* — *d*], *f* — *es* [састоји се од *f* — *e*, *e* — *es*], *h* — *cis* [састоји се од *h* — *c*, *c* — *cis*] итд).

Знамо да сваки полуостепен или цео степен може бити узлазан и силазан, тј. можемо га од задатог тона извести навише и наниже.

Према томе постоје *полустепени*: 1) хроматски узлазни, 2) хроматски силазни, 3) дијатонски узлазни, 4) дијатонски силазни.

Цели ступени: 1) хроматски узлазни, 2) хроматски силазни, 3) дијатонски узлазни, 4) дијатонски силазни. Све те размаке можемо извести од сваког основног, повишеног и сниженог тона.

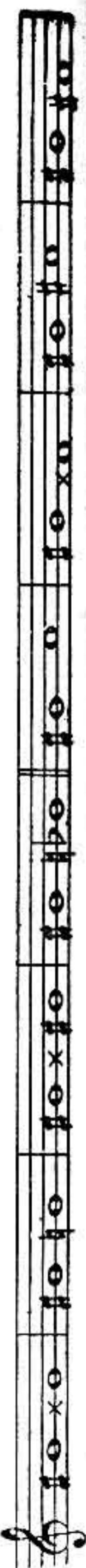
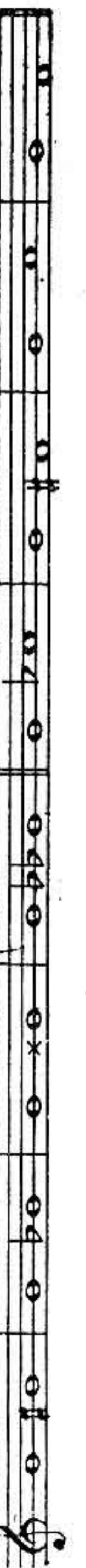
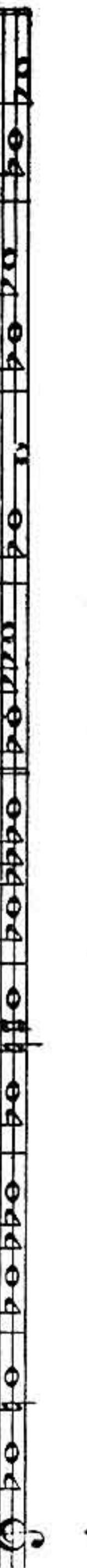
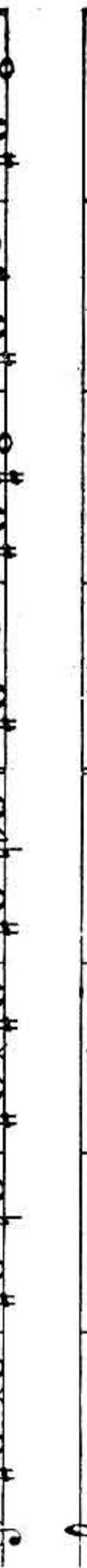
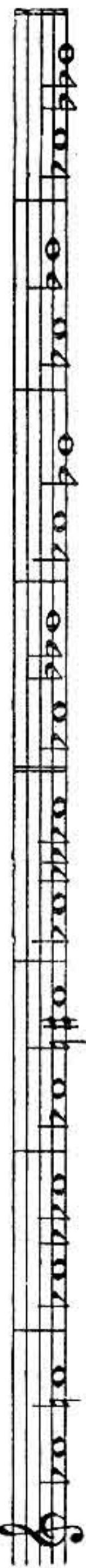
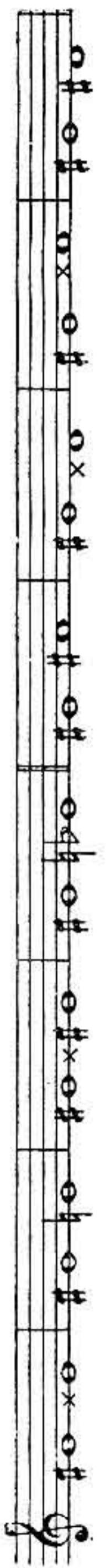
* Од грчке речи *хрома* — боја.

** Од грчке речи *диатонос* — између тонова.

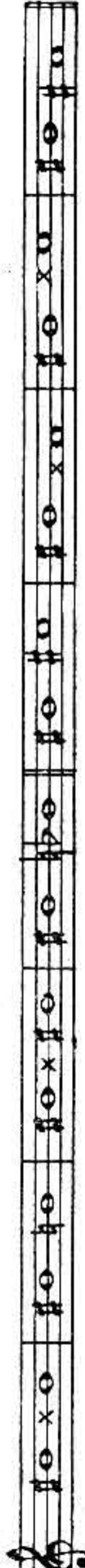
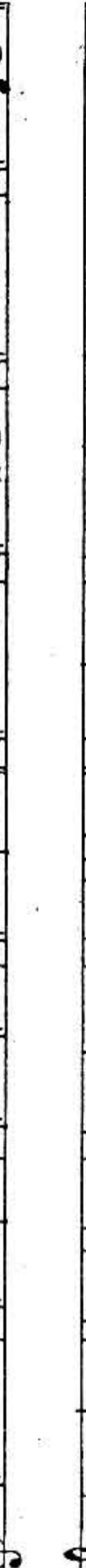
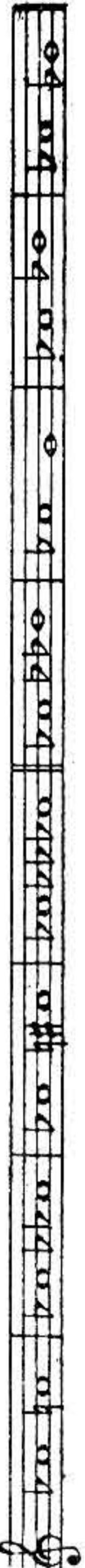
ПРЕГЛЕД СВИХ ХРОМАТСКИХ И ДИЈАТОНСКИХ ПОЛУСТЕПЕНА И ЦЕЛИХ СТЕПЕНА

Напомена. Ноте са три предзнака у пракси се не употребљавају

у. х. $\frac{1}{2}$, с. х. $\frac{1}{2}$, у. х. $\frac{1}{1}$, с. д. $\frac{1}{2}$, у. д. $\frac{1}{1}$, с. х. $\frac{1}{1}$,

у. х. $\frac{1}{2}$, с. х. $\frac{1}{2}$, у. х. $\frac{1}{1}$, с. х. $\frac{1}{1}$, у. д. $\frac{1}{2}$, с. д. $\frac{1}{2}$, у. д. $\frac{1}{1}$, с. х. $\frac{1}{1}$,

Питања. Како се деле полуустепени и цели степени? Каква је разлика између хроматских и дијатонских размака? Како постаје хроматски полуустепен? Како постаје хроматски цео степен? Како постаје дијатонски полуустепен? Како постаје дијатонски цео степен? Какви су следећи размаци: $d - dis$, $ces - c$, $ais - aisis$, $heses - b$, $f - ges$, $dis - e$, $h - cis$, $es - f$, $asas - heses$, $g - a$, $fes - es$, $his - cisis$, $c - h$?

Вежбе. Од следећих нота написати узлазни хроматски полуустепен:

A musical score page showing two measures. The key signature is B-flat major (two flats). Measure 1 starts with a B-flat note, followed by an eighth rest, then a G note, and finally a D note. Measure 2 starts with a D note, followed by an eighth rest, then a G note, and finally an A note.

Од следећих нота написати силазни хроматски полуустепен:

Написати узлазни дијатонски полуустепен од:

Написати силазни дијатонски полуустепен од:

A musical score for bassoon. The staff begins with a bass clef. A key signature of one sharp is indicated by a sharp sign over the G line. A tempo marking of "120" is placed above the staff. The first measure consists of two measures of rest. The second measure begins with a sharp sign over the B line, followed by a whole note on the A line. The third measure begins with a sharp sign over the D line, followed by a whole note on the C line. The fourth measure begins with a sharp sign over the E line, followed by a whole note on the D line.

Написати узлазни хроматски цео степен од:

Написати силазни хроматски цео степен од:

Написати узлазни дијатонски цео степен од:

A musical score for the first section of 'The Star-Spangled Banner'. The key signature is B-flat major (two flats), indicated by a treble clef and two flat symbols below the staff. The time signature is common time (indicated by a 'C'). The vocal line consists of eight measures. Measure 1 starts with a half note followed by a quarter note. Measure 2 starts with a half note followed by a quarter note. Measure 3 starts with a half note followed by a quarter note. Measure 4 starts with a half note followed by a quarter note. Measure 5 starts with a half note followed by a quarter note. Measure 6 starts with a half note followed by a quarter note. Measure 7 starts with a half note followed by a quarter note. Measure 8 starts with a half note followed by a quarter note.

Написати силазни дијатонски цео степен од:

ЛЕСТВИЦЕ (СКАЛЕ)

Лесћвица или *скала* је низ тонова који се *последијено* нижу од било којег тона алфабетским редом до (укључиво) оног тонског имена којим је лествица почела, на пр.:

The image shows two measures of musical notation on a staff with a treble clef. The first measure begins at a pitch labeled 'g'' and ends at a pitch labeled 'g'''. The second measure begins at a pitch labeled 'c'' and ends at a pitch labeled 'c'''. Each measure contains four quarter notes, all of which are open circles with stems pointing upwards.

Први и последњи тон лествице истог су имена, али припадају различитим октавама ($c^1 - c^2$, $g^1 - g^2$ итд.)

Лествице се деле, с обзиром на њихов састав, у две главне групе: *дијатонске* лествице и *хроматске* лествице. У дијатонским лествицама налазе се дијатонски цели степени и дијатонски полу степени: у хроматским лествицама налазе се само полу степени и то хроматски и дијатонски.

Осим ових лествица постоје и *целосишћене* лествице, које се честоје од самих дијатонских целих степена; постоје још и разне друге лествице, као пентатонске, егзотичне, оријенталне итд.

Ипак, дијатонске лествице претстављају најважнију групу лествица у музичкој теорији па треба да их ближе упознамо.

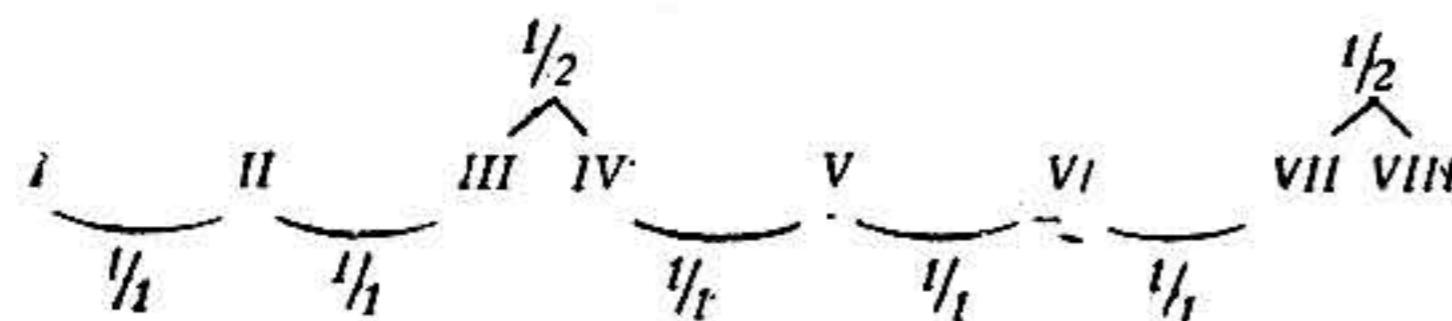
Споменуто је да се дијатонске лествице сastoјe од дијатонских целих степена и дијатонских полуустепена. Према размештају целих степена и полуустепена дијатонске лествице деле сe на три главне групе: 1) дур, 2) мол и 3) староцрквене.

Питања. Шта је лествица или скала? По чиму се разликује први тон лествице од последњег? Како се уопште деле лествице с обзиром на њихов састав? Од чега се сastoји свака дијатонска лествица? Од чега се сastoји хроматска лествица? Од чега се сastoји целостепена лествица? Како и према чиму се деле дијатонске лествице?

Именовати (основним тоновима) узлазну лествицу од *e*; силазну од *a*; узлазну од *g*; силазну од *f*; узлазну од *d*; силазну од *h*.

ДИЈАТОНСКЕ ДУРСКЕ ЛЕСТВИЦЕ

Свака дијатонска дурска лествица има овакав размештај целих степена и полуустепена:

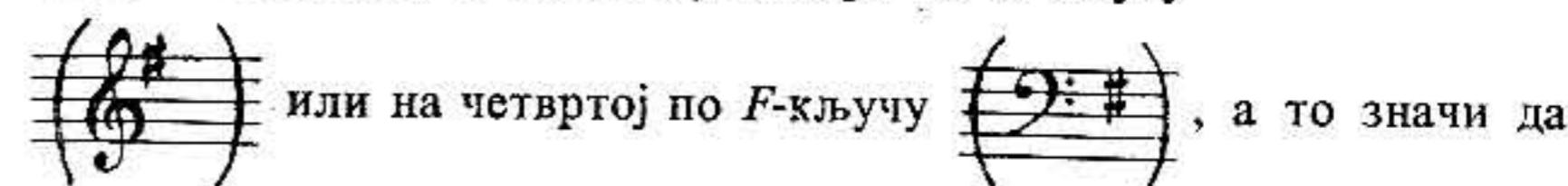
Ако ову лествицу разделимо на два једнака дела, добијамо две групе у којима се налазе по четири лествична тона. Такве групе по четири тона зовемо *тетракорд*. У дијатонској дурској лествици први (доњи) тетракорд (I, II, III, IV) има исти распоред целих степена и полуустепена као и други (горњи) тетракорд (V, VI, VII, VIII). На пр. у С-дур лествици:

Ако почнемо лествицу било којим другим тоном осим *c*, мораћемо применити предзнаке да бисмо омогућили овакав распоред целих степена и полуустепена у оба тетракорда. У формирању лествица примењујемо предзнаке *йосишино*, извесним утврђеним редом, од једног до седам, тј. док не повисимо или снизимо све основне тонове.

Да добијемо дурску лествицу с једном повисилицом узећемо V ступањ С-дур лествице као I ступањ нове лествице. У тој новој лествици мораћемо повисити *f* у *fis*, да би остварили правилан распоред полуустепена у њеном горњем тетракорду:

На овај начин добијамо нову дурску лествицу, у којој се стално налази *fis* место *f*. Ту лествицу зовемо по њеном почетном тону *G*-дур лествицом. Предзнак *fis* бележи се, као сталан, одмах после кључа на петој линији по *G*-кључу

се свака нота *f* повиша у *fis* без обзира у којој октави се налази, на пр.:

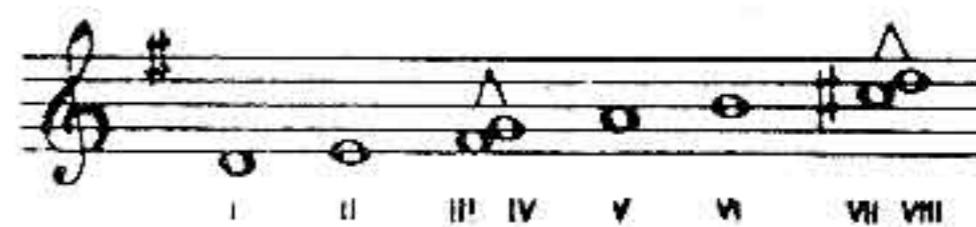

Напомена. Код нотирања по С-кључевима бележи се предзнак увек на одговарајућој линији за ноту *f*, на пр.:

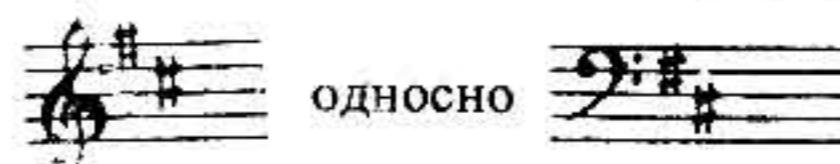

На исти начин поступићемо и код осталих предзнака даље.

Лествицу са две повисилице добићемо ако од V ступња G-дур лествице нижемо нову лествицу, у којој ћемо — задржавајући наравно *fis* — повисити и *c* на *cis*, да остваримо у горњем тетракорду правилан распоред полуустепена, на пр.:

Ту лествицу зовемо по њеном почетном тону *D*-дур лествицом. Како је у овој лествици и *cis* сталац предзнак, то ћемо као предзнаке *D*-дур лествице забележити оба, тј. *fis* и *cis*:

У следећој лествици, *A*-дур, коју ћемо почети *V* ступњем *D*-дур лествице, задржаћемо предзнаке *fis* и *cis*, а повисићемо *g* у *gis*, па ће та лествица имати три предзнака. На исти начин поступаћемо редом све док не повисимо свих седам основних тонова.

ПРЕГЛЕД ДУРСКИХ ЛЕСТВИЦА С ПОВИСИЛИЦАМА

Питања. Какав је распоред целих степена и полуостепена у свакој дијатонској дурској лествици? Шта је тетракорд? Какав је распоред целих степена и полуостепена у доњем и горњем тетракорду дурске лествице? Како добијамо дурску лествицу која има једну повисилицу више од пређашње? Где се бележи стални предзнак? Односи ли се стални предзнак само на ону ноту која се бележи на истој линији или у празнини где се налази и сам предзнак? Како се зову редом дурске лествице с повисилицама (од *C* до *Cis*)? Како се зове дурска лествица са три повисилице, са пет, са седам, са две, са четири, са шест повисилица, без предзнака? У којим предзнацима се разликују: *D*-дур и *H*-дур, *E-Cis*, *G-Fis*, *C-A*? Која је повисилица у предзнаку и где се бележи (по *G*- и *F*-кључу): трећа, прва, седма, пета, друга, шеста, четврта?

С-дур лествица: Има ли предзнак? Како гласи та лествица узлазно? Како силазно? Између којих тонова (не ступњева!) су полуостепени? Који тон је *III*, *VII*, *V*, *II*, *VI*, *IV*, *I*, *VIII* ступањ?

G-дур лествица: Колико има предзнака? Како се зове предзнак? Где се бележи (по *G*-, *F*-, *C*-сопран, *C*-алт, *C*-тенор кључу)? Како гласи лествица узлазно? Како силазно? Где су полуостепени (именовати тонове!) Који је тон *IV*, *II*, *VI*, *III*, *VII*, *V*, *I*, *VIII* ступањ?

На иста питања као о *G*-дур лествици (осим питања о бележењу сталних предзнака по *C*-кључу) треба одговорити и о *D*-, *A*-, *E*-, *H*-, *Fis*- и *Cis*-дур лествици.

Даља питања: на којем ступњу се тон *fis* налази у: *G*-, *A*-, *H*-, *Cis*-, *D*-, *E*- и *Fis*-дур? На којем ступњу се тон *cis* налази у: *E*-, *Fis*-, *D*-, *H*-, *Cis*- и *A*-дур? На којем ступњу се тон *gis* налази у: *Fis*-, *A*-, *Cis*-, *E*- и *H*-дур? На којем ступњу се тон *dis* налази у: *H*-, *Cis*-, *E*- и *Fis*-дур? На којем ступњу се тон *eis* налази у: *Cis*- и *Fis*-дур? На којем ступњу се тон *his* налази у *Cis*-дур?

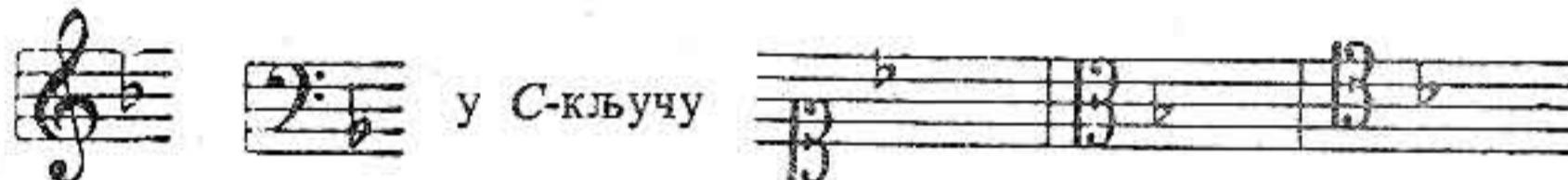
Вежбе. Написати следеће дурске лествице тако да одговарајући предзнаци буду забележени испред ноте у лествици; затим обележити римским бројевима ступњеве лествица: и означити знаком $\wedge$ полуостепене: *A*-, *Fis*-, *D*-, *H*-, *G*-, *Cis*-, *E*-дур. Написати сталне предзнаке поред кључа по *G*-, *F*-кључу за *E*-, *G*-, *Fis*-, *A*-, и *H*-дур.

Како што смо дурску лествицу с једном повисилицом више почињали увек од *V* ступња пређашње лествице, тако ћемо код

дурских лествица са снизилицама почињати нову лествицу (са једном снизилицом више) увек од IV ступња пређашње лествице. Ако на IV ступњу С-дур лествице нижемо нову дурску лествицу, мораћемо снизити тон *h* у *b*, да бисмо добили у првом тетракорду лествице онакав распоред целих степена и полуостепена какав одговара дијатонским дурским лествицама, на пр.:

Ову лествицу зовемо, по њеном почетном тону, *F*-дур лествицом. У тој лествици налази се стално тон *b* место *h*, па ћемо предзнак *b* (јер је сталан) забележити одмах после кључа:

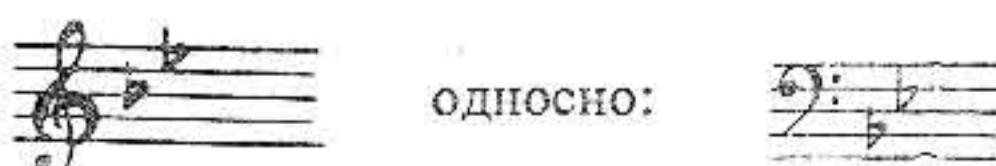
И овде се, наравно, стални предзнак односи на све ноте истог имениа без обзира у којој су октави.

Лествицу са две снизилице добићемо тако, ако од IV ступња *F*-дур лествице нижемо нову лествицу, у којој ћемо—задржавајући *b*—снизити и *e* у *es*, да бисмо остварили у доњем тетракорду плавилан распоред полуостепена, на пр.

Ту лествицу зовемо по њеном почетном тону *B*-дур лествицом.

Како је у овој лествици и *es* сталан предзнак, то ћемо као предзнаке *B*-дур лествице забележити оба (тј. *b* и *es*):

У следећој лествици, *Es*-дур, коју ћемо почети IV ступњем *B*-дур лествице, задржаћемо *b* и *es*, а снизићемо и *a* у *as*, па ће та лествица имати три предзнака. На исти начин поступаћемо редом све док не снизимо свих седам основних тонова.

ПРЕГЛЕД ДУРСКИХ ЛЕСТВИЦА СА СНИЗИЛИЦАМА

<i>F</i> -дур	
<i>B</i> -дур	
<i>Es</i> -дур	
<i>As</i> -дур	
<i>Des</i> -дур	
<i>Ges</i> -дур	
<i>Ces</i> -дур	

Питања. Како добијамо дурску лествицу која има једну снизилицу више од пређашње? Како се зову редом дурске лествице са снизилицама (од *C* до *Ces*)? Како се зове дурска лествица са четири, две, пет, седам, три, шест, једном снизилицом? У којим предзнацима се разликују *Es*- и *Des*-дур? *F*- и *As*-дур? *B*- и *Ces*-дур? *As*- и *Ges*-дур? Која је снизилица у предзнаку и где се бележи (по *G*- и *F*-кључу): пета, друга, седма, трећа, шеста, прва, четврта?

***F*-дур лествица:** Колико има предзнака? Како се зове предзнак? Где се бележи (по *G*-, *F*-, *C*-кључу)? Како гласи лествица узлазно? Како силазно?

Где су полуостепени (именовати тонове!)? Који је тон VII, III, V, II, VI, IV, I, VIII ступањ?

На иста питања као о F-дур лествици треба (осим питања о бележењу сталних предзнака по C-кључу) одговорити и о B-, Es-, As-, Des-, Ges- и Ces-дур лествици.

Даља питања:

На којем ступњу се тон *b* налази у: *As*, *F*, *Des*, *B*, *Ges*, *Es*- и *Ces*-дур?

На којем ступњу се тон *es* налази у: *Ges*, *Es*, *B*, *Ces*, *Des*, и *As*-дур?

На којем ступњу се тон *as* налази у: *Ces*, *Es*, *Ges*, *As*- и *Des*-дур?

На којем ступњу се тон *des* налази у: *Des*, *Ces*, *As*, и *Ges*-дур?

На којем ступњу се тон *ges* налази у *Ces*, *Ges*, и *Des*-дур?

На којем ступњу се тон *ces* налази у: *Ges*, и *Ces*-дур?

На којем ступњу се тон *fes* налази у *Ces*-дур?

Који је ступањ тон *c* у: *As*, *G*, *Des*, *F*, *Es*, *C*, *B*-дур?

Који је ступањ тон *d* у: *B*, *C*, *A*, *F*, *D*, *G*, *Es*-дур?

Који је ступањ тон *e* у: *G*, *C*, *H*, *F*, *A*, *D*, *E*-дур?

Који је ступањ тон *f* у: *Des*, *C*, *B*, *Ges*, *F*, *As*, *Es*-дур?

Који је ступањ тон *g* у: *D*, *F*, *Es*, *G*, *As*, *C*, *B*-дур?

Који је ступањ тон *a* у: *E*, *G*, *C*, *B*, *D*, *F*, *A*-дур?

Који је ступањ тон *h* у: *Fis*, *D*, *H*, *C*, *E*, *G*, *A*-дур?

У којој дурској лествици се први пут појављује предзнак *as*? У којој *cis*? У којој *ces*? *ais*? *gis*? *des*? *b*? *dis*? *fes*? *his*?

У којим дурским лествицама се налазе следећи полуостепени: *gis-g*? *b-ces*? *gis-a*? *h-c*? *eis-fis*? *f-ges*? *his-cis*? *a-b*? *dis-e*? *es-fes*? *ais-h*? *g-as*?

Вежбе. Написати следеће дурске лествице тако да одговарајући предзнаки буду забележени испред ноте у лествици; затим обележити римским бројевима ступњеве лествице и означити знаком $\wedge$ полуостепене: *Es*, *Ges*, *B*, *Des*, *F*, *Ces*, *As*-дур.

Написати сталне предзнаке (покрај кључа) по *G*, и *F*-кључу за: *As*, *F*, *Ges*, *B*, *Ces*, *Es*- и *Des*-дур.

Обележити у следећим лествицама полуостепене и пронаћи у свакој од њих I ступањ дурске лествице:

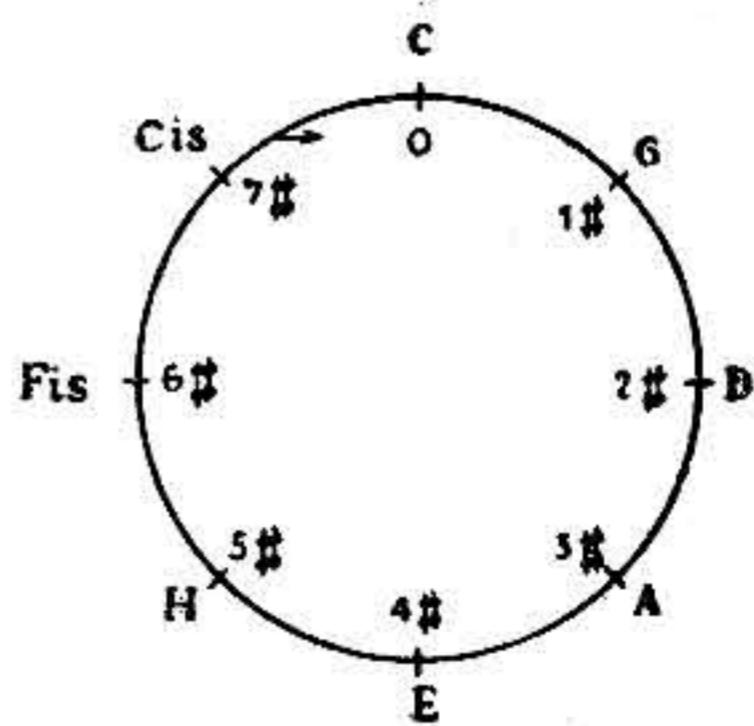
КВИНТНИ И КВАРТНИ КРУГ

У низу лествица с повисилицама почињали смо нову лествицу (тј. ону с једним предзнаком више од пређашње) увек на V ступњу пређашње лествице. Пети ступањ лествице у односу према првом ступњу даје интервал од пет тонова, који се — како знамо — зове *квинт*.

Према томе, лествице с повисилицама нижу се по *квинтном низу*, који се — пошто је теоријски бесконачан — зове још и *квинтни круг*.*

У низу лествица са снизилицама почињали смо ћову лествицу (тј. ону с једним предзнаком више од пређашње) увек на IV степену пређашње лествице. Четврти ступањ лествице у односу према првом ступњу даје интервал од четири тона, који се зове *кварт*. Према томе, лествице са снизилицама нижу се по *квартном низу* или *квартном кругу*.**

Квинтни круг, који смо до сада упознали, следећи је:

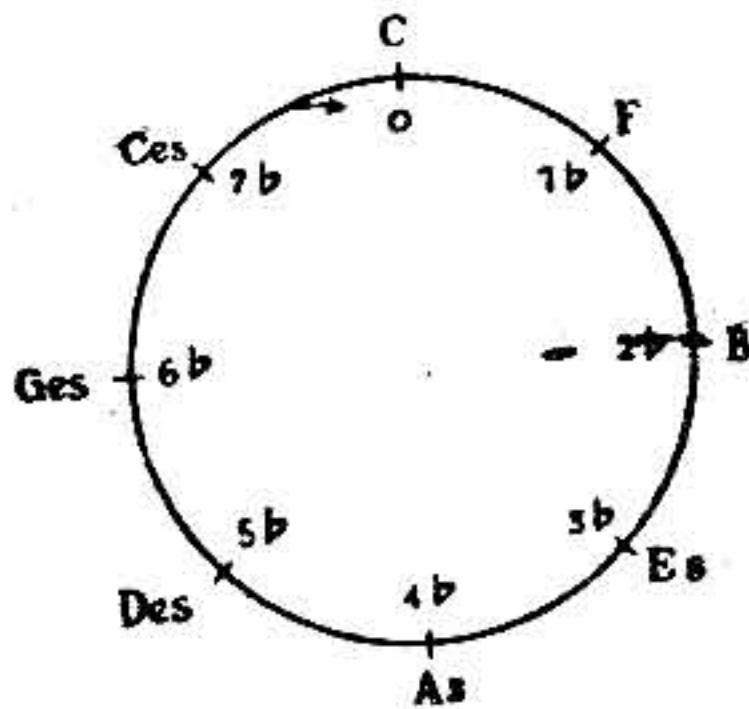
* Квинтни круг је низ (чистих) квинта, по којем се нижу лествице с повисилицама.

** Квартни круг је низ (чистих) кварт, по којем се нижу лествице са снизилицама.

Исти низ, забележен на други начин:

The top staff has a key signature of one sharp (F#). The notes are C, G, D, A, E. The bottom staff has a key signature of three sharps (B, F#, C#). The notes are H, Fis, Cis.

Квартни круг, који смо до сада упознали, следећи је:

Исти низ, забележен на други начин:

The top staff has a key signature of one flat (F#). The notes are C, F, B, E, Es, A, D. The bottom staff has a key signature of four sharps (B, F#, C#, G#). The notes are Des, Ges, Ces.

Квартни низ може се схватити и као *квинтни низ наниже*, јер кварт на више у обртају постаје квinta наниже. Према томе, може се цео низ приказати и овако:

Ges ← Ges ← Des ← As ← Es ← B ← F,   ← (C) ← G → D → A → E → H → Fis → Cis

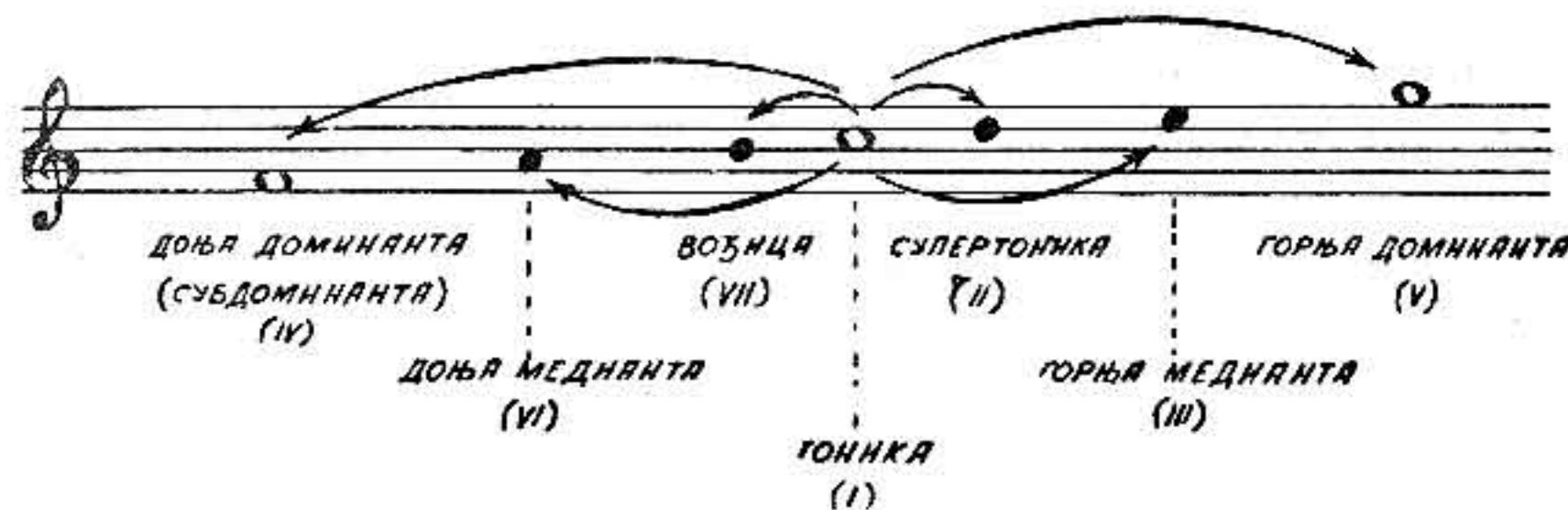
Питања. Шта је квинтни круг? Како гласи квинтни круг? Шта је квартни круг? Како гласи квартни круг? Која дурска лествица има 3 ♯? 3 ♫? 5 ♯? 5 ♫? 2 ♯? 2 ♫? 7 ♯? 7 ♫? 4 ♯? 4 ♫? 6 ♯? 6 ♫?

Која дурска лествица има 2 ♯ више од A-дур лествице? 3 ♫ мање од Ges-дур лествице? 5 ♯ више од G-дур лествице? 1 ♫ више од As-дур лествице? 4 ♯ мање од H-дур лествице? 3 ♫ више од B-дур лествице?

ПОСЕБНА ИМЕНА ЛЕСТВИЧНИХ СТУПЊЕВА

Сваки ступањ лествице има посебно име с обзиром на мелодијску важност и свој однос према главном лествичном тону. Главни лествични тон је I ступањ, који се у свакој лествици зове *тоника*; II ступањ лествице зове се *супертоника*; III ступањ зове се *горња медијанта*; IV ступањ зове се *субдоминанта* (доња доминанта); V ступањ зове се *доминанта* (горња доминанта); VI ступањ зове се *доња медијанта*; VII ступањ зове се *вођица*.

Тоника је главни и основни тон лествице. Обе доминанте су крајњи супротни тонови према тоници. Обе медијанте су тонови који се налазе на средини између тонике и обе доминанте. Супертоника је најближи тон изнад тонике, а вођица је најближи тон испод тонике, који тежи према тоници.

Питања. Који ступањ лествице се зове доминанта? вођица? супертоника? субдоминанта? доња медијанта? тоника? горња медијанта?

Именовати доминанту у: *Es-, A-, Fis-, Des-, G-, B-, Cis-, As-, D-, Ges-, H-, C-, E-, F-*-дур.

Именовати горњу медијанту у: *Fis-, B-, E-, Des-, Cis-, F-, H-, Ces-, D-, As-, G-, Es-*-дур.

Именовати вођицу у: *H-, Ges-, D-, As-, Cis-, F-, A-, Des-, G-, Fis-, B-*-дур.

Именовати субдоминанту у: *D-, Ces-, E-, As-, G-, Fis-, Des-, A-, Ges-, H-, F-*-дур.

Именовати доњу медијанту у: *Fis-, Des-, E-, B-, Cis-, As-, F-, D-, Ces-, H-*-дур.

Именовати супертонику у: *B-, D-, Cis-, As-, Fis-, Des-, G-, H-, Ces-, A-, Es-*-дур.

ДИЈАТОНСКЕ МОЛСКЕ ЛЕСТВИЦЕ

Свака дурска лествица има своју *паралелну молску лествицу*. *Молска лествица* постаје ако од *VI ступња* било које дурске лествице нижемо нову лествицу, састављену од тонова те исте дурске лествице. Узмимо на пр. *VI ступањ C-дур лествице као I ступањ њене паралелне молске лествице*:

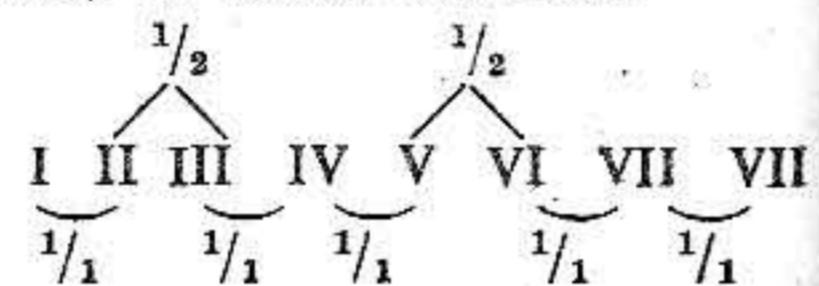

Ова молска лествица постала је од *C-дур лествице*, на њеном *VI ступњу*, који је постао *I ступањ нове, молске лествице*. Та молска лествица почиње потом *a*, па се зове *a-мол лествица*.

(Име дурске лествице бележи се увек великим словом, а име молске лествице малим словом).

Паралелна са *C-дур лествицом* је, дакле, *a-мол лествица*. Паралелна молска лествица увек има исте предзнаке као и дурска лествица, од које она постаје. Као што *C-дур лествица* нема предзнака, тако нема предзнака ни *a-мол лествица*.

Распоред целих степена и полуостепена у овој *a-мол лествици* је следећи:

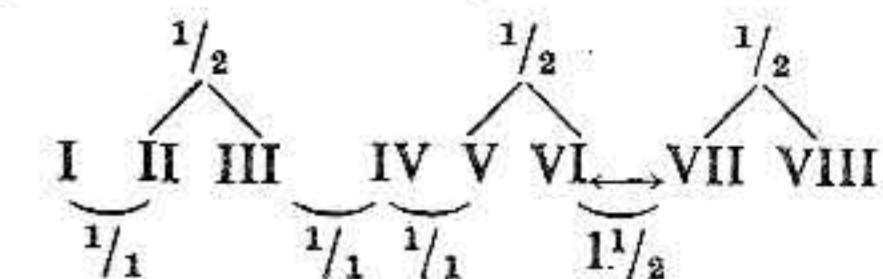
Примећујемо да се положај полуостепена у овој лествици разликује од положаја полуостепена у дурској лествици. Даље примећујемо да се доњи и горњи тетракорд ове лествице међусобно разликују по распореду целих степена и полуостепена.* Осим тога примећујемо да у овој лествици не постоји *војница*, тј. *VII ступањ лествице* није удаљен од *VIII ступња* за полуостепен, него за цео степен.

Ова врста молске лествице зове се *природна молска лествица*, а по тонском саставу се не разликује од паралелне дурске лествице.

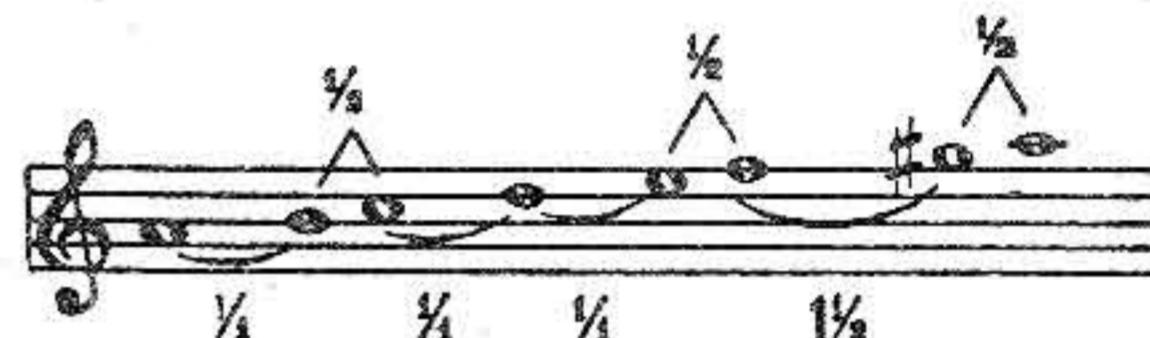
Ако је потребно да у мелодији имамо војницу, *повисићемо* у природној молској лествици *VII ступањ* за хроматски полуостепен. Предзнак за повишење бележи се у таквом слу-

* доњи: $\frac{1}{1}$, $\frac{1}{2}$, $\frac{1}{1}$, горњи: $\frac{1}{2}$, $\frac{1}{1}$, $\frac{1}{1}$.

чају увек само испред ноте, а не после кључа. Таква молска лествица с повишењим *VII ступњем* зове се *хармонска молска лествица* (неки теоретичари зову је „дурмолска“ лествица). Хармонска молска лествица има овакав распоред целих степена и полуостепена:

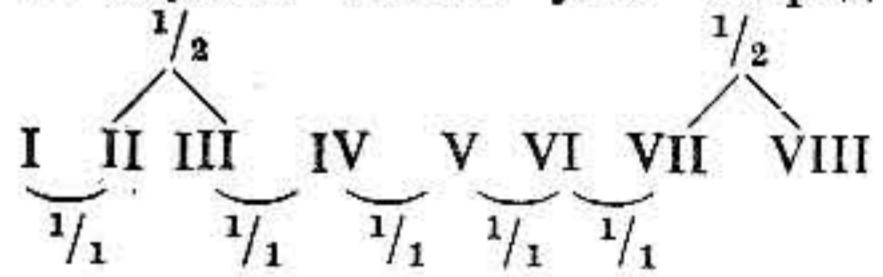

У хармонској молској лествици налазимо *три* полуостепена: *II — III*, *V — VI* и *VII — VIII*. Услед повишења *VII ступња* појављује се у овој лествици врло карактеристичан размак од $1\frac{1}{2}$ степена између *VI* и *VII ступња*. На пример хармонска *a-мол лествица*:

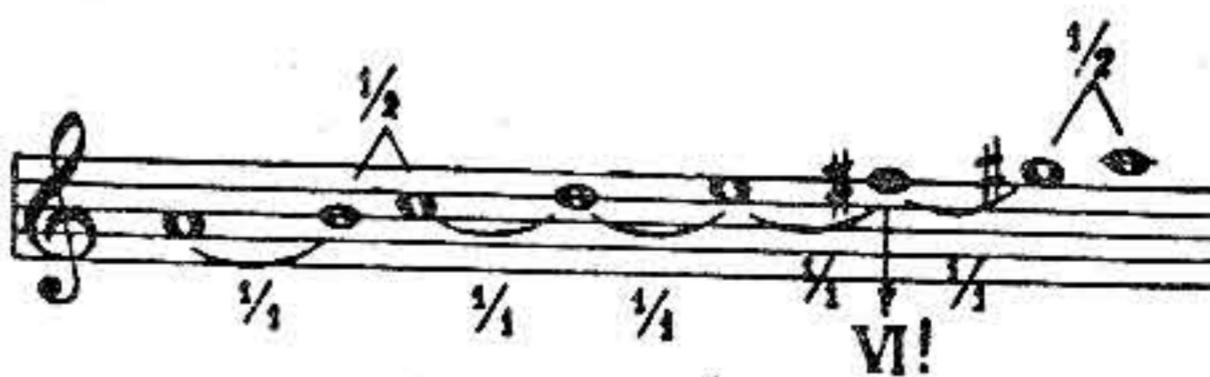

Размак од једног и по степена (зовемо га „прекомерна секунда“) не одговара карактеру сваке мелодије. Тада интервал често се појављује у нашим народним мелодијама, а карактеристичан је по напетости коју изазива тиме што његов први тон (у горњем примеру *f*) тежи наниже у тон *e*, а други тон (у горњем примеру *gis*) тежи као војница навише у тон *a*.

Ако је потребно да тада интервал учинимо мањим, можемо повисити осим *VII ступња* и *VI ступањ* природне молске лествице, па ћемо добити трећу врсту молске лествице, која се зове *мелодијска молска лествица*. И у овој лествици се предзнаци за повишење *VI* и *VII ступња* бележе увек испред ноте, а не после кључа. У мелодијској молској лествици налазимо овакав распоред целих степена и полуостепена:

На пр. мелодијска *a-мол лествица*:

Кад се мелодијска молска лествица креће силазно, разрешава се у њој, обично, повишени *VI* и *VII ступањ* (јер

престаје потреба узлазне вођице!), па добијамо опет природну молску лествицу. На пр. мелодијска *a*-мол лествица:

Међутим, има случајева у музичкој литератури где сила-зна мелодијска молска лествица задржава повишени VI и VII ступањ на пр.

Све ово што смо споменули о молској лествици односи се на сваку молску лествицу. Као што смо на VI ступњу *C*-дур лествице добили паралелну лествицу *a*-мол, која може бити 1) природна, 2) хармонска, 3) мелодијска, тако ћемо на VI ступњу *G*-дур лествице добити *e*-мол лествицу (која такође може бити природна, хармонска и мелодијска); од *D*-дур лествице добићемо *h*-мол лествицу, од *A*-дур лествице *fis*-мол итд. Паралелна молска лествица има исте предзнаке као и дурска, од које постаје, јер природна молска лествица постаје без икакве промене од тонова одговарајуће дурске лествице.

ПРЕГЛЕД ПАРАЛЕЛНИХ ЛЕСТВИЦА

(Дурска лествица обележена је великим словом, а молска малим).

C G D A E H Fis Cis F B Es As Des Ges Ces
a e h fis cis gis dis ais d g c f b es as

Као што дурске лествице, тако се и молске лествице нижу редом по квинтном кругу навише (с повисилицама) и квинтином кругу наниже или квартном кругу (са снизилицама).

ПРЕГЛЕД МОЛСКИХ ЛЕСТВИЦА С ПОВИСИЛИЦАМА

fis-мол:

cis-мол:

gis-мол:

dis-мол:

ais-мол:

d-мол:

ПРЕГЛЕД МОЛСКИХ ЛЕСТВИЦА СА СНИЗИЛИЦАМА

n.

g-МОЛ:

x.

m.

n.

1½

c-МОЛ:

x.

m.

n.

1½

f-МОЛ:

x.

m.

n.

1½

x.

m.

n.

1½

n.

b-МОЛ:

x.

m.

n.

1½

es-МОЛ:

x.

m.

n.

1½

as-МОЛ:

x.

m.

n.

1½

x.

m.

n.

1½

Питања. У каквом односу стоји дурска лествица према молској с истим предзнацима? Како постаје молска лествица? Какав је распоред целих степена и полуустепена у природној молској лествици? Каљва је разлика између доњег и горњег тетракорда у природној молској лествици? Каквим се словом бележи име дурске, а каквим име молске лествице? Постоји ли у природној молској лествици вођица? Разликује ли се природна молска лествица по своме тонском саставу од паралелне дурске лествице? Како постаје хармонска молска лествица? Како се ова лествица још зове? Какав је распоред степена у хармонској молској лествици? Колико полуустепена налазимо у хармонској лествици? Налазимо ли у хармонској молској лествици вођицу? Који је интервал нарочито карактеристичан у тој лествици? По чему је карактеристична прекомерна секунда? Како постаје мелодијска молска лествица? Какав је распоред целих степена и полуустепена у мелодијској молској лествици? Где се бележе предзнаци за повишење VI и VII ступња? Каљва је најчешће силазна мелодијска молска лествица? Зашто? Има ли изузетака од уобичајеног разрешавања VI и VII ступња у силазној лествици? Каквим се редом нижу молске лествице?

Која је молска лествица паралелна са: *F-, D-, Es-, A-, Des-, G-, E-, As-, H-, Ges-, Cis-, B-, Fis-, Ces-* дур лествицом?

Које предзнаке има: *fis-, c-, a-, g-, h-, cis-, f-, gis-, b-, ais-, d-, es-, dis-, as-* мол лествица?

Како гласи узлазна лествица: природна *e*-мол? хармонска *c*-мол? мелодијска *fis*-мол? природна *b*-мол? хармонска *gis*-мол? мелодијска *as*-мол?

Како гласи силазна лествица: природна *g*-мол? хармонска *h*-мол? мелодијска *d*-мол? природна *f*-мол? хармонска *as*-мол? мелодијска *es*-мол? Именовати I, III и V ступањ у лествицама: *d-, h-, c-, cis-, b-, dis-, as-*.

Именовати II, IV и VI ступањ у следећим лествицама: природна *e*, хармонска *g*, мелодијска *fis*, природна *f*, хармонска *gis*, мелодијска *es*, природна *ais*-мол. Именовати вођицу у следећим хармонским лествицама: *cis, a, f, fis, b, g, dis, es, gis, as, ais*-мол.

У којим се хармонским молским лествицама налазе следеће прекомерне секунде: *es-fis, as-h, f-gis, des-e, h-cisis, ges-a, e-fisis, ces-d, fis-gisis, b-cis, fes-g*?

Вежбе. Написати следеће лествице и обележити полуустепене: узлазну *g*-мол хармонску, силазну *fis*-мол природну, узлазну *gis*-мол мелодијску, силазну *b*-мол хармонску, узлазну *ais*-мол

мелодијску, силазну *es*-мол хармонску, узлазну *dis*-мол природну, силазну *c*-мол хармонску.

Обележити у следећим лествицама полуустепене и прекомерне секунде, па установити у свакој од њих тонику:

Установити у којим молским лествицама се налазе следећи тетракорди:

Као тетракорд можемо схватити и било која четири лествична тона, који се нижу постепено).

Найомена. Дур и мол претстављају два главна супротна *тонска рода*. Дур (од лат. *durus* = тврд) разликује се од мола (од лат. *mollis* = мек) по звучном (а услед тога и по естетском) дејству, које изазива различити распоред целих степена и полуустепена у дуру и молу. Најбитнија разлика између дурске и молске лествице је у томе, што је интервал између I и III ступња у дурској лествици два цела степена (велика терца), а у молској један степен и по (мала терца). Размаци између осталих ступњева су само релативно различити у дуру и молу, јер се молска лествица у мелодијском облику од IV до VIII ступња уопште не разликује од истоимене дурске лествице.

Дурска лествица има другачији карактер од молске. Нетачна је и произвољна тврђа да је дур „весео“, а мол „жалостан“ и томе слично. Ту одлучује увек *шила* постаје од тонова дурске, а шта од тонова молске лествице, тј. одлучује мелодијска, ритмичка и хармонска структура композиције у органској повезаности са артикулацијом, динамиком, темпом, агогиком итд. Међутим, у свакој музичкој композицији непрестано се изменjuju и укрштавају та два супротна тонска рода (дур и мол), а преовлађивање једног или другог даје композицији обележје релативне припадности

једном или другом тонском роду. Зато на пр. Рондо у *G*-дур, Менует у *a*-молу итд., не значи да је прва композиција трађена искључиво од тонова *G*-дур лествице, а друга од тонова *a*-мол лествице, него да тонови *G*-дур, односно *a*-мол лествице претстављају основу за даљи развој у току композиције.

СТАРОЦРКВЕНЕ ЛЕСТВИЦЕ (МОДУСИ)

У музичкој пракси и теорији Средњег века, па до XVI века, постојао је, пре данашњег система дурских и молских лествица, систем тзв. *староцрквених лестивица*.

Те лествице звале су се *модуси* (лат. *modus* — начин) или *тонуси* (тонска основа). Модуси воде порекло и имена од старогрчких лествица, али уз неке измене и разлике. Имена модуса су ова:

1) *јонски*, 2) *дорски*, 3) *фригијски*, 4) *лидијски*, 5) *миксолидијски*, 6) *еолски*, 7) *локријски*.

Найомена. Јонски и еолски модус касније су ушли у праксу и теорију, а локријски се у пракси уопште не примењује. Према томе долазе у обзор првих шест модуса.

У односу према савременом систему дурских лествица, староцрквени модуси нижу се на појединим ступњевима дурске лествице без икакве промене лествичних тонова. Тако на пр. *јонски* модус настаје ако нижемо лествицу почевши од I ступња дурске лествице (према томе: јонски модус идентичан је с дурском лествицом). *Дорски* модус настаје ако нижемо лествицу почевши од II ступња дурске лествице; *фригијски*, ако нижемо лествицу од III ступња дурске лествице; *лидијски*, ако нижемо од IV ступња; *миксолидијски*, ако нижемо од V ступња; *еолски*, ако нижемо од VI ступња (пр ма томе, идентичан је с природном молском лествицом). На пр. модуси, изведени од тонова *C*-дур лествице:

лидијски

миксолидијски

еолски

Како видимо, староцрквени модуси разликују се међусобно као и од савремених тонских родова (дур и мол) по своме разноврсном положају полуостепена, који је у свакоме модусу другачији. Једино јонски и еолски модус, који су у праксу и теорију ушли најкасније, одговарају сасвим дурској и молској лествици. Остали модуси имају своје посебне карактеристике: у дурском је карактеристичан VI ступањ, који с I ступњем даје велику „дорску“ сексту; у фригијском је карактеристичан II ступањ, који с I ступњем даје малу „фригијску“ секунду; у лидијском је карактеристичан IV ступањ, који с I ступњем даје прекоморну, „лидијску“ кварту; у миксолидијском је карактеристичан VII ступањ, који с I ступњем даје малу „миксолидијску“ септиму. Ови термини, као „дорска секста“, „фригијска секунда“ итд. примењују се често у теорији музике.

У горњим примерима извели смо низ староцрквених модуса на разним ступњевима *C*-дур лествице, дакле без употребе предзнака. На исти начин можемо извести све модусе на разним ступњевима сваке друге дурске лествице. Само, у старијој музici ретко се кад употребљавало више од три предзнака. Такви модуси, с применом предзнака, зову се *трансформације* (тј. пренесени) модуси. Њих добијамо тако да у било којој дурској лествици нижемо лествицу од I ступња (јонски), II ступња (дорски), III ступња (фригијски), IV ступња (лидијски), V ступња (миксолидијски) и VI ступња (еолски). У свакоме случају дотични ступањ дурске лествице постаје I ступањ одговарајућег модуса, на пр.:

јонски на *es* (или
јонски *E*-дур)

дорски на *e* (или
дорски *D*-дур):

фригијски на *c* (или
фригијски *As*-дур):

лидијски на *a* (или
лидијски *E*-дур):

миксолидијски на *f*
(или миксолидиј-
ски *B*-дур):

еолски на *fis* (или
еолски *A*-дур):

Найомена. У горњим примерима примећујемо следеће: *es* је I ступањ *E*-дур лествице, а јонски модус почиње I ступњем дурске лествице; *e* је II ступањ *D*-дур лествице, а дорски модус почиње II ступњем дурске лествице; *c* је III ступањ *As*-дур лествице, а фригијски модус почиње III ступњем дурске лествице; *a* је IV ступањ *E*-дур лествице, а лидијски модус почиње IV ступњем дурске лествице; *f* је V ступањ *B*-дур лествице, а миксолидијски модус почиње V ступњем дурске лествице; *fis* је VI ступањ *A*-дур лествице, а еолски модус почиње VI ступњем дурске лествице.

Сваки модус може бити *аушенничан** и *плајлан***. Аутентични модус креће се у обиму од свог почетног тона навише, а завршива на I ступњу, који се зове *финалис* (*tonus finalis* = завршни тон). На пр. (мелодија из грекоријанског корала*** у аутентичном фригијском модусу):

* Прави. ** Побочни, пострани.

*** Грекоријански корал су обредне мелодије римокатоличке цркве из раног средњег века.

Плагални модус настаје ако горњи тетракорд аутентичног модуса преместимо за октаву ниже. Али у том случају завршни тон (финалис) остаје исти као и у аутентичном, од којег је изведен plagalni. Плагални модус задржава име аутентичног модуса уз додатак хипо- (на пример хипојонски=јонски плагални; хиподорски=дорски плагални итд.), на пр.:

јонски аутентични:

јонски плагални
(хипојонски):

дорски аутентични:

дорски плагални
(хиподорски):

Мелодија у плагалном модусу креће се у правцу изнад или и *испод* финалиса. На пр. мелодија (из грекоријанског корала) у плагалном дорском модусу:

Треба још споменути неке карактеристике појединачних модуса: дорски модус у мелодији често (нарочито у почетку или на завршетку мелодије) примењује тон испод финалиса-а, на пр.:

У дорском модусу често се хроматски снижава VI ступањ, а у лидијском IV ступањ, да се избегне интервал прекомарног кварте, који садржи три цела степена, а зове се у музичкој

теорији и *тритонус* (тј. три тона). У горњем примеру видимо да је VI ступањ лествице, *cis* снижен у *c*.

На модусима се не оснивају само старе црквене мелодије, него и врло многе народне мелодије разних народа од најстаријег времена до данашњих дана.

Питања. Шта су староцрквени модуси? Како су се модуси још звали? Када су у пракси и теорији постојали модуси? Одакле воде порекло модуси? Која су редом имена модуса? Који модус постаје на III ступњу дурске лествице? Који на V ступњу? Који на II ступњу? Који на IV ступњу? Који на I ступњу? Који на VI ступњу? Који је модус идентичан са дурском лествицом? Који са природном молском лествицом? Како гласи лидијски модус без предзнака? Како дорски? Како еолски? Како фригијски? Како миксолидијски? Како јонски? По чему се модуси међусобно разликују? Какав је распоред целих степена и полуостепена у дурском, миксолидијском, јонском, лидијском, еолском, фригијском модусу? Који су ступњеви карактеристични у: фригијском, миксолидијском, дурском, лидијском модусу? Шта је тритонус? На који начин се избегава тритонус у лидијском и дурском модусу? Шта су транспоновани модуси? Како гласи јонски на *d*? Дорски на *c*? Фригијски на *h*? Лиђијски на *as*? Миксолидијски на *f*? Еолски на *h*? Шта је финалис? Како се деле модуси? Како се креће мелодија у аутентичном модусу? Како у plagalном модусу? Шта се додаје имену plagalног модуса? Како гласи нетранспоновани хипофригијски модус и који је у њему финалис? Како гласи хипоенолски модус и који је у њему финалис? Јесу ли модуси основа само црквених мелодија?

Вежбе. Написати следеће аутентичне модусе и обележити полуостепене: 1) фригијски на *g*, 2) јонски на *f*, 3) миксолидијски на *c*, 4) дурски на *h*, 5) еолски на *d*, 6) лиђијски на *es*.

Написати следеће plagalне модусе, обележити полуостепене и финалис: 1) хипоенолски на *g*, 2) хипомиксолидијски на *h*, 3) хипојонски на *a*.

ОСТАЛЕ ДИЈАТОНСКЕ ЛЕСТВИЦЕ

Приказали смо до сада главне дијатонске лествице: дурске, молске и староцрквене, које су претходиле савременом систему дурских и молских лествица. Међутим, у музици се примењују осим дурских, молских и староцрквених лествица

још и разне друге лествице дијатонског типа. Ту се убраја и *молдурска лествица*, коју неки теоретичари зову „хармонски дур“. Ова лествица настаје ако у било којој дурској лествици хроматски снизимо VI ступањ за полуостепен. На пр. С-молдурска лествица:

У тој лествици налазе се полуостепени између III — IV, V — VI и VII — VIII ступња, а између VI и VII ступња размак је део степен и по (прекомерна секунда). Молдурска лествица претставља комбинацију дура (велика терца између I и III ступња) и мола (мала секста између I и VI ступња), а често се налази у југословенској и уопште словенској музici, као и њена варијанта, *миксолидијска молдурска лествица*:

која осим мале сексте (I — VI ступањ) има и малу, „миксолидијску септиму“ (I — VII ступањ).

Даље се међу дијатонске лествице убраја и једна врста молске лествице, коју неки теоретичари зову „цигански мол“. То је хармонска молска лествица, у којој је хроматски повишен IV ступањ, на пр.:

I II III IV V VI VII VIII

У овој лествици налазимо четири полуостепена, и то између II — III, IV — V, V — VI и VII — VIII ступња и две прекомерне секунде (део степен и по) између III — IV и VI — VII ступња. Мелодије на основи ове лествице налазе се често у народној музici мађарских Цигана, а донекле и Југословна.

Треба споменути и једну врсту молске лествице, на којој се оснивају многе мелодије балканског музичког фолклора. То је молска лествица са великим („дорским“) секстом (I — VI ступањ) и хроматски повишеним IV ступњем, на пр.:

I II III IV V VI VII VIII

Истарске народне м^лодије оснивају се већином на посебним лествицама, од којих је (пр ма И. Матетићу) једна и ова:

Народна музика Словена, а нарочито Југословена и балканских народа уопште, показује у својој м^лодици много посебних карактеристика, које упућују на то да постоје још различите лествице, на којима се оснивају фолклорне м^лодије, као на примр ова:

и многе друге.

Но детаљно проучавање таквих лествица не спада у оквир елементарне музичке теорије, него у фолклористику као посебну научну грану музикологије.

ПЕНТАТОНСКЕ ЛЕСТВИЦЕ

Најстаријом мелодијском основом уопште сматра се *йенштатонска** лествица, тј. лествица од пет тонова, без полуостепена (анхсмитонска пентатоника), на пр.:

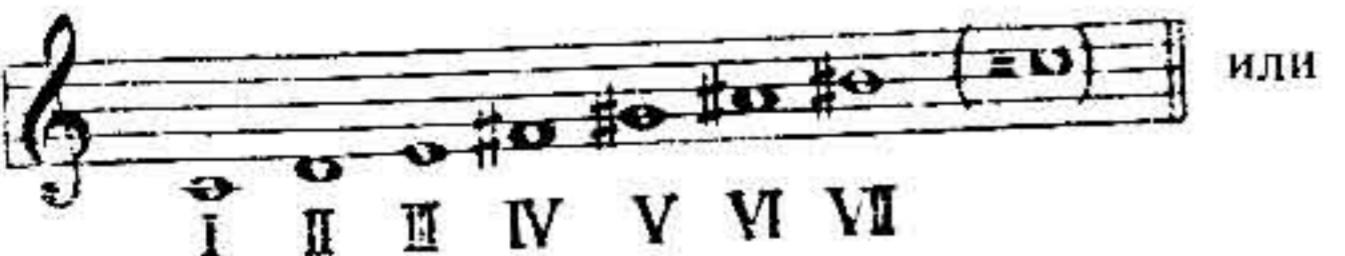

као и многе њене варијанте.

На пентатонским лествицама оснивају се најстарије познате м^лодије многих народа са далеког Истока (Кина, Полинезија и др.), Европе (стари Келти и др.), Африке и Америке (мелодије индијанских урођеника и др.).

ЦЕЛОСТЕПЕНЕ ЛЕСТВИЦЕ

Целостепена лествица састоји се од самих дијатонских целих степена, дакле без иједног полуостепена, на пр.:

или

I II III IV V VI VII

* Ј. Штатон, ишт.

Ова лествица има *седам* ступњева. Услед недостајања полуостепена изазива у својој мелодици и хармоници сталну напетост, а тиме и релативну једноличност, па се у композицији примењује у ограниченој мери*. Систематски, мајсторски и у знатној мери искоришћена је у делима француских „импресиониста“ (C. Debussy) и њихових следбеника.

Питања. Каквих још има дијатонских лествица осим дурских, молских и староцрквених? Шта је м^лодурска лествица? Какав је распоред степена у њој? Како гласи м^лодурска лествица на: f, g, es, a, des, h? Шта је „циганска молска“ лествица? Какав је у њој распоред степена? Како гласи панска молска лествица на e, g, h, f, cis? Како гласи „старс-а“ лествица? Шта је пентатонска лествица? Како гласи пентатонска лествица на: c, d, e, f, g? Шта је целостепена лествица? Како гласи целостепена лествица на: b, f, ges?

Вежбе. Написати почевши од d¹ следеће лествице и обележити ступњеве и степене: 1) м^лодурску, 2) миксолидијску м^лодурску, 3) „циганску“ молску, 4) пентатонску, 5) целостепену, а затим их пажљиво отпевати.

ХРОМАТСКЕ ЛЕСТВИЦЕ

Упознали смо до сада дијатонске лествице, које се сastoје од целих степена и полуостепена. Затим пентатонске лествице, у којима и нема полуостепена него у њима осим целих степена налазимо интервал терце. Даље смо упознали и целостепене лествице, које се сastoје од самих дијатонских целих степена. Постоји у музичкој пракси још једна врста лествица, хроматске лествице, које се сastoјe од *самих полуостепена*. Свака хроматска лествица претставља низ од 12 хроматских и дијатонских полуостепена. Ове лествице делимо на хроматске дурске и хроматске молске лествице, јер их изводимо од свих дијатонских дурских и молских лествица.

* У свему постоје само *две* целостепене лествице по звуку *различитих* тонова (види горње примере).

Да бисмо добили хроматску дурску лествицу, узимамо као основу (у следећим примерима забележена је целим нотама) дијатонску дурску лествицу, а у њој задржавамо дијатонске полу-степене (III — IV и VII — VIII ступањ) без икакве промене. Нижући хроматску лествицу у узлазном смеру, испуњавамо размак целих степена (I — II, II — III, IV — V, V — VI, VI — VII ступањ) хроматски *повишеним* низим тоном, овако (на пр. хроматска C-дур лествица):

Кад низемо хроматску лествицу у силазном смеру, испуњавамо размаке целих степена хроматски *сниженим* вишим тоном, овако:

Међутим, из хармонских разлога (ради правилног формирања одговарајућих акорада) често се у узлазећој хроматској лествици не повишиша VI ступањ, него се место тога хроматски снижава VII ступањ. Исто се и у силазећој хроматској лествици не снижава V ступањ, него се место тога хроматски повишиша IV ступањ, на пр.

На исти начин добијамо сваку дурску хроматску лествицу од истоимене дијатонске лествице, на пр. E-дур:

или Des-дур:

Неки теоретичари* деле хроматске лествице на обичне (како је мало пре објашњена) и хармонске. Према тој подели хармонска хроматска C-дур лествица ниже се овако:

тј. не повишиша се у њој I, II и V ступањ.

Да бисмо добили хроматску молску лествицу, узимамо као основу *природну* молску лествицу, а у њој задржавамо њене дијатонске полу-степене (II — III и V — VI ступањ).

Нижући хроматску лествицу у узлазном смеру, испуњавамо размаке целих степена (I — II, III — IV, IV — V, VI — VII и VII — VIII ступањ) хроматски *повишеним* низим тоном. Из хармонских разлога, како је већ пре споменуто, не повишишамо овде једино I ступањ лествице, него место тога хроматски снижавамо II ступањ, овако (на пр. хроматска a-мол лествица):

У силазној хроматској молској лествици не поступамо као у дурској (тј. да снижавамо тонове), него та лествица има једнаке тонове као и узлазна, на пр. (a-мол):

Найомена. У силазној хроматској молској лествици само је потраја пругачија него у узлазној, јер у силазној лествици сваки повишенни тон разрешавамо,

* A. Carse: *Summary of the Elements of Music*. Augment. London.

На исти начин добијамо сваку молску хроматску лествицу од истоимене дијатонске лествице, на пр. *cis*-мол:

или *b*-мол:

Ако свирамо хроматску лествицу на клавиру, не можемо установити њену припадност извесном дуру или молу, јер свака хроматску лествицу мелодијски изазива исти звучни утисак услед равномерног низања једнаких полуостепена. Једино у бележењу хроматске лествице испољава се њена припадност одређеном дуру или молу, како примећујемо у горњим примерима.

Хроматску лествицу даје основу за примену хроматике у мелодији и хармонији. Та је примена у композицији мање или више ограничена, а претставља само допуну дијатоници, на којој се претежно оснива композициона пракса до нашег времена.

Хроматску лествицу својим повишеним или сниженим тоној вима дијатонске лествице даје тзв. *алтероване тонове* дотичне дијатонске лествице.

Тонови сваке дијатонске дурске и молске лествице могу се различито алтеровати. У *дур* се алтерују поједињи ступњеви лествице овако: I навише, II навише и наниже, III наниже, IV навише, V навише (ређе наниже), VI наниже (ређе навише). У *молу* (природном) алтерује се: II наниже, III навише, IV навише (ређе наниже), VI навише и VII навише. Сваки алтеровани тон добија значај војице, и то повишени добија значај узлазеће војице, а снижени силазеће војице. Према томе, алтеровани тон изведен је од лествичног тона и претставља његову варијанту.

Ипак, у новије време (у неколико последњих деценија) има настојања да се хроматска лествица ослободи припадности некој дурској или молској лествици и да се испољи као *самоснална* лествица од 12 полуостепена, у којој сваки поједињи тоњ добија важност и значај посебног лествичног тона односно тонике. Негирајући систем дура и мола воде та настојања у тзв. *атоналносћ*. Но проучавање тог проблема не спада у оквир ове књиге, него у науку о савременој хармонији.

Питања. Од чега се састоји хроматска лествица? Како делимо хроматске лествице? Како постаје узлазна дурска хроматска лествица? Како постаје силазна дурска хроматска лествица? Како гласи узлазна и силазна хроматска лествица: *G*-дур, *C*-дур, *F*-дур? Како постаје узлазна молска хроматска лествица? Има ли разлике у бележењу узлазне и силазне молске хроматске лествице? Како гласи узлазна и силазна хроматска лествица: *a*-мол, *e*-мол, *d*-мол? Шта су алтеровани тонови и какав имају значај? Како се алтерују поједињи ступњеви дурске лествице? Како се алтерују поједињи ступњеви молске лествице?

Вежбе. Написати хроматске лествице: *D*-, *B*-дур, *h*-, *g*-мол. Написати све алтероване ступњеве у *G*-, *Es*-, *A*-дуру и *d*-, *fis*-молу.

Обележити у следећим примерима алтероване тонове:

(*c*-дур)

(*a*-мол)

(*B*-дур)

(*fis*-мол)

ЕНХАРМОНСКИ ТОНОВИ

Размак између тона *c* и *d* је цео степен, а цео степен се—како знамо—састоји од два полуостепена. У интервалу *c—d* први полуостепен је *c—cis*, а други *cis—d*. Но исто тако могли бисмо схватити да је први полуостепен *c—des*, а други *des—d*. Из тога следи да можемо тон *cis* заменити са тоном *des*. Та два тона једнако звуче, али се различито зову и бележе. Тонове који једнако звуче а различито се зову и бележе, зовемо *енхармонским тоновима* (гр. ενχαρμονιος = истозвучан). Сваки тон има један или два своја енхармонска тона на пр.:

ПРЕГЛЕД ЕНХАРМОНСКИХ ТОНОВА

Найомена. Енхармонски тонови звуче једнако само у тзв. *шемперованом* тонском систему, док се у нетемперованом тј. природном тонском систему енхармонски тонови (на пр. *c, his, deses*) разликују по висини услед различите фреквенције трептaja.

Познато нам је да висина тона зависи о фреквенцији трептерења звучног тела (на пр. жице). Дужина жице стоји у обрнутом размеру према фреквенцији, тј. половина жице има два пута већу фреквенцију него цела жица, трећина жице има три пута већу фреквенцију него цела итд. У дурској лествици су односи између дужине жице и фреквенције ови:

тонови:	<i>c d e f g a h c'</i>
однос дужине жице:	1 8/9 4/5 3/4 2/3 3/5 8/15 1/2
однос фреквенције:	1 9/8 5/4 4/3 3/2 5/3 15/8 2/1 (-2)

Сви ови разломци односе се на основни тон (*c*), дакле велика секунда (*d*) звучи код 8/9 дужине жице (*c*), а има 9/8 фреквенције тон *c* тј 1/8 трептaja више од тона *c* итд.

Према томе ни размаци целих степена нису једнаки, него се разликује велики цео степен (*c—d, f—g, a—h*), чија је фреквенција 9/8, од *малој* целог степена (*d—e, g—a*), чија је фреквенција 10/9. Разлика између великог и малог целог степена зове се „сигнотичка кома“, а износи 80/81. У акустички чистом, а математички тачном односу тонова не звуче енхармонски тонови једнако, па дванаеста квинта навише од тона *C*, тј. *his⁴* звучи различито од седме октаве тона, *C*, тј. од тона *c⁵*. Разлика између та два тона износи 73/74, а зове се „питагорејска кома“. Али већ и у мањим размасцима постоје код акустички чистих тонских односа разлике међу енхармонским тоновима. Тако 4 мале терце, нанизане једна изнад друге, не звуче исто као и октава основног тона, а та разлика зове се „велико дизис“, док се разлика између 3 велике терце и октаве зове „мало дизис“.

Већ давно је било покушаја да се ублаже сметње у практичном музирању, које проистичу из тих неједнакости звука у акустички чистим и математички тачним односима између тонова.

У 16. веку покушало се остварити принцип тзв. *неједнаког шемперовања*, у којем су тоналитети с малим бројем предзнака (ближи С-дур) били практично употребљиви, али они с већим бројем (удаљенији од С-дур) нису. Крајем 17. века научно су утврдили коначно принцип *једнаког шемперовања* и остварили темперовани систем *A. Werckmeister* и *J. G. Neidhardt*. У том систему подељена је акустички чиста октава на 12 акустички нечистих, али међусобно једнаких полуостепена. Тиме је омогућена употреба свих тоналитета (види стр. 149) без разлике у једнакој мери, а сви енхармонски тонови у темперованом систему звуче једнако. У музичку праксу дефинитивно је увео тај систем *J. S. Bach* (1685—1750) својим делом „*Das wohltemperierte Klavier*“, које се састоји од прелудиума и фуга у свим дурским и молским тоналитетима квинтног и квартног круга лествица.

Питања. Шта су енхармонски тонови? Који су тонови енхармонски са: *e, ges, dis, f, h, cis*?

Вежбе. Написати енхармонске замене ових тонова:

ЕНХАРМОНСКЕ ЛЕСТВИЦЕ

Ако низмо по квинтном и квартном кругу лествице даље од *Cis*-дуре или *Ces*-дуре, односно њихових паралела, *ais*-мала или *as*-мала, добијамо тзв. енхармонске лествице. Оне имају више од 7 предзнака, а у пракси се замењују са истозвучним лествичама, које имају до 7 предзнака, на пр.

Gis-дур
лествицу:

I II III IV V VI VII VIII

замењујмо у пракси са *As*-дур лествицом, која има само 4 предзнака, или на пр.

Heses-дур
лествицу:

замењујемо у пракси са *A*-дур лествицом, која има само 3 предзнака, итд.

Исто се односи и на молске лествице, где на пр.

eis-мол
(природну)
лествицу:

замењујмо са *f*-мол лествицом, која има 4 предзнака, или на пр.

ces-мол
(хармонску)
лествицу:

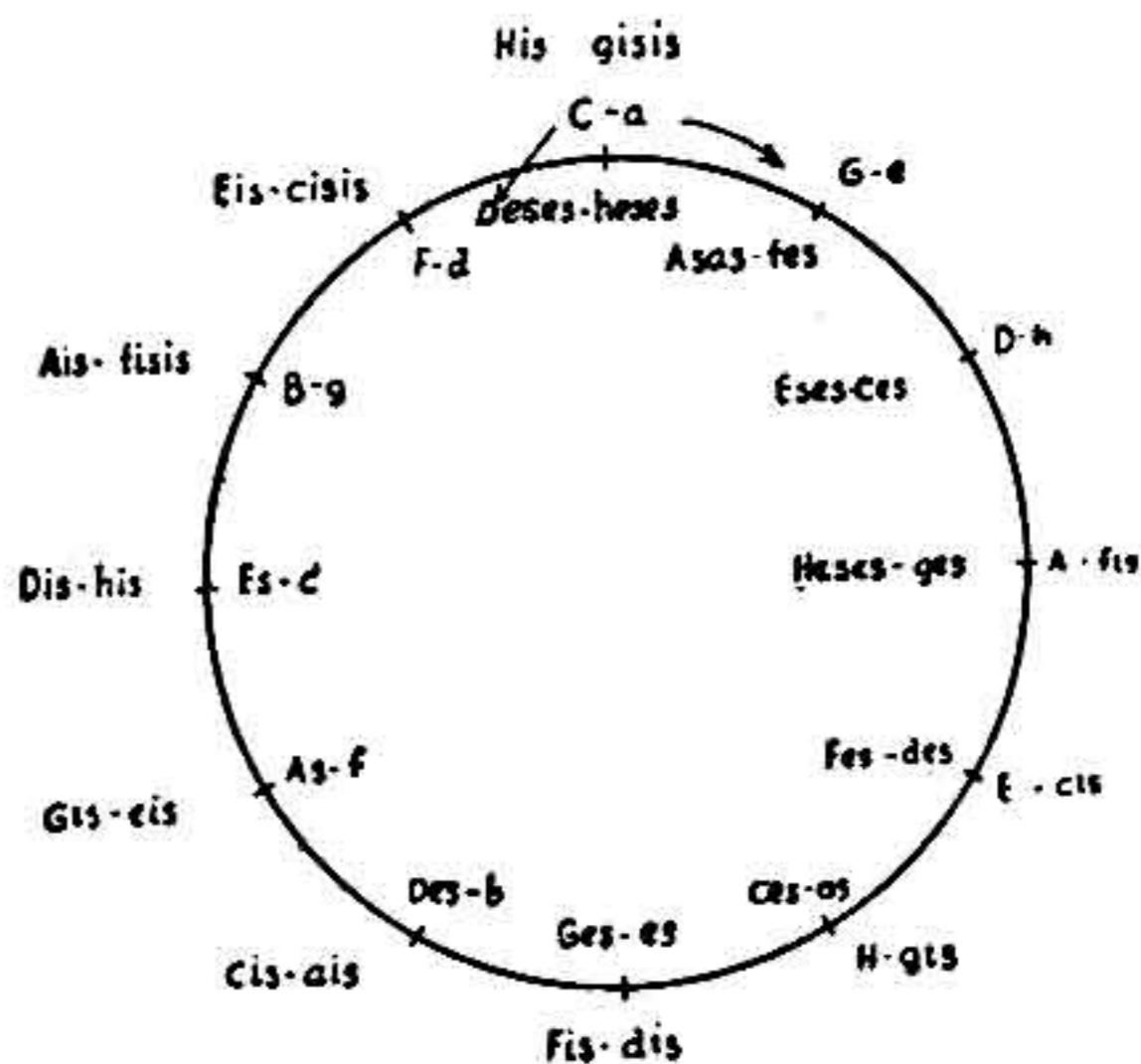
замењујмо са *h*-мол лествицом, која има само 2 предзнака, итд.

Енхармонска лествица *Gis*-дур одговара *G*-дур лествици у којој је сваки тон за полуостепен повишен. Према томе, *Gis*-дур лествица има један тон двоструко повишен (*fisis*), а остали су једноставно повишени, што значи да има 8 предзнака. *Dis*-дур лествица, има (аналогно *D*-дур лествици) два двоструко повищена

тона (*fisis* и *cisis*), а остали су једноставно повишени, што значи да има 9 предзнака. *Ais*-дур лествица (аналогно *A*-дур лествици) има *fisis*, *cisis* и *gisis*, а остали тонови су једноставно повишени, дакле има 10 предзнака, итд. *Fes*-дур (аналогно *F*-дур лествици) има *heses*, а остали тонови су једноставно снижени, има дакле 8 предзнака. *Heses*-дур (аналогно *B*-дуру) има *heses* и *eses*, а остали тонови су једноставно снижени, дакле има 9 предзнака, итд.

Енхармонске лествице нижу се по квинтном кругу навише до *His-gisis*, а наниже до *Deses-heses*, јер се у оба случаја долази до енхармонске замене са *C-a*, одакле и почиње квинтни круг.

Према томе, потпуни квинтни круг лествица навише и наниже, попуњен енхармонским лествицама, изгледа овако: (велико слово означава дурске лествице, а мало молске).

Или приказан на следећи начин, према броју лествичних предзнака:

Питања. Шта су енхармонске лествице? Како се у пракси замењују енхармонске лествице? Како гласе редом енхармонске дурске лествице од *Gis* до *His* и колико предзнака има свака? Како гласе редом енхармонске молске лествице од *eis* до *gisis* и колико свака има предзнака? Како гласе редом енхармонске дурске лествице од *Fes* до *Deses* и колико свака има предзнака? Како гласе енхармонске молске лествице од *des* до *heses* и колико предзнака има свака? Како гласи потпуни квинтни круг навише? Како наниже?

Вежбе. Обележити полуустепене и установити које су следеће лествице:

ИНТЕРВАЛИ

Интервал* је размак по висини између било која два тона у лествици или уопште у мелодији. Интервал има два гранична тона: доњи и горњи. Ако тонови интервала звуче истовремено, настаје **хармонски интервал**, који је основа за формирање хармонија, тј. акорада. У хармонском интервалу бележе се ноте једна изнад друге, на пр.:

Ако тонови интервала звуче један за другим, настаје **мелодијски интервал**, који је основа за формирање мелодије. У мелодијском интервалу бележе се ноте једна иза друге, на пр.:

Интервале делимо по величини и врсни као и по сазвучности, о којој ће бити касније говора.

По величини зову се интервали: 1) **прима****, 2) **секунда**, 3) **терца**, 4) **кварта**, 5) **квинта**, 6) **сексија**, 7) **септијма**, 8) **октава**, 9) **нона**, 10) **децијма** 11) **ундецијма**, 12) **дуодецијма** 13) **терцидецијма** (или **тредесцијма**), 14) **квартидецијма**, 15) **квинтидецијма**.

Интервали до (укључиво) октаве су једноставни, а даље од октаве су сложни интервали, јер претстављају збир од октаве и једноставног интервала. На пр. нона = октава + секунда; децијма = октава + терца, ундецијма = октава + кварта, дуодецијма = октава + квинта, терцидецијма = октава + септијма, квартдецијма = октава + септијма, квинтдецијма = октава + октава тј. друга октава од основног тона интервала. Даље од квинтдесцијме уопште се не рачунају интервали.

Сваки интервал осим чисте приме (види даље) може бити узлазан и силазан, према томе одређујемо ли га од задатог тона павише или наниже.

Поновићемо већ познате интервале у С-дур лествици од тона с:

* Од лат. *intervalum* – размак.

** Од редних бројева у лат. језику: *primus* = први, *secundus* = други, *tertius* = трећи, итд.

На исти начин можемо одмерити сваки интервал од било којег тона у С-дур лествици, на пр.:

Питања. Шта је интервал? Од колико тонова се састоји интервал? Како настаје хармонски интервал? Како се бележе тонови хармонског интервала? Како настаје мелодијски интервал? Како се бележе његови тонови? Како се деле интервали? Како се зову интервали по величини? Које интервале зовемо једноставним, а које сложеним? Који је уопште највећи интервал? Какав може бити интервал с обзиром на смjer кретања његових тонова? Како гласе ови узлазни интервали: квинта од *f*? нона од *h*? терца од *a*? секста од *g*? квarta од *e*? септима од *d*? децима од *g*? Како гласе ови силазни интервали: септима од *e*? квинта од *d*? терца од *h*? децима од *f*? секста од *a*? Који су следећи интервали (узлазно и силазно): *h—e?* *e—g?* *d—c?* *f—d?* *g—c?* *a—g?*

Вежбе. Написати од сваке следеће ноте: кварту, септиму, терцу, сексту, нону, квинту, дециму, секунду, дуодециму (узлазно и силазно):

Оредити следеће интервале:

ВРСТЕ ИНТЕРВАЛА

До сада смо упознали интервале који се налазе између самих основних тонова. Ако било којој ноти таквог интервала додамо предзнак, неће се променити име интервала, које означава његову величину, на пр.:

Међутим, свакоме од тих интервала остало је исто име по величини, али сваки пут се променила његова *врста*. Два интервала истог имена могу бити различите врсте. Тако на пр. једна прима може бити чиста, а друга прекомерна: секунда може бити велика, мала, умањена и прекомерна, итд.

Према врстама деле се интервали на: *чисте, велике, мале, умањене и прекомерне*, а постоје још и двоструко умањени и двоструко прекомерни интервали, који ће мало после бити објашњени.

Чисти интервали могу бити следећи: прима (1), квтарта (4), квинта (5), октава (8), а даље и ундецима (11), дуодецима (12) и квинтдесцима (15) као интервали сложени од једноставних интервала и октаве.

Велики и мали могу бити следећи интервали: секунда (2), терца (3), секста (6) и септима (7), а даље и нона (9), децима (10), терцдесцима (13) и квартдесцима (14) као интервали сложени од једноставних интервала и октаве.

Умањени могу бити *сви* интервали осим приме*, а *прекомерни* могу бити *сви* интервали без разлике.

Према томе, редом су интервали по *врстама* овакви:

прима (1) може бити чиста и прекомерна
секунда (2) може бити велика, мала, умањена и прекомерна
терца (3) може бити велика, мала, умањена и прекомерна
квтарта (4) може бити чиста, умањена и прекомерна
квинта (5) може бити чиста умањена и прекомерна
сексти (6) може бити велика, мала, умањена и прекомерна
септима (7) може бити велика, мала, умањена и прекомерна
октава (8) може бити чиста, умањена и прекомерна
нона (8+2) може бити велика, мала, умањена и прекомерна
децима (8+3) може бити велика, мала, умањена, и прекомерна
ундецима (8+4) може бити чиста, умањена и прекомерна
дуодецима (8+5) може бити чиста, умањена и прекомерна
терцдесцима (8+6) може бити велика, мала, умањена и прекомерна
квартдесцима (8+7) може бити велика, мала, умањена и прекомерна
квинтдесцима (8+8) може бити чиста, умањена и прекомерна.

Назив *чисти* за врсту интервала у вези је с акустичком чистоћом звучног односа, која је у темперованом систему најсавршенија код октаве, а донекле и код квинте. Према томе,

* Како чиста прима представља уопште најмањи могући интервал тј. два тона сајвим једнака по висини, разумљиво је да се тај интервал не може још скраћити, јер би се у сваком случају добио интервал који је већи, а не мањи. Чиста прима зове се још *унисон* (један звук).

и обртаји ових интервала (види следеће поглавље), прима и кварту, припадају групи чистих интервала. Назив *велики и мали* за терцу и њен обртај, сексту, као и за секунду и септиму, објашњава се количином степена, коју садрже ти интервали (велика терца има 4 полуступена, мала 3 полуступена итд.) Назив *прекомерни и умањени* означава разлику у величини према чистом великим и малом интервалу.

Могу постојати сви ови интервали од сваког основног и хроматски изменjenog тона, али практично проучавамо интервале до октаве. У проучавању интервала потребна је поступност, па ћемо најпре научити све узлазне *чисте и велике* интервале, а упамтићемо добро:

чисти (ч. 1, ч. 4, ч. 5, ч. 8,) и *велики* (в. 2, в. 3, в. 6, в. 7) интервали налазе се у свакој дијатонској дурској лествици на I ступињу, између лествичних тонова у узлазном смеру, на пр.:

Према томе можемо претпоставити да *сваки* тон од којега тражимо било који чисти или велики узлазни интервал, претставља први ступањ дурске лествице истог имена. Ако тражимо чисте и велике интервале од тона *a* сматраћемо да је тон *a* I ступањ *A*-дур. лествице, па ћемо те интервале наћи м ћу лествичним тоновима.

у A-дур; чисте и велике интервале од тона *ges* тражићемо у *Ges*-дур лествици, од тона *dis* у *Dis*-дур лествици итд. Међутим, ако је тон од којега тражимо чисти или велики интервал I ступањ неке енхармонске лествице (*gis*, *dis*, *ais*, *eis*, *his*, *fes*, *heses*, *eses*, *asas*, *deses*), можемо поступити и тако (због лакшег снala жења) да дотични интервал потражимо на хроматски непромењеном тону (на пр. место на *gis* на *g*, место на *his* на *h*, место на *fes* на *f*, место на *eses* на *es* итд.). Нашавши тако једноставно тражени интервал, променићемо оба тона интервала хроматски и на тај начин добити проводитно тражени интервал. На пр., треба да нађемо велику терцу на *dis*. Најпре је нађемо на *d* (*d*—*dis*), а затим оба тона једнако повисимо и добијемо *dis*—*fisis*. Или треба да нађемо чисту кварту на *deses*. Најпре је нађемо на *des* (*des*—*ges*), а затим оба тона једнако снизимо и добијемо *deses*—*geses*.

У сваком случају учење интервала претпоставља темељно познавање дурских лествица кроз цео квинтни круг навише и наниже.

Питања. Како се деле интервали према врстама? Који интервали могу бити чисти? Који могу бити велики и мали? Који могу бити умањени? Који могу бити прекомерни? Каква може бити квarta? Терца? Октава? Секста? Нона? Квинта? Децима? Септима? Дуодецима? Секунда? Ундецима? Прима? Како се још зове чиста прима? Где се налазе чисти и велики интервали? Како гласи велика терца од *h*, *as*, *dis*, *b*, *e*, *ges*, *his*, *deses*? Како гласи чиста квинта од *f*, *des*, *h*, *ces*, *asas*, *cis*, *b*, *fes*, *gis*? Како гласи велика септима од *a*, *es*, *dis*, *ges*, *cis*, *b*, *ais*, *heses*, *dis*? Како гласи чиста квarta од *g*, *b*, *d*, *ces*, *h*, *gis*, *fes*, *asas*, *his*? Како гласи велика секста од *f*, *a*, *es*, *cis*, *heses*, *ais*, *ces*, *his*, *deses*? Како гласи велика секунда од *d*, *b*, *e*, *as*, *fes*, *eis*, *asas*, *dis*, *his*? Који су следећи интервали: *b*—*c*, *h*—*ais*, *d*—*g*, *as*—*es*, *ges*—*ces*, *gis*—*fisis*, *asas*—*ces*, *dis*—*fisis*, *eis*—*cisis*?

Вежбе. На сваку од следећих нота написати узлазну ч. 4, в. 7, в. 3, ч. 5, в. 2, в. 6:

Одредити, који су следећи интервали:

Мали интервал (м. 2, м. 3, м. 6, м. 7) настаје (само!) од великоi, ако горњи тон великог интервала хроматски снизимо за полуостепен.

Найомена. Овде треба да упозорим на честу, а нетачну тврђњу, да велики интервал постаје малим и у случају када се доњи тон интервала хроматски повиси. Јасно је, наиме, да се у таквом случају мења и тон, од којега тражимо узлазни интервал. Ако на пр. таражимо малу терцу од *c*, она гласи *c*—*es*, а нипошто *cis*—*e* (што би било у случају повишења доњег интервалског тона), јер нисмо тражили малу терцу од *cis*, него од *c*.

Питања. Како настаје мали интервал? Који интервали могу бити мали? Како гласи мала терца од: *d, b, a, des, fis, ges, gis, eses, his?* Како гласи мала секста од: *g, f, es, h, cis, fes, dis, heses, ais?* Како гласи мала секунда од: *a, e, fis, ces, cis, fes, a's, eses, his?* Како гласи мала септима од: *g, b, h, ces, gis, heses, dis, asas, eis?* Који су следећи интервали: *c—b, ges—fes, a—f, cis—e, h—g, fes—eses, dis—e, ais—fis, d—cis, des—ces, eis—fisis, es—fes, ges—b, gis—h, h—gis, b—ges?*

Вежбе. На сваку од следећих нота написати узлазну м. 3, м. 7, м. 2, м. 6:

Одржити, који су следећи интервали:

Следеће велике интервале написати као мале:

Следеће мале интервале написати као велике:

Следеће мале интервале написати као велике:

Умањени интервал (у. 2, у. 3, у. 4, у. 5, у. 6, у. 7, у. 8) настаје од чистој или малој интервала, ако горњи тон интервала хроматски снизимо за полуостепен.

Према томе, чисту кварту, квинту и октаву снижењем горњег тона претварамо одмах у умањну, док велику секунду, терцу, сексту и септиму снижењем горњег тона претварамо најпре у малу, а тек поновним снижењем горњег тона претварамо је у умањену, на пр.:

Питања. Како настаје умањени интервал? Који интервали могу бити умањени? Како гласи умањена квартад од: *g, f, des, h, fis, ces, dis, a, his?* Како гласи умањена терца од: *b, e, gis, as, cis, f, dis, h, eis?* Како гласи умањена септима од: *c, e, g, h, f's, d, ais, f, dis?* Како гласи умањена квинта од: *f, g, b, a, cis, h, gis, fes, dis?* Како гласи умањена секста од: *cis, f, a, c, gis, h, ais, d, his?* Како гласи умањена секунда од: *d, h, c, fis, a, dis, e, gis, his?* Који су следећи интервали: *b — eses, a — ges, cis — b, h — as, fis — ges, f — ces, dis — f, e — es, dis — a, es — as, e — b, cis — d, c — deses, a — gis, ais — g, f — a, fis — as, b — f, h — f, d — b, dis — c?*

Вежбе. На сваку од следећих нота написати (узлазно) у. 5, у. 2, у. 7, у. 4, у. 6, у. 3, у. 8:

Оредити, који су следећи интервали:

* У пракси се не појављује.

Следеће чисте и велике интервале написати као умањене:

Следеће умањене интервале написати као чисте и велике:

Прекомерни интервал (сваки, од приме до октаве) настаје од чистој (ч. 1, ч. 4, ч. 5, ч. 8) или великој (в. 2, в. 3, в. 6, в. 7) интервала, ако његов горњи тон хроматски повисимо за полу-степен, на пр.:

Питања. Како настаје прекоморни интервал? Који интервали могу бити прекоморни? Како гласи прекоморна квинта од: e, a, d, f, b, ces, fis, as, h? Како гласи прекоморна секунда од: g, es, a, fes, h, des, ces, e, fis? Како гласи прекоморна кварта од: b, e, ges, fis, asas, d, es, h, ces? Како гласи прекоморна секста од: as, d, ces, fis, g, eses, a, cis, b? Како гласи прекоморна терца од: h, ces, g, fes, a, b, deses, ges, e? Како гласи прекоморна септима од: b, d, ges, e, ceses, f, a, des, asas? Који су следећи интервали: b—cis, as—d, g—gis, fes—e, h—fisis, eses—g, des—h, d—fis, deses—f, cis—dis, ces—d, ais—fisis, as—fis, his—d, b—dis, dis—a, des—a, eis—cisis, eses—ceses?

Вежбе. На сваку од следећих нота написати (узлазно) п. 4, п. 2, п. 7, п. 5, п. 3, п. 6, п. 8:

Одредити, који су следећи интервали:

Следеће чисте и велике интервале написати као прекоморне:

Следеће прекоморне интервале написати као чисте и велике:

Следеће мале интервале написати као прекоморне, а прекоморне написати као мале:

Найомена. Треба избегавати честу а лошу навику многих ученика да, код тражења интервала, „мисле на дирке клавијатуре“. Примена клавијатуре код тражења интервала редовно изазива грешке, јер ученик не посвећује пажњу енхармонској замени тонова, него на пр. *his* именује као *c*, *eis* као *f* итд.

Сада треба поновити преко реда све интервале од свих задатих тонова, на два начина:

- 1) тражити интервал од задатог тона,
- 2) именовати два тона, па установити њихов интервал.

Затим треба радити задатке:

1) усмено:

- низ малих секунда од: *his, gis, disis*
- низ великих „ од: *des, f, as*
- низ малих терца од: *fis, h, cis*
- низ великих „ од: *ges, c, des*
- низ чистих квартад од: *his* (квартни круг!)
- низ „ квинта од: *deses* (квинтни круг!)
- низ малих секста од: *disis, eis, cisis*
- низ великих „ од: *ces, asas, ges*
- низ малих септима од: *ais, eis*
- низ великих „ од: *fes, des*

2) писмено:

низ малих секунда	од: <i>cisis¹, fisis¹</i>	}	У једном линијском систему, по G-кључу
низ великих „	од: <i>ceses¹, es¹</i>		
низ малих терца	од: <i>e, his</i>		
низ великих „	од: <i>eses, ces</i>		
низ чистих квартад	од: <i>_2His</i>	Кроз два линијска система, по F- и G-кључу	
низ чистих квинта	од: <i>_2Deses</i>		
низ малих секста	од: <i>_1Fisis, _1Ais</i>		
низ великих „	од: <i>_1Eses, _1Heses</i>		
низ малих септима	од: <i>_1Fisis</i>		
низ великих „	од: <i>_1Asas</i>		

Осим прекомерних и умањених интервала појављују се у пракси и двоструко прекомерни и двоструко умањени интервали и то већином као двоструко прекомерна квarta и двоструко умањена квинта. Теоријски може сваки интервал бити двоструко прекомеран или двоструко умањен (осим приме), на пр.:

The musical notation illustrates various intervals on a staff. The top row shows intervals from C to G (4.4), D to A (5.4), and E to B (6.5). The bottom row shows intervals from G to D (2x4.3), A to E (2x5.3), and B to G (2x6.5).

Сваки интервал садржи одређен број полуустепена и целих степена. Полуустепени и цели степени садржани су у интервалима овако:

	хроматски полуустепен	дијатонски полуустепен	дијатонски цео степен
чиста прима	—	—	—
прекомерна прима	1	—	—
мала секунда	—	1	—
велика секунда	—	—	1
прекомерна секунда	1	—	1
умањена терца	—	2	—
мала терца	—	1	1
велика терца	—	—	2
прекомерна терца	1	—	2
умањена квarta	—	2	1
чиста квarta	—	1	2
пекомерна квarta	—	—	3
умањена квинта	—	2	2
чиста квинта	—	1	3
прекомерна квинта	—	—	4
umaњena секста	—	3	2
мала секста	—	2	3
велика секста	—	1	4
прекомерна секста	—	—	5
umaњena септима	—	3	3
мала септима	—	2	4
велика септима	—	1	5
прекомерна септима	—	—	6
umaњena октава	—	3	4
чиста октава	—	2	5
прекомерна октава	—	1	6

ИНТЕРВАЛИ У ЛЕСТВИЦАМА

У дијатонским лествицама (дурској, молдурској и молској) налазимо између разних ступњева лествице различите интервале. Овде ћемо приказати редом све лествичне интервале на сваком ступњу лествице:

С-ДУР

секунде   б   б   м   в   б   б   м
' "   III   IV   V   VI   VII

терце   б   м   м   б   б   м   м
' "   III   IV   V   VI   VII

кварте   4   4   4   4   4   4   4
' "   III   IV   V   VI   VII

квинте   4   4   4   4   4   4   4
' "   III   IV   V   VI   VII

сексте   б   б   м   в   б   м   м
' "   III   IV   V   VI   VII

септиме   б   м   м   б   м   м   м
' "   III   IV   V   VI   VII

Најомена. Приме и октаве нису овде споменуте, јер су без изузетка чисте.

С-МОЛДУР

секунде   б   б   м   в   м   в
' "   II   III   IV   V   VI   VII

терце   б   м   м   м   б   б   м
' "   II   III   IV   V   VI   VII

кварте   4   4   4   4   4   4   4
' "   III   IV   V   VI   VII

квинте   4   4   4   4   4   4   4
' "   III   IV   V   VI   VII

сексте   м   б   м   б   б   б   м
' "   III   IV   V   VI   VII

септиме   б   м   м   б   м   б   у
' "   III   IV   V   VI   VII

а-МОЛ ПРИРОДНА

секунде   б   м   в   м   в
' "   II   III   IV   V   VI   VII

терце   м   м   б   м   м   в
' "   III   IV   V   VI   VII

кварте

квинте

сексте

септиме

a-МОЛ ХАРМОНСКА

секунде

терце

кварте

квинте

сексте

септиме

a-МОЛ МЕЛОДИЈСКА

секунде

терце

кварте

квинте

сексте

септиме

На исти начин односе се лествични интервали у свима осталим дурским, молдурским и молским лествицама.

Найомена. Лествични интервали (сви од терце до септиме) могу се низати и тако да се тонови надовезују један на други. На пр. низ терца у С-дур: *c-e-g-h-d-f-a*; низ секста у С-молдуру: *c-as-f-d-h-g-e*; низ квинта у мелодијском а-молу: *a-e-h-fis-c-gis-d* итд.

Питања. Шта су лествични интервали? Како гласе и какве су по врсти секунде редом у: *H, Ges* природно *fis, b*, хармонској *g, dis*, мелодијској *f, ais* и молдурској *A, Es* лествици? Како гласе и какве су терце редом у: *E, Des*, природно *cis, es*, хармонској *c, ais*, мелодијској *b, dis*, и молдурској *D, B* лествици? Како гласе и какве су редом кварте у: *A, Ces*, природно *h, as*, хармонској *gis, d*, мелодијској *fis, g* и молдурској *Fis, Es* лествици. Како гласе и какве су редом квинте у: *Cis, As*, природно *e, c*, хармонској *cis, f*, мелодијској *ais, b* и молдурској *H, As*, лествици? Како гласе и какве су редом сексте у: *G, Es*, природно *h, d*, хармонској *dis, g*, мелодијској *gis, es* и молдурској *G, Des* лествици? Како гласе и какве су редом септиме у: *D, F*, природно *h, as*, хармонској *cis, d*, мелодијској *fis, c* и молдурској *A, Ges* лествици?

Вежбе. У којим се све лествицама налазе следећи интервали.

ОБРТАЈ ИНТЕРВАЛА

Интервал схватамо као однос по висини између нижег и вишег тона.* Тако смо их овде и проучавали. Можутим, можемо од сваког задатог тона одмерити било који интервал и силазно. Ту нам помаже чињеница да се сваки интервал може обрнути.

Обртај интервала настаје ако *јорњи* тон неког интервала преместимо за *октаву ниже* или ако *доњи* тон интервала преместимо за *октаву више*, на пр.:

У обртају мења се величина и врста интервала овако:

од	1	2	3	4	5	6	7	8	од	ч.	в.	м.	у.	п.
постаје	8	7	6	5	4	3	2	1	постаје	ч.	м.	в.	п.	у.

Према томе, од ч. 1 постаје ч. 8, од в. 2 постаје м. 7, од м. 3 постаје в. 6, од п. 4 постаје у. 5, од у. 5 постаје у. 4, од м. 6 постаје в. 3, од у. 7 постаје п. 2, од у. 8 постаје п. 1 итд., на пр.:

Ако треба да нађемо *силазни* интервал од неког тона, можемо поступити на два начина:

1) тражени интервал наћи узлазно, а затим помоћу обртаја променити његову величину и врсту према малопре приказаној формулама. На пр. на питање какав је *силазни* интервал *c-fis*, најпре ћемо установити да је узлазно *c-fis* п. 4, а према споменутој формулама знамо да од п. 4 постаје у *обртају* у. 5; према томе, *c-fis* је као *силазни* интервал у. 5.

2) још једноставнији је поступак тај, да тонове траженог *силазног* интервала замислимо обрнутим редом, тј. *узлазно*.

* У лествицама нижемо редом тонове од нижих ка вишим, дакле узлазно. Акорд именујемо и схватамо од доњег тона навише, па — према томе — и (хармонски) интервал, као саставни део акорда схватамо узлазно.

На пр. на питање какав је *силазни* интервал *e-as* замислимо га као *as-e* (тј. узлазно), а то је п. 5; према томе је *e-as* силазно такође п. 5. Овај начин практичан је у случају кад су оба интервалска тона именована, док је први начин подесан ако се од задатог тона *тражи* неки интервал, тј. ако нису именована *оба* тона.

Питања. Како постаје обртај интервала? Како се мењају интервали у обртају по величини? Како се мењају интервали у обртају по врсти? Које и какве интервале дају у обртају следећи интервали: *cis-e, des-h, b-fis, ais-gisis, ges-a, fes-b, eis-g, dis-fisis, h-cisis, ces-g, as-fis?*

Вежбе. Обрнути следеће интервале и обележити њихову величину и врсту у обртају:

Анализирати мелодијске и хармонске интервале у многим примерима из музичке литературе (инструменталне и вокалне).

ЕНХАРМОНСКИ ИНТЕРВАЛИ

Ако у било којем интервалу енхармонски заменимо један или оба његова тона, добијамо *енхармонски интервал* од првобитног. Овде разликујемо енхармонску *размену* од енхармонске *замене*. Код размене *величина* интервала остаје *иста*, јер смо *оба* интервалска тона енхармонски променили. Код замене се *мења величина* интервала, јер смо само један интервалски тон енхармонски променили, на пр.

енх. размена:

(у оба случаја интервал је остао в. 3)

енх. замена:

(у оба случаја од в. 3 постао је интервал у. 4)

Питања. Како настају енхармонски интервали? Како постаје енхармонска размена? Како постаје енхармонска замена? Следеће интервале енхармонски 1) разменити, 2) заменити: *c-es, fis-c, es-as, dis-h, b-gis.*

Вежбе. Написати енхармонске размене и замене следећих интервала и обележити њихову величину и врсту:

КОНСОНАНТНИ И ДИСОНАНТНИ ИНТЕРВАЛИ

Интервали се деле према сазвучју на *консонантне* и *дисонантне*. Консонанца је звучни однос између два тона, који је смирен и не тражи разрешење. Дисонанца је звучни однос између два тона, који је несмирен и напет те, као такав, тражи разрешење у консонанцу.*

Подела интервала према њиховом сазвучју постојала је већ у музичкој теорији старијих Грка (синфонија, диафонија), а после разних промена у схватању кроз векове може се методично

* Појам консонанце и дисонанце зависан је о саставу акорда и његовој улози у хармонском процесу. Има случајева да консонанца може бити схваћена као дисонанца и обратно.

Тежња дисонанце за разрешењем релативна је. Схватање и примена дисонанце у старијој музici разликује се од третирања дисонанце у савременој музici, у којој се врло често не испољава тежња дисонанце за разрешењем у консонанцу, него у нову дисонанцу. То је један од основних проблема савремене науке о хармонији.

приказати овако: савршене консонанце су чиста прима, квартा,* квинта и октава; несавршене консонанце су велика и мала терца и велика и мала секста; дисонанце су све секунде и септиме, те сви умањени и прекомерни интервали. Сложени интервали (9, 10, 11, 12, 13, 14 и 15) схватају се у том погледу као једноставни (2, 3, 4, 5, 6, 7, 8).

На пр. консонантни интервали на тону с:

Дисонантни интервали на тону с:

Од дисонантних интервала најчешће се у пракси појављују ови: велика, мала и прекомерна секунда, умањена терца, прекомерна квартा, умањена и прекомерна квинта, прекомерна секста, велика, мала и умањена септима. Остали се такође појављују у пракси, али нешто ређе.

Дисонантни интервали разрешавају се обично овако: секунда (велика и мала) појављује се у доњем гласу, а разрешава се у терцу:

* У извесним случајевима сматрамо и чисту кварту дисонанцом.

секунда јреко-
мерна у кварту:

терца умањена
у приму:

квартица јреко-
мерна у сексту:

квинтица умањена у терцу:

секстица јреко-
мерна у октаву:

сейшума (мала и велика)
појављује се у горњем
гласу, а разрешава се у
сексту:

сейшума умањена у квинту:

Из тога следи да се прекомерни интервали разрешавају у веће интервале, а умањени у мање, јер у њима оба гласа теже у супротном смеру. Постоје још и многе друге могућности у разрешавању дисонантних интервала, али о њима учи наука о хармонији.

Питања.. Како се деле интервали према сазвучју? Шта је консонанца? Шта је дисонанца? Који су интервали савршене консонанце? Који су интервали несавршене консонанце? Који су интервали дисонантни? Како се деле у том погледу сложени интервали? Који се дисонантни интервали у пракси најчешће појављују? Како се разрешавају прекомерни интервали? Како се разрешава велика и мала секунда? Прекомерна секунда? Умањена терца? Прекомерна квартा? Умањена квинта? Прекомерна секста? Мала и велика септима? Умањена септима?

Вежбе. 1) Одредити који је од следећих интервала консонантан, а који дисонантан:

2) Следеће интервале разрешити и обележити њихову величину и врсту:

Musical score for two staves. The top staff is treble clef with a key signature of one sharp (F#). The bottom staff is bass clef with a key signature of one sharp (F#). Both staves have a common time signature. The music consists of seven measures, each starting with a quarter note followed by a eighth note.

Measure 1: B, A

Measure 2: D, C

Measure 3: E, D

Measure 4: G, F

Measure 5: A, G

Measure 6: B, A

Measure 7: C, B

3) На клавијру разрешити правилно низ дисонантних интервала.

АЛИКВОТНИ ТОНОВИ

Сваки музички тон претставља сложену звучну појаву. У звуку сваког тона садржани су и његови аликовојни или ћорњи тонови (зову се још и гарцијални тонови), чија се фреквенција односи према тону у којем се појављују, тј. основном тону, као $1 : 2 : 3 : 4 : 5 : 6 : 7 : 8 : 9$ итд.

Тако су на пр. у тону *C* садржани следећи аликовотни тонови:

1 2 3 4 5 6 7 8 9 10 11 12 13 14 15 16

(тонови обележени знаком * не звуче чисто).

Број и јачина аликовотних тонова утиче на облик звучних таласа, а тиме и на боју и јачину самог основног тона. Аликовотне тонове не разабирамо слухом као самосталне тонове, него само као призвук односно боју главног, основног тона. Уколико су виши аликовотни тонови, утолико „оштрији“ нам се чини сам основни тон. Висина фреквенције аликовотних тонова пење се на пр. код

(Зато на пр. хорна звучи „мекано“, а триангул „оштро“ и сл.)

Под повољним условима можемо слухом распознати око 10—12 аликовотних тонова, који се постепено појављују један за другим.

Други, трећи и пети аликвотни тон дају октаву, квинту и терцу основног тона. Истовремено звучање ових тонова зовемо акорд, а тај је условљен природним законима звука.

Найомена. Међу секундарне звучне појаве спадају и тзв. комбинациони или диференцијални тонови, чија је фреквенција једнака разлици између фреквенције двају тонова, који истовремено звуче. Тако на пр. ако зазвуче истовремено *G* са фреквенцијом од 96 *Нс.* и *C* са фреквенцијом од 64 *Нс.* појављује се и трећи тон *C*, чија фреквенција износи диференцију (разлику) између горњих бројева, дакле 32 *Нс.* Тај тон је, дакле, „*C*.“

Питања. Је ли музички тон једноставан звук? Шта су али kvotni tonovi? Kako se još zovu alikvotni tonovi? Kako se односе frekvenciјe alikvotnih tonova prema osnovnom tonu? Kako гласе аликвотни тонови од тона C? Kako od tona e? Kako od tona ac? Kako дејство имају аликвотни тонови на основни тон?

Вежбе. Изазвати појаву аликовотних тонова од разных тонова на клавиру и пажљиво је пратити слушањем. Забележити 10—12 аликовотних тонова од следећих тонова.

A musical staff in bass clef. It features a whole note on the fourth line, a fermata over the next note, another whole note on the second line, and a repeat sign at the end.

АКОРД

Акорд је истовремено звучање најмање *шри* тона различите висине.* Тонови акорда бележимо један изнад другога, тј. оздо

навише,** на пр.

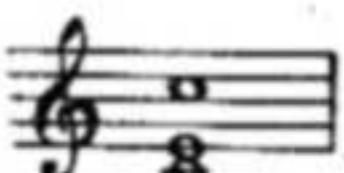
Сваки акорд има *основни тон*. Ако се основни тон акорда налази у доњем гласу (басу***), такав акорд убраја се међу *основне акорде*. Ако се основни тон акорда не налази у басу, него у било којем другом гласу, такав акорд убраја се међу *обраћаје* основног акорда.

Основни акорди су: *квинтакорд* (тровзук), *септакорд* (четврозвук), *nonакорд* (петозвук), *ундесимакорд* (шестозвук) и *шерицдесимакорд* (седмозвук). Ови називи акорада условљени су величином

* Међу трогласним акордима појављује се и случај да су само *два* тона различитог *имена*, на пр.

Има такође случајева да су два тона истог *имена*, али припадају различитим октавама, на пр.

У првом случају смањен је састав акорда на обичан интервал (*c — e*). У другом случају заиста постоји акорд, јер се састоји од два интервала (*c — e, e — c*).

** Изузетно, ако бележимо у акорду ноте на помоћним цртицама *испод* линија, поступићемо обратно због лакшијег (и уреднијег) писања,

на пр.:

У акордима који се бележе на помоћним цртицама узимамо у обзир све помоћне цртице редом, на пр. акорд *g² h³ d⁴*

бележи се:

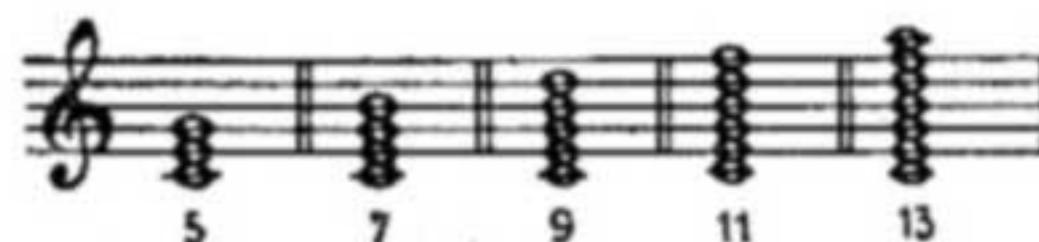

акорд *e g c¹* бележи се:

*** Доњи глас акорда уопште зовемо *бас*, без обзира на његову стварну дубину.

интервала између основног тона у акорду и његовог највишег тона. На пр. основни акорди на тону *c* (брожеви показују врсту акорда):

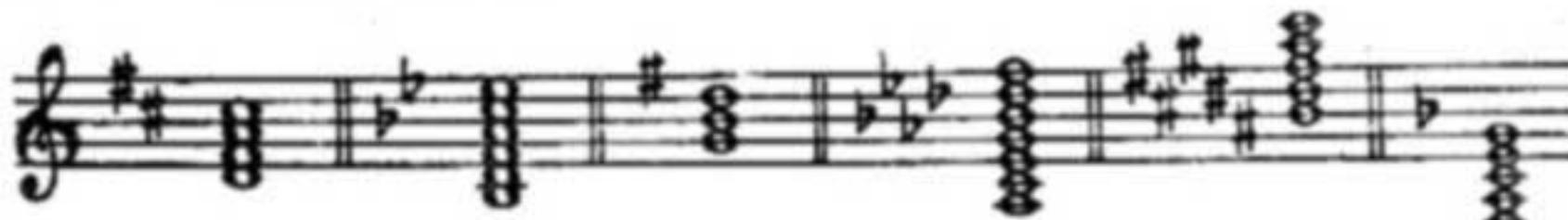

У овоме примеру примећујемо важну чињеницу, да су основни акорди састављени од низа самих *шерца*.

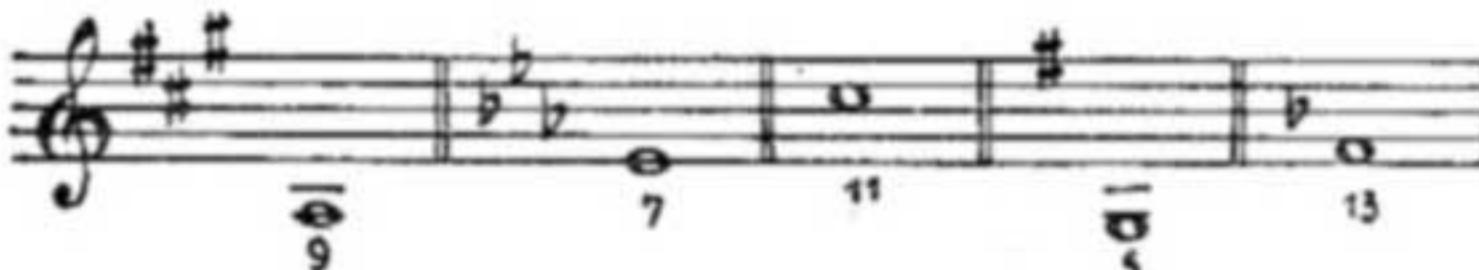
Сваки основни акорд има своје обртаје, али о њима ће бити говора касније.

Питања. Шта је акорд? Како бележимо тонове акорда? Како поступамо с помоћним цртицама у бележењу акорда? Који акорди су основни? Који акорди су обртаји основног акорда? Набројати редом основне акорде. По чему добијају називе основни акорди? Како су састављени основни акорди?

Вежбе. Прочитати наглас следеће акорде и бројевима обележити њихову врсту:

На задате ноте написати према бројевима акорде и наглас их прочитати:

КВИНТАКОРД

Квинтакорд или *тровзук* је акорд који се састоји од:

- 1) *основног тона*, 2) његове *шерце* и 3) његове *квинти*.

С обзиром на различите врсте ових интервала, квинтакорд може бити: 1) *велики* (дурски), 2) *мали* (молски), 3) *уманjeni* и 4) *прекомерни*.

Велики или *дурски* квинтакорд састоји се од *велике* терце и *чишће* квинте.

Мали или *молски* квинтакорд састоји се од *мале* терце и *чишће* квинте.

Уманjeni квинтакорд састоји се од *мале* терце и *уманjenе* квинте.

Прекомерни квантакорд састоји се од велике терце и прекомерне квинте.

Укратко:

Квантакорд	терца	квinta
велики (дурски)	велика	чиста
мали (молски)	мала	чиста
умањени	мала	умањена
прекомерни	велика	прекомерна

На пр.

белики мали умањени: прекомер:

 или
 белики: мали: умањени: прекомер:

Велики (дурски) и мали (молски) квантакорди су консонантни, јер се сastoјe од консонантних интервала, а умањени и прекомерни квантакорди су дисонантни због умањене и прекомерне квинте.

Питања. Шта је квантакорд? Које су врсте квантакорда? Од чега се сastoји дурски квантакорд? Од чега се сastoји молски квантакорд? Од чега се сastoји умањени квантакорд? Од чега се сastoји прекомерни квантакорд? Чиме се разликује дурски квантакорд од молског? Чиме се разликује прекомерни квантакорд од дурског? Чиме се разликује молски квантакорд од умањеног? По којем интервалу добија име велики и мали квантакорд? По којем интервалу добија име умањени и прекомерни квантакорд? Који су квантакорди консонантни, а који дисонантни и зишто? Како гласе све врсте квантакорда на следећим тоновима: *d, es, f, ges, a, cis, b, fis, des, h?*

Вежбе. У следећим квантакордима анализирати интервале и установити врсту квантакорда:

Написати све четири врсте квантакорда на следеће ноте (по G-кључу): *ces, dis, e, fis, ais, g.*

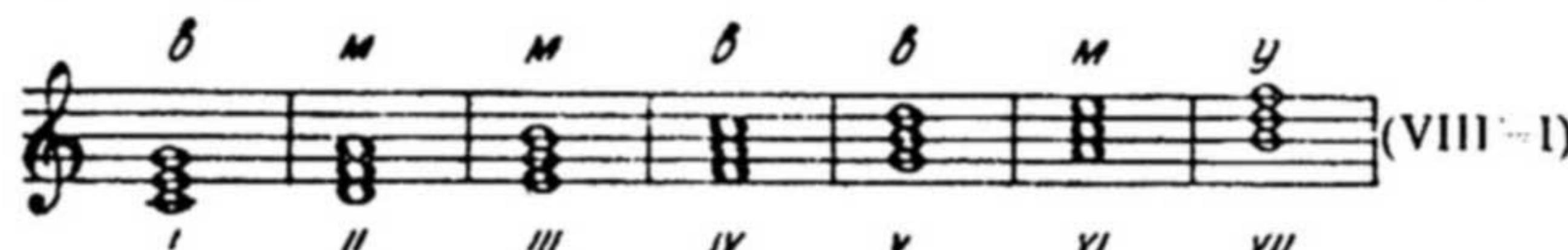
Свирати на клавиру све четири врсте квантакорда на различитим тоновима и у разним октавама.

Погађати слухом врсте различитих квантакорада, отсвира-них на клавиру. Ово вежбати нарочито много.

ЛЕСТВИЧНИ КВИНТАКОРДИ

На сваком од седам ступњева било је дурске, молдурске или молске лествице можемо саставити квантакорд од тонова које налазимо у тој лествици.

Такве квантакорде зовемо *лествичним* квантакордима. На пр. С-дуру:

б м м б б м у

 (VIII - I)

или у Е-дуру:

б м м б б м у

 (VIII - I)

На овим примерима видимо да се у свакој дурској лествици налази:

- на I ступњу велики (дурски) квинтакорд
- на II ступњу мали (молски) квинтакорд
- на III ступњу мали (молски) квинтакорд
- на IV ступњу велики (дурски) квинтакорд
- на V ступњу велики (дурски) квинтакорд
- на VI ступњу мали (молски) квинтакорд
- на VII ступњу умањени квинтакорд

У молдурској лествици овакав је распоред квинтакорада (на пр. у С-молдуру):

Према томе, у молдурској лествици налази се:

- на I ступњу велики (дурски) квинтакорд
- на II ступњу умањени квинтакорд
- на III ступњу мали (молски) квинтакорд
- на IV ступњу мали (молски) квинтакорд
- на V ступњу велики (дурски) квинтакорд
- на VI ступњу умањени квинтакорд
- на VII ступњу умањени квинтакорд

У природној молској лествици овакав је распоред квинтакорада (на пр. у с-молу):

Према томе, у природној молској лествици налази се:

- на I ступњу мали (молски) квинтакорд
- на II ступњу умањени квинтакорд
- на III ступњу велики (дурски) квинтакорд
- на IV ступњу мали (молски) квинтакорд
- на V ступњу мали (молски) квинтакорд
- на VI ступњу велики (дурски) квинтакорд
- на VII ступњу велики (дурски) квинтакорд

У хармонској молској лествици овакав је распоред квинтакорада (с-мол):

Према томе, у хармонској молској лествици налази се:

- на I ступњу мали (молски) квинтакорд
- на II ступњу умањени квинтакорд
- на III ступњу прекомерни квинтакорд
- на IV ступњу мали (молски) квинтакорд
- на V ступњу велики (дурски) квинтакорд
- на VI ступњу велики (дурски) квинтакорд
- на VII ступњу умањени квинтакорд

У мелодијској молској лествици овакав је распоред квинтакорада (с-мол):

Према томе, у мелодијској молској лествици налази се:

- на I ступњу мали (молски) квинтакорд
- на II ступњу мали (молски) квинтакорд
- на III ступњу прекомерни квинтакорд
- на IV ступњу велики (дурски) квинтакорд
- на V ступњу велики (дурски) квинтакорд
- на VI ступњу умањени квинтакорд
- на VII ступњу умањени квинтакорд

Из тога следи да се

велики (дурски) квинтакорд налази у дуру на I, IV, V ступњу, у молдуру на I, V ступњу, у природноме молу на III, VI, VII ступњу, у хармонскоме молу на V, VI ступњу, и у мелодијскоме молу на IV, V ступњу:

мали (молски) квинтакорд налази се у дуру на II, III, VI ступњу, у молдуру на III, IV ступњу, у природном молу на I, IV, V ступњу, у хармонскоме молу на I, IV ступњу и у мелодијскоме молу на I, II ступњу;

умањени квантакорд налази се у дуру на VII ступњу, у молдуру на II, VII ступњу, у природном молу на II ступњу, у хармонском молу на II, VII ступњу и у мелодијском молу на VI, VII ступњу;

прекомерни квантакорд не налази се уопште у дуру ни у природном молу, него у молдуру на VI ступњу, у хармонском молу на III ступњу и у мелодијском молу на III ступњу.

Укратко:

	в.	м.	у.	п.
дур	I, IV, V	II, III, VI	VII	—
молдур	I, V	III, IV	II, VII	VI
природни мол	III, VI, VII	I, IV, V	II	—
хармонски мол	V, VI	I, IV	II, VII	III
мелодијски мол	IV, V	I, II	VI, VII	III

или:

	I	II	III	IV	V	VI	VII
дур	в.	м.	м.	в.	в.	м.	у.
молдур	в.	у.	м.	м.	в.	п.	у.
природни мол	м.	у.	в.	м.	м.	в.	в.
хармонски мол	м.	у.	п.	м.	в.	в.	у.
мелодијски мол	м.	м.	п.	в.	в.	у.	у.

Лествичне квантакорде делимо на главне и споредне. Главни квантакорди су на I, IV и V ступњу, а на II, III, VI и VII ступњу су споредни квантакорди.

Квантакорд I ступња зове се тонички, IV ступња субдоминанти, а V ступња доминанти.

Тонички квантакорд у дуру и молдуру је велики (дурски), а у све три врсте мола је мали (молски). Доминанти квантакорд је у свим лествицама, осим природног мола, такође велики.

Питања. Шта су лествични квантакорди? Како се по врстама нижу редом квантакорди у дуру? У молдуру? У природном молу? У хармонском молу? У мелодијском молу? На којим ступњевима и у којим лествицама се налази велики квантакорд? Где мали? Где умањени? Где прекомерни? Како гласе по реду лествични квантакорди (казати најпре број ступња, затим именовати тонове квантакорда, а онда установити његову врсту) у D-дуру? У Es-дуру? У G-дуру? У Fis-дуру? У As-дуру? У H-дуру? У Ges-дуру? У Cis-дуру? У B-дуру? У A-дуру? У F-дуру? У E-молдуре? У B-молдуре? У D-молдуре? У Ges-молдуре? У A-молдуре? У прир. g-молу? У харм. cis-молу? У мелод. h-молу? У прир. fis-молу? У харм. b-молу? У мелод. e-молу? У прир. ais-молу? У харм. es-молу? У мелод. as-молу? У прир. f-молу? У харм. dis-молу? У мелод. c-молу? У прир. d-молу? У харм. gis-молу? У мелод. f-молу? Како делимо лествичне квантакорде? На којим се ступњевима налазе и како се зову главни квантакорди? На којим се ступњевима налазе споредни квантакорди? Какав је тонички квантакорд у молу? Какав је доминантни квантакорд у свим лествицама осим у природном молу? Како гласи тонички, субдоминантни и доминантни квантакорд у B, E, As, Fis, Des-дуру? У H, F, D, A, Es-молдуре? У прир. e, as, cis-молу? У харм. h, g, f-молу? У мелод. fis, d, gis-молу?

Вежбе. Написати редом све лествичне квантакорде (предзнаке не забележити поред кључа, него испред нота!) и обележити њихову врсту у следећим тоналитетима: Es, Cis, Ges, A-дур; F, E, B-молдур; прир. h, g-мол; харм. dis, b-мол; мелод. cis, es-мол.

Свираги на клавиру главне квантакорде у тоналитетима: G, F, E, As, Fis, Ces-дур; Es, Cis, A, B-молдур; прир. d, e, c-мол; харм. fis, g, dis-мол; мелод. gis, f, as-мол.

МНОГОСТРАНОСТ КВИНТАКОРДА

У пређашњем поглављу упознали смо лествичне квантакорде и научили да се на разним ступњевима лествица налазе различити квантакорди по врстама. Установили смо да се на пр. велики квантакорд налази у сваком дуру на I, IV и V ступњу; у молдуру на I и V ступњу; у прир. молу на III, VI и VII ступњу; у харм. молу на V и VI ступњу и у мелод. молу на IV и V ступњу. Исто тако установили смо, где се све налази мали, умањени и прекомерни квантакорд. То значи да се сваки велики, мали, умањени или прекомерни квантакорд налази на разним ступњевима у различитим лествицама.

Ово својство сваког квантакорда, да се може налазити на више ступњева у разним дурским, молдурским и молским лествицама, зовемо *многостраносћ квантакорда*.

Узмимо на пр. квантакорд *c-e-g*. Најпре ћемо установити да је то велики квантакорд. Знајући где се све налази велики квантакорд, установићемо да се квантакорд *c-e-g* налази на I ступњу у *C*-дуру, на IV ступњу у *G*-дуру, на V ступњу у *F*-дуру; на I ступњу у *C*-молдуру, на V ступњу у *F*-молдуру; на III ступњу у природном *a*-молу, на VI ступњу у прир. *e*-молу, на VII ступњу у прир. *d*-молу; на V ступњу у харм. *f*-молу, на VI ступњу у харм. *e*-молу; на IV ступњу у мелод. *g*-молу и на V ступњу у мелод. *f*-молу. На исти начин можемо наћи многостраност сваког великог квантакорда.

Или узмимо на пр. квантакорд *a-c-e*. Најпре ћемо установити да је то мали квантакорд, а у пређашњем поглављу научили смо где се све налази мали квантакорд. Установићемо, дакле, да се квантакорд *a-c-e* налази на II ступњу у *G*-дуру, на III ступњу у *F*-дуру, на VI ступњу у *C*-дуру; на III ступњу у *F*-молдуру, на IV ступњу у *E*-молдуру; на I ступњу у прир. *a*-молу, на IV ступњу у прир. *e*-молу, на V ступњу у прир. *d*-молу; на I ступњу у харм. *a*-молу, на IV ступњу у харм. *e*-молу; на I ступњу у мелод. *a*-молу и на II ступњу у мелод. *g*-молу.

Умањени квантакорд *d-f-as* налази се на VII ступњу у *E*-дуру; на II ступњу у *C*-молдуру, на VII ступњу у *E*-молдуру; на II ступњу у прир. *c*-молу; на II ступњу у харм. *c*-молу, на VII ступњу у харм. *es*-молу; на VI ступњу у мелод. *f*-молу и на VII ступњу у мелод. *es*-молу.

Прекомерни квантакорд *c-e-gis* налази се на VI ступњу у *E*-молдуру и на III ступњу у харм. и мелод. *a*-молу.

На исти начин можемо наћи многостраност сваког малог, умањеног и прекомерног квантакорда.

Найомена. Код тражења многостранице квантакорда поступамо овако: најпре установимо какве је врсте задати квантакорд, а затим тражимо поступно, у којим се све лествицама (дурским, молдурским и молским) налази његов основни тон на појединим ступњевима. На пр. ако се задати квантакорд, с обзиром на своју врсту, налази на II ступњу у некој лествици, он ће се налазити у оној лествици, чији је I ступња за цео степен нижи од основног тона тог задатог квантакорда. Ако се квантакорд налази на III ступњу дурске лествице, он ће се налазити у оној лествици, чији је I ступња за два цела степена нижи од основног тона задатог квантакорда (у молу ће та разлика износити цео степен и по, тј. малу терцу). Ако се квантакорд мора налазити на IV ступњу неке лествице, то ће бити лествица, која је кварту нижа (или квинту виша) од његовог основног тона. Ако се квантакорд мора налазити на V ступњу, то ће бити лествица, која је квинту нижа (или кварту виша) од његовог основног тона. На сличан начин наћи ћемо и квантакорде на VI или VII ступњу неке лествице.

У сваком случају, основна је претпоставка за успешно проналажење многостранице квантакорда темељно савладавање свих лествица, интервала и лествичних квантакорада.

Питања. Шта је многостраност квантакорда? Где се све налазе следећи квантакорди: *f-a-c?* *d-fis-a?* *g-b-d?* *cis-e-gis?* *a-c-es?* *dis-fis-a?* *e-gis-his?* *as-c-e?* *b-d-f?* *fis-a-c?* *es-ges-b?* *d-fis-ais?*

ТОНАЛИТЕТ

Веза и однос различитих акорада на основи исте лествице, према основном (тотничком) акорду као хармонском центру, зове се *тоналитет*. Тоналитет, дакле, претставља целокупни тонски материјал неке лествице и ванлествичних тонова, који даје грађу за мелодику и хармонију неке композиције, односно, неког већег или мањег њеног отсека. Често се погрешно замењују појмови „тоналитет“ и „лествица“, који никако немају исто значење. Јер *тоналитет* претставља уопште целокућни тонски материјал лествичних и алтерованих (тј. повишених и снижених) тонова неке лествице, без обзира на ред којим се они појављују у току композиције, а *лествица* претставља систематски *низ* главних (неалтерованих, уколико није хроматска лествица) тонова неког тоналитета, поређан поступно по висини, од првог до последњег ступња.

То значи да ћемо на пр. од тонова *C*-дур лествице изградити мелодију или уопште композицију (или само њен део) у тоналитету *C*-дур, али по потреби и уз примену алтерованих тонова *C*-дур лествице (*des*, *dis*, *fis*, *as* итд.). У томе случају кажемо да је композиција у *C*-дур, а изостављамо реч „тоналитет“ (тј. „у *C*-дур тоналитету“). То се, наравно, односи и на све остале тоналите.

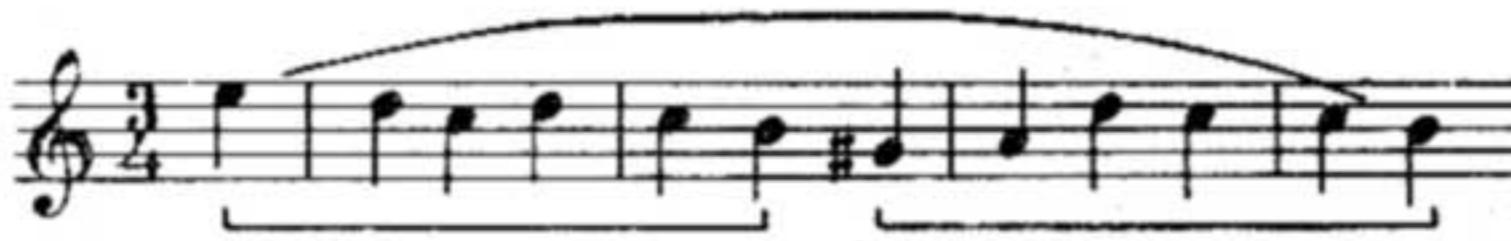
Треба, дакле, разликовати појмове: *тонски рог* (дур, мол, молдур), *тоналиштет* (С-дур, а-мол итд.) и *лествица* (дијатонске, хроматске итд., узлазне и сизазне).

За утврђивање тоналитета неке једноставније мелодије карактеристични су углавном 1) предзнаци поред кључа, 2) предзнаци испред нота, 3) завршни мелодијски тонови (каденца), 4) кретање мелодијских тонова у вези с појавом доминанте, као важног тона у мелодији. Мелодија у којој нису забележени предзнаци поред кључа може бити у С-дуру, али такође и у а-молу. Да бисмо установили њен тоналитет скренућемо пажњу 1) на предзнаке испред нота, 2) на завршне тонове, 3) на карактеристичне интервале у мелодији и појаву доминанте. На пр. у следећој мелодији (из менуeta „Бечке сонатине“ бр. 6 од Моцарта):

карактеристична је почетна нота *g*, која је доминантна у С-дуру (док би у а-молу била карактеристична нота *gis* или као војница), затим почетак другог отсека (фразе) те мелодије, *h-c*.

Иста мелодија пренесена у а-мол (који такође нема предзнака поред кључа), гласила би овако:

У том случају била би опет карактеристична почетна нота *e* као доминанта а-молу, затим почетак друге фразе, *gis-a*. Упоредимо ова два почетка Двогласних инвенција Ј. С. Баха:

У првом случају карактеристичан је мелодијски покрет кроз тонове тоничког квинтакорда у *F*-дуру (*f-a-c*), у сизазном току мелодије исти акордски тонови (*f-c-a-f*) на метрички истакнутим деловима такта.

У другом случају карактеристичан је лествични покрет тонова од *d-b* (мала секста у хармонском *d*-молу), затим *cis* (војница у *d*-молу) и одмах после интервал *cis-b* (умањена септима на VII ступњу хармонског *d*-мола!).

У случајевима где се појављују алтерације лествичних тонова, поступак у анализи је сличан, јер алтеровани тонови не мењају тоналитет. Тако ћемо, уз мало пажње, лако утврдити да ова тонска група:

припада *B*-дуру (карактеристичан је овде интервал *f-es*, док је нота *e* алтеровани IV ступањ *B*-дуре), а ова група:

Или на пр. да ова група:

припада *C*-дуру (нота *g* као доминанта у *C*-дуру и интервал *g-c*), а ова:

a-молу (део мелодијске *a*-мол лествице *e-fis-gis-a*, успон

мелодије до тона *a* као тонике *a*-мола). Па и у случају већих интервалских скокова и више алтерација можемо на исти начин утврдити тоналитет на пр.

или

Исто тако можемо у једноставнијим мелодијама утврдити тоналитет и у случају када не постоје одговарајући предзнаки поред кључа:

или

Найомена. На такав начин можемо у *мнојим* случајевима утврдити тоналитет неке једноставне мелодије, али *нипошто* не у *свим* случајевима, јер често постоје у вези с мелодијом и проблеми који спадају у науку о хармонији и у друге гране науке о композицији.

Питања. Шта је то тоналитет? Која је разлика између појмова „тоналитет“, „тонски род“ и „лествица“? По чему можемо утврдити тоналитет неке једноставније мелодије?

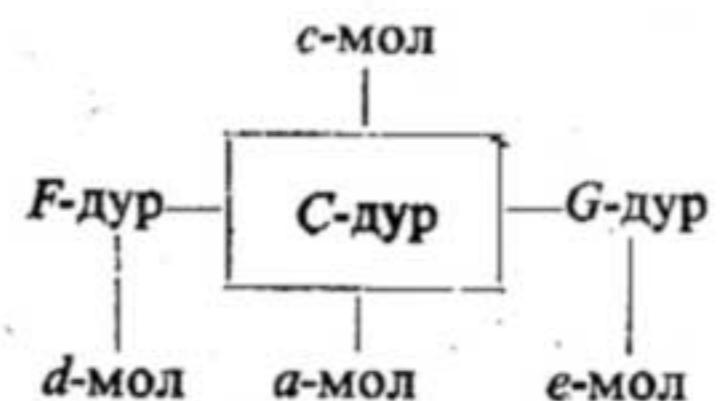
Вежбе. Установити којим тоналитетима припадају следеће тонске групе:

У многим једноставнијим мелодијама из музичке литературе установити којим тоналитетима припадају.

СРОДНОСТ ТОНАЛИТЕТА

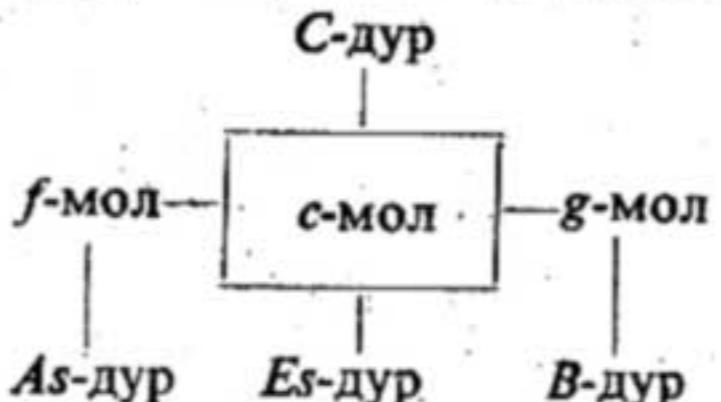
Тоналитете делимо према међусобном односу на сродне и несродне. **Сродни** тоналитети су они који имају већи број истих лествичних тонова. Што је мањи број истих лествичних тонова између два тоналитета, то је сродност мања. Сродства се деле према разлици у броју предзнака. У сродство првог реда спадају они тоналитети који се међусобно разликују само *једним* предзнаком, паралелни тоналитети као и супротни тонски родови с истом тоником. Овај тоналитетни однос зове се *варијанта* (на пр. *C*-дур и *c*-мол).

Према томе, са *C*-дуром сродни су тоналитети: *G*-дур и *F*-дур као и њихове паралеле *a*-мол, *e*-мол и *d*-мол, те *c*-мол. Укратко:

Другим речима, с неким дурским тоналитетом (*C*-дур) сродан је тоналитет његове молске паралеле (*a*-мол) доминанте (*G*-дур), доминантне паралеле или горње медианте (*e*-мол), субдоминанте (*F*-дур), субдоминантне паралеле (*d*-мол) и варијанте (*c*-мол).

Обрнуто, с неким молским тоналитетом (на пр. *c*-мол) сродан је тоналитет његове дурске паралеле (*E*s-дур), молске доминанте (*g*-мол), њене паралеле (*B*-дур), субдоминанте (*f*-мол), њене паралеле (*A*s-дур) и варијанте (*C*-дур). Укратко:

Често се у току неке композиције мења тоналитет. Поступак напуштања једног тоналитета и потпуног предажења у нови тоналитет зове се *модулација*. Без обзира на број модулација, којих може бити у току композиције и много, тоналитетну припадност неке композиције обично одређујемо према почетном (и уједно завршном) тоналитету, па кажемо да је, на пр., Соната у *G*-дур, Симфонија у *c*-молу итд.

Ако се у композицији промени тоналитет за дуже време, бележе се на месту промене нови, одговарајући предзнаци, а пре тога разреше се предзнаци пређашњег тоналитета, на пр.:

The musical score consists of two staves. The first staff starts with a treble clef, a key signature of one sharp, and a common time signature. It contains six measures of music followed by the text 'и тд.' (and so on). The second staff begins with a key signature of one sharp and a common time signature. It contains four measures of music followed by the text 'и тд.' (and so on). Below the first staff is the text '(A-gurdy или fis мол)' and below the second staff is the text '(Es-gurdy или с мол)'.

Често је потребно (нарочито у вокалној музичи) да се нека композиција у целини пренесе у други тоналитет истог тонског рода (тј. из дура у дур или мола у мол). Такво преношење зове се *транспозиција*. Помоћу транспозиције често се омогућава повољније извођење песме за соло или хор с обзиром на обим певачких гласова. Тако се на пр. може песма транспоновати из С-дура у виши (*D, Es* итд.) или нижи (*H, B, A* итд.) тоналитет.

Найомена. Код транспонования можемо поступити на два начина:

1) схватати поједиње ноте као лестничне или алтероване *cīūjīњеве*, па их као такве преносити у други тоналитет. На пр. с је у С-дуру I ступањ а у D-дуру (у који на, пр., треба транспоновати) је I ступањ *d*; *g* је у С-дуру V ступањ а у D-дуру је V ступањ *a*; *fis* је у С-дуру повишени IV ступањ, а у D-дуру је повишени IV ступањ *gis*; *as* је у С-дуру снижени VI ступањ, а у D-дуру је снижени VI ступањ *b*, итд. Према томе,

транспонује се у *D*-дур овако:

The image shows two staves of musical notation. The top staff begins with a G clef, followed by a note, a whole note, a sharp sign, a dotted half note, a dotted half note, a note, and a sharp sign. The bottom staff begins with a G clef, followed by a note, a whole note, a sharp sign, a sharp sign, a sharp sign, a note, and a sharp sign.

Такав поступак може се применити код једноставнијих мелодија и оних којима нема много модулација.

2) према интервалском растојању тоналитета, у који треба транспоновати, сваку поједину ноту бслежити за дотични интервал више или ниже. Ако на пр. треба транспоновати из *D*-дур у *B*-дур биће интервалска разлика између та два тоналитета два цела степена (велика терца) наниже, јер је интервал између *d* и *b* наниже велика терца. Према томе, пример:

A musical score page showing two measures of music. The key signature is A major (no sharps or flats). The first measure starts with a half note on the G line, followed by a quarter note on the F line, a quarter note on the E line, a half note on the D line, and a quarter note on the C line. The second measure starts with a half note on the B line, followed by a quarter note on the A line, a half note on the G line, and a quarter note on the F line.

транспонован у *B*-дур, имаће наравно исте мелодијске интервале, ниже за два цела степена (велику терцу) и одговарајуће предзнаке *B*-дура:

A musical score page showing two measures of music for orchestra. The key signature is B-flat major (two flats). Measure 11 starts with a half note on the fourth line, followed by a quarter note on the second line, a half note on the first line, a quarter note on the third line, and a half note on the fourth line. Measure 12 starts with a half note on the fourth line, followed by a quarter note on the second line, a half note on the first line, a quarter note on the third line, and a half note on the fourth line.

Код транспозиције се мења једино положај нота по висини, док интервалски односи у мелодији, ритам итд. остају сасвим непромењени.

Питања. По чemu се одређује сродство тоналитета? Који су тоналитети у сродству првог реда? Који су тоналитети сродни са *G*-дуром? Са *B*-дуром? Са *E*-дуром? Са *h*-молом? Са *g*-молом? Са *cis*-молом? Са *f*-молом? Шта је модулација? Како се обележава трајна промена тоналитета у току композиције? Шта је транспозиција? Како се изводи транспозиција?

Вежбе. У следећим примерима установити тоналитет, а затим транспоновати:

у *B*-дур:

в D-дир.

A musical score page showing two measures of music. The key signature is A major (three sharps). The first measure starts with a quarter note followed by eighth notes on the second and third beats. The second measure starts with a quarter note followed by eighth notes on the second and third beats.

у *f*-мол:

и *cis*-мол.

ОБРТАЈИ КВИНТАКОРДА

Споменули смо да је квнтакорд основни акорд, јер се у њему основни тон акорда налази у басу. Сваки основни акорд може имати своје *обртаје*, који настају када се у басу не налази основни тон акорда, него било који други члан акорда. Ако ставимо у бас терцу или квинту квнтакорда, добијамо акорде квнтакорда. Обртаји квнтакорда зову се *секстакорд* и *квартисекстакорд*.

Први обртај квнтакорда, *секстакорд*, настаје ако се *терца* квнтакорда премести у *бас*. Секстакорд се обележава бројем 6. испод басове ноте, на пр.

Како видимо, секстакорд се састоји од басовог тона (који *није* основни тон акорда, него терца његовог основног акорда), његове терце (квина основног акорда) и његове сексте (основни тон основног акорда). Потпуни назив секстакорда био би, дакле, терцсекстакорд, али у пракси се зове скраћено само секстакорд. Исто тако можемо добити од сваког квнтакорда његов први обртај, секстакорд. На пр. од *b-d-f* биће секстакорд *d-f-b*; од *fis-a-cis* биће секстакорд *a-cis-fis*; од *gis-h-d* биће секстакорд *h-d-gis*, итд.

Други обртај квнтакорда, *квартисекстакорд*, настаје ако се *квина* квнтакорда премести у *бас*. Квартсекстакорд се обележава бројем $\frac{6}{4}$ испод басове ноте, на пр.:

Како видимо, квартсекстакорд се састоји од басовог тона (који *није* основни тон акорда, него квина његовог основног акорда*) његове кварте (основни тон основног акорда) и његове сексте (терца основног акорда). Тако можемо од сваког квнтакорда добити његов други обртај, квартсекстакорд; на пр. од *b-d-f* биће квартсекстакорд *f-b-d*; од *fis-a-cis* биће квартсекстакорд *cis-fis-a* итд.

* О случајевима, који отступају од овог правила учи наука о хармонији

Питања. Како настају обртаји основног акорда? Који су обртаји квнтакорда? Шта је секстакорд и како настаје? Како се обележава секстакорд? Од чега се састоји секстакорд? Како гласе секстакорди редом на свим ступњевима у *D-, B-, E-, As-, Fis-* и *Des*-дуру и хармонском *e-, d-, g-, fis-, c-, gis-, и b*-молу? Шта је квартсекстакорд и како настаје? Како се обележава квартсекстакорд? Од чега се састоји квартсекстакорд? Како гласе квартсекстакорди редом на свим ступњевима у *F-, A-, Es-, H-* и *Ges*-дуру и хармонском *a-, g-, h-, f- и dis*-молу?

Вежбе. На следећим нотама написати секстакорде прочитати их и установити у којим лествицама и на којим ступњевима се налазе:

На следећим нотама написати квартсекстакорде, прочитати их и установити у којим лествицама и на којим ступњевима се налазе:

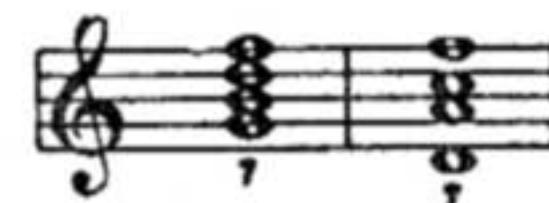
У следећем примеру одредити врсту обртаја, обележити их бројевима и установити у којим лествицама и на којим ступњевима се налазе:

Све ове примере свирати на клавиру.

СЕПТАКОРД

Септакорд или *чeйтворозвук* је акорд који се састоји од квинтакорда и септиме од основног тона; он се дакле састоји од основног тона, *шерце*, *квинше* и *септиме*. Због основног тона у басу убраја се септакорд међу основне акорде. Септакорд се

обележава бројем 7 испод басове ноте
или, најчешће, скраћено бројем 7, на пр.:

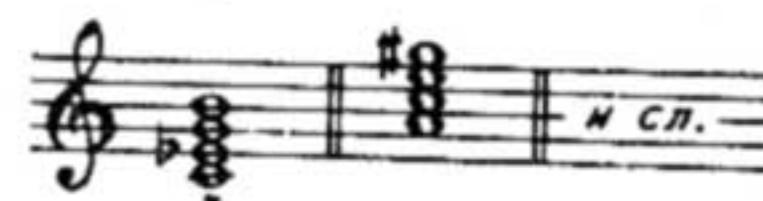
С обзиром на врсту квинтакорда и септиму од које се састоји, септакорд се појављује у различитим врстама: 1) *велики дурски септакорд*, који се састоји од великог квинтакорда и велике септиме, на пр.:

2) *мали дурски или доминантни септакорд*, који се састоји од великог квинтакорда и мале септиме, на пр.:

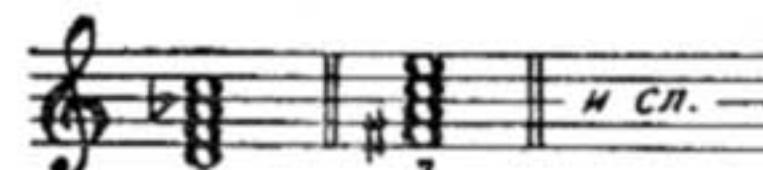
3) *велики молски септакорд*, који се састоји од малог квинтакорда и велике септиме, на пр.:

4) *мали молски септакорд*, који се састоји од малог квинтакорда и мале септиме на пр.:

5) *йолуумањени септакорд*, који се састоји од умањеног квинтакорда и мале септиме, на пр.:

6) *умањени септакорд*, који се састоји од умањеног квинтакорда и умањене септиме, на пр.:

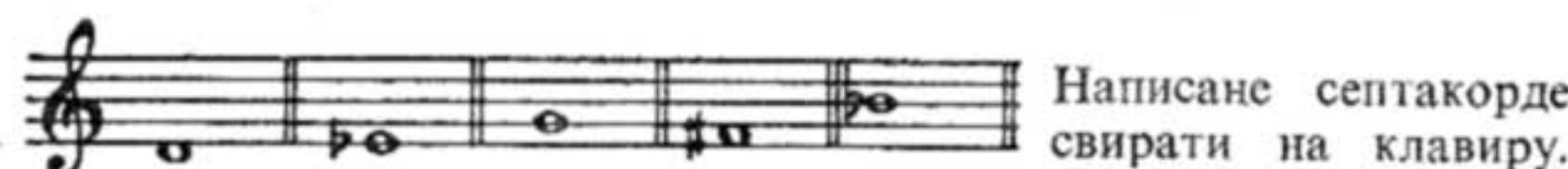
7) *прекомерни септакорд*, који се састоји од прекомерног квинтакорда и велике септиме, на пр.:

Найомена. Сваки септакорд је дисонантан акорд у првом реду због септиме, која је — како знамо — дисонантан интервал, а и због осталих дисонантних интервала (уманьсна или прескомерна квинта) који се у њему могу налазити.

Питања. Шта је септакорд? Од чега се састоји септакорд? Како се обележава септакорд? Какав је акорд по сазвучју септакорд и зашто? Како гласе редом септакорди на свим ступњевима у G-, B-, D-, F-, A-, Es-, H- и Ges-дуру? У хармонском a-, d-, e-, h-, g-, c-, fis-, cis-, b-, и dis-молу?

Вежбе. На свакој од следећих нота написати свих седам врста септакорда, прочитати их и установити у којим лествицама и на којим ступњевима се налазе:

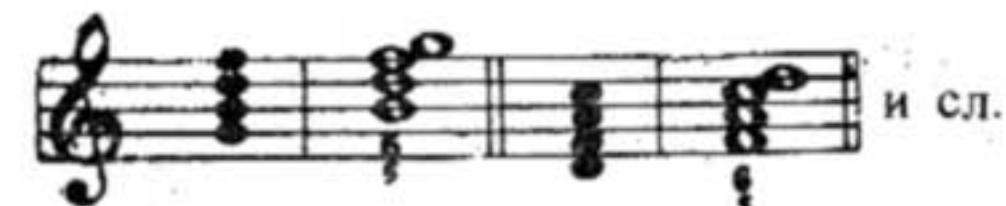

ОБРТАЈИ СЕПТАКОРДА

Као што сваки квинтакорд може имати *два* обртаја, тако сваки септакорд може имати *две* обртаја.

Премештањем *шерце* септакорда у бас настаје први обртај септакорда, који се зове *квинтсекстакорд*. Квинтсекстакорд се састоји од басовог тона (који *није* основни тон акорда, него терца септакорда), његове терце (квинта септакорда), његове квинте (септима септакорда) и његове сексте (основни тон септакорда).

акорда). Обележава се бројем 6 или скраћено 6 испод басове ноте, на пр.:

Премештањем *квинше* септакорда у бас настаје други обртај септакорда, који се зове *шерцквартакорд*. Терцквартакорд се састоји од басовог тона (који *није* основни тон акорда, него квинта септакорда), његове терце (септима септакорда) његове кварте (основни тон септакорда) и његове сексте (терца септакорда).

Обележава се бројем 4 или скраћено 4 испод басове ноте, на пр.:

Премештањем септакорда у бас настаје трећи обртaj септакорда, који се зове секундакорд (место секундкварт-секстакорд). Секундакорд се састоји од басовог тона (који *није* основни тон акорда, него септима септакорда), његове секунде (основни тон септакорда), његове кварте (терца септакорда и његове сексте (квинта септакорда). Обележава се бројем 4 или 2

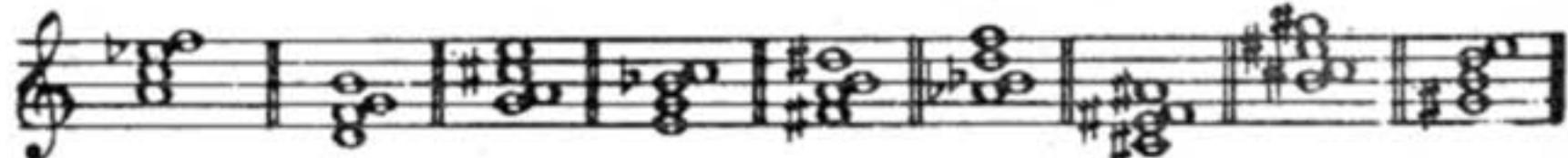
скраћено 2 испод басове ноте, на пр.:

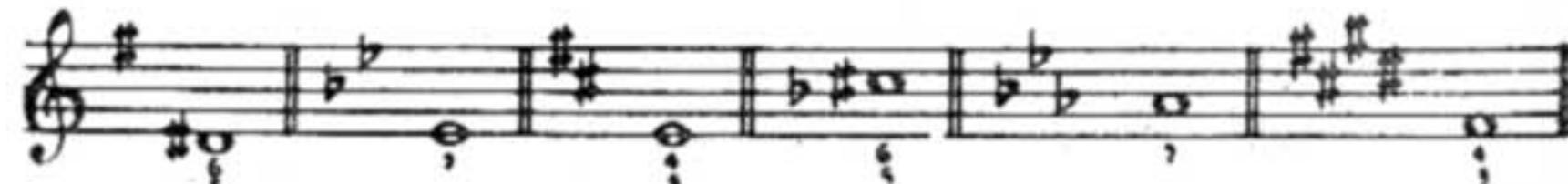
Найомена. Као што је септакорд, тако су и сви његови обртаји дисонантни акорди.

Питања. Колико обата има септакорд? Како се зове и како настаје први обртaj септакорда? Како други? Како трећи? Како се обележава први обртaj? Други? Трећи? Какви су по сазвучју обртаји септакорда? Како гласе сва три обртаја доминантног септакорда у: F-, D-, Es-, A-, Des- и Fis-дуру? Исто у хармонском e-, g-, h-, c-, fis- и b-молу?

Вежбе. Обележити бројевима врсте следећих обртaja, затим написати од сваког основни облик (септакорд) и установити којим тоналитетима припадају као доминантни септакорди:

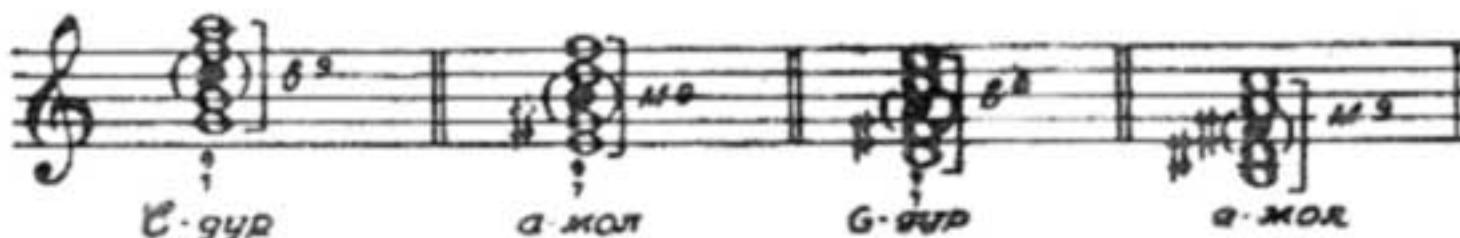
Написати следеће обртаје доминантних септакорада, прочитати их и установити којем тоналитету припадају:

НОНАКОРД

Ако септакорду додамо још и нону од основног тона, добијамо *нонакорд* или *йетозвук*. Нонакорд се састоји од основног тона у басу (зато спада међу основне акорде), његове терце, његове квинте (која се у четворогласном слогу изоставља), септиме и ноне. Обележава се бројем 7 испод басове ноте.

Доминантни нонакорд (који се најчешче и употребљава) састоји се од великог квантакорда, мале септиме и ноне, која је у дурским тоналитетима велика, а у молским и молдурским ма-ла. на пр.:

Као што је сваки септакорд, тако је и сваки нонакорд дисонантан акорд. (Зашто?)

Питања. Шта је нонакорд? Како се обележава нонакорд? Који се нонакорд најчешће употребљава? Какав све може бити доминантни нонакорд? Какав је по сазвучју нонакорд? Како гласи доминантни нонакорд у: G-, B-, A-, Des- и Fis-дуру? У хармонском d-, h-, c-, gis- и es-молу?

Вежбе. Написати доминантни нонакорд у F-, D-, Es, H- и Ges-дуру.

Исто у хармонском e-, g-, fis, d- и dis-молу. Написане нонакорде свирати на клавиру.

КВИНТАКОРД У ЧЕТВОРОГЛАСНОМ СТАВУ

У науци о хармонији примењујемо четворогласни *вокални став*. Овај се састоји од четири певачка гласа (деонице) мешовитог хора: сопран, алт, тенор и бас. Сопран и алт бележимо у горњем линијском систему са G-кључем, а тенор и бас у доњем систему са F-кључем. Оба линијска система везујемо у почетку сваког реда *својницом* (аколада), овако:

Хорски певачки гласови имају ограниченији обим од солистичких гласова. Поједини хорски гласови имају следећи обим:

У вокалном хармонском ставу узимамо у обзир споменути обим гласова и обично га не прекорачујемо.

Квантакорд се — како зnamо — састоји од три тона: основног тона, терце и .

квинте. Да бисмо поставили квантакорд у четворогласном ставу, морамо удвојити један његов тон. Редовно удвајамо његов основни тон, а само изузетно терцу или квинту. Квинту у изузетним случајевима можемо и изоставити.

Постављајући квантакорд (на пр. *c-e-g*) у четворогласном ставу, поступамо овако: најпре забележимо основни тон у бас:

затим један од тонова квантакорда у сопран (на пр. *g*):

исход сопрана забележимо *најближи нижи акордски тон у алт*:

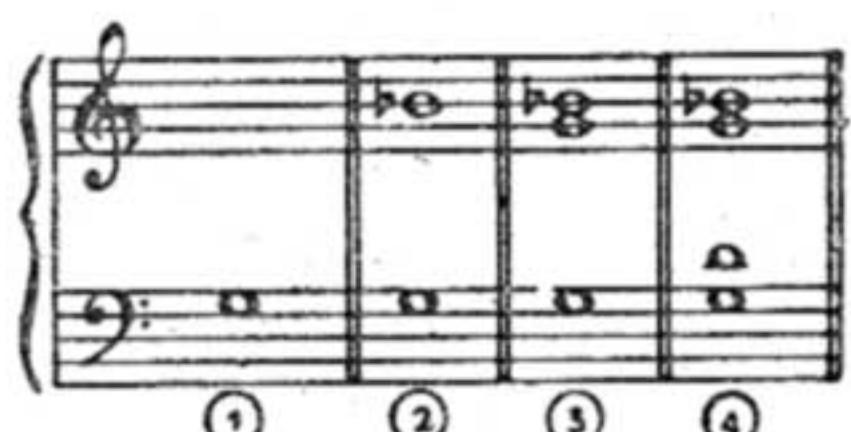
а исход алта опет *најближи нижи акордски тон у тенор* (у линијском систему бас-кључа):

На исти начин можемо сваки квантакорд поставити четворогласно, на пр. *d-fis-a*:

или *g-b-d*:

итд.

Найомена. Треба нарочито скренути пажњу на правилно бележење ноте *тенора*, који се налази *недосредно* испод алта.

У свим овим примерима налазе се горња три гласа (сопран, алт и тенор) у *најближем додиру*, тј. између њих

се не може уметнути ни један глас који припада акорду *c-e-g*. Такав слог акорда зовемо *уски слој*.

Ако три горња гласа у акорду размакнемо тако да се између свакога од њих може уметнути по један тон који припада истом акорду, добићемо исти акорд у *размакнутшом или широком слоју*, на пр.

Или на пр. *g-h-d*:

(Тачкицама су обележени прескочени акордски тонови).

итд. За акорд који по своме саставу не одговара ни једном ни другом слогу кажемо да је у *мешовишом слоју* на пр.

Али о томе се поближе учи у науци о хармонији.

С обзиром на интервал између баса и тона који се налази у сопрану (као водећем мелодијском гласу), сваки квантакорд може се налазити у *три мелодијска положаја*: октавном (8), квантном (5), и терцном (3). При томе се интервал између баса и сопрана не рачуна реално, него уопштено, тј. сваки размак *c-c* сматрамо октавом, сваки размак *c-g* квантотом и размак *c-e* терцом, без обзира на октавно растојање тих тонова, на пр.:

* Два акордска гласа могу бити и у интервалу приме (унисону).

Питања. Од чега се сastoји четворогласни вокални став? Где се бележи сопран и алт, а где тенор и бас? Како везујемо линијске системе? Какав је обим сопрана, алта, тенора и баса? Који тон се обично удваја, а који ређе у четворогласном квинтакорду? Шта је уски слог акорда? Шта је широки слог акорда? Шта је мешовити слог акорда? Који су мелодијски положаји квинтакорда и по чему се они одређују? Како се поставља квинтакорд у уском слогу (описати)? Како се поставља квинтакорд у размакнутом слогу?

Вежбе. Написати у уском слогу следеће квинтакорде у сва три мелодијска положаја: *e-gis-h, as-c-es, h-d-fis, ges-b-des, f-as-c*.

Написати у размакнутом слогу акорде из горњег задатка.

У следећим примерима додати ноту квинтакорда, која недостаје:

Све написане примере свирати на клавиру. У уском слогу свирају се горња три гласа (сопран, алт и тенор) десном руком, а бас левом. У размакнутом слогу свира се сопран и алт десном руком, а тенор и бас левом.

Найомена. У инструменталној музici (а често и у вокалној) није акорд ограничен на четворогласни слог. Његов састав може бити врло разнолик са обилнијим удвајањем тонова, на пр.:

У музичкој пракси је врло честа појава да се тонови акорда не појављују истовремено, него један за другим у различим

облицима. Такав облик акорда зовемо растављени (разложени) или арпеђирани акорд, на пр.:

и безброј других облика.

ДИНАМИКА

Динамика*) је однос музичких тонова према њиховој јачини. За обележавање разних степена тонске јачине уобичајени су у музичкој пракси различити изрази и скраћенице из италијанског језика.

У динамици постоје две основне разлике: *тихо* (*piano*, бележи се скраћеницом *p*) и *јако* (*forte*, бележи се скраћеницом *f*). За обележавање разних осталих степена тонске јачине употребљавамо, постепено од најмањег до највећег степена јачине, ове ознаке:

<i>ppp</i>	(<i>pianissimo possibile</i>)	= најтише, колико је могуће
<i>pp</i>	(<i>pianissimo</i>)	= најтише
<i>p</i>	(<i>piano</i>)	= тихо
<i>mp</i>	(<i>mezzopiano</i>)	= средње тихо
<i>mf</i>	(<i>mezzoforte</i>)	= средње јако
<i>f</i>	(<i>forte</i>)	= јако
<i>ff</i>	(<i>fortissimo</i>)	= најјаче
<i>fff</i>	(<i>fortissimo possibile</i>)	= најјаче, колико је могуће

(Сасвим изузетно налазе се у пракси и ознаке *pppp* или *ffff*).

Осим ових употребљавају се и следећи изрази: *più p* = тише, *meno p* = мање тихо (= јаче), *più f* = јаче, *meno f* = мање јако (тише), *marcato* = истакнуто, *sempre* = увек, непрестано.

Динамички нагласак јојединог тона обележавамо ознакама: *sf*, *sfz* (скраћеница речи *sforzato*, *sforzando*); *rfz*, *fz* (*rinforzando*) = појачано; *fp* = *fortepiano* = јако па затим одмах тихо.

* Од грчке рачи динамис = јачина, сила.

Знакови за динамички нагласак *йоједино* тона су ови > Δ а бележе се изнад ноте.

За означавање *йосијено* прелаза из тишег у јаче служе изрази *crescendo* (скраћено *cresc.*) = крешендо (не крешендо!) – растећи (јачином) и *rosco a rosco* *più f* = мало по мало јаче.

Место тога може се употребити и знак

За постепени прелаз из јачег у тише служе изрази: *dec escendo* (скраћено *decresc.*) = декрешендо (не декрешендо!) попуштајући (јачином), *diminuendo* (скраћено *dim.*) и *rosco a rosco* *più p* = мало по мало тише. Место тога може се употребити и знак

Crescendo не значи само постепени прелаз из *p* у *f*, него уопште из сваког мањег степена јачине у већи, на пр. *pp* у *mf* итд. Исто тако и *decrescendo* значи уопште постепени прелаз из сваког већег степена јачине у мањи, на пр. из *tr* у *pp* итд.

Свака динамичка ознака важи до појаве нове ознаке.

Динамичке ознаке имају *релативно* значење и зависе о општој структури композиције, њеној садржини и карактеру као и о извођачким средствима. Када се знак *f* (*forte*) односи на велики бубањ и када се исти знак односи на флауту, зацело не треба да очекујемо у оба случаја исти динамички ефект, тј. исту тонску јачину. Исто тако на пр. ни *forte* женског хора и *forte* оргуља или оркестра не могу бити исте јачине. Динамици, која је органски повезана са изразом и садржином сваке, па и најмање композиције, треба посветити велику пажњу код извођења.

Питања. Шта је динамика? Које су основне разлике у динамици? Који се изрази и скраћенице употребљавају редом за све степене јачине, од најтишег до најјачег? Како се обележава динамички нагласак појединачног тона? Како се зове и обележава постепени прелаз из тишег у јаче? Како из јачег у тише? Докле важи свака динамичка ознака? Какво значење имају динамичке ознаке?

Вежбе. Написати скраћеницама ознаке супротног значења од следећих: *ff*, *mp*, *p*, *fff*, *mf*, *pp*,   ,   , *meno f*, *più p*, *cresc.*, *descresc.*

Наћи у музичкој литератури низ разних динамичких ознака и објаснити их.

ТЕМПО

Метрички и ритмички ток тонова у музичкој композицији добија свој стварни и коначни облик у оквиру *теме*. Темпо је брзина којом следе временске јединице бројања, односно делови такта, један за другим. То је, дакле, брзина којом изводимо неку композицију или појединачне њене делове.

За обележавање темпа употребљавају се изрази и скраћенице из италијанског језика.

Разликујемо три основна темпа: *лажани*, *умерени* и *брзи*, од којих сваки има своје ниансе.

За различите степене брзине употребљавају се ови изрази:

лагаци темпо	<i>largo</i>	= широко
	<i>larchetto</i> (ларгето)	= доста широко (мање него <i>largo</i>)
	<i>lento</i>	= споро
	<i>adagio</i> (адађо)	= лагано и озбиљно
	<i>grave</i>	= тешко
умерени темпо	<i>sostenuto</i>	= затежући
	<i>andante</i>	= умерено лагано
	<i>andantino</i>	= мало брже него <i>andante</i>
	<i>moderato</i>	= умерено
брзи темпо	<i>allegretto</i>	= доста окретно
	<i>allegro</i>	= брзо (брже него <i>allegretto</i>)
	<i>vivace</i> (виваче), <i>vivo</i>	= живо
	<i>presto</i>	= журно, хитро

Овим изразима може се додати компаративни додатак *più* (= више), на пр. *più largo* = шире, *più allegro* = брже и сл. или суперлативни наставак *-issimo*, на пр. *lentissimo* = најспорије, *prestissimo* = најжурније и сл.

Често се овим изразима додаје реч *assai* или *molto* (= врло, много). На пр. *adagio molto* = врло лагано, *vivo assai* = врло живо и сл.

Исто тако додаје се *ma non troppo* или *ma non tanto* (= али не одвише). На пр. *allegro ma non troppo* = брзо, али не одвише и сл. Још се додају и речи *rosco* или *un rosco* = мало, понешто и *meno* = мање. На пр. *rosco vivo* = помало живо, *meno adagio* = мање лагано и сл.

У току композиције може се променити темпо. Ознаке за темпо бележе се на почетку композиције (изнад линијског система) као и на оним местима у току композиције, где се мења темпо.

Темпо у композицији може се и *постепено мењати*. За постепени прелаз из лаганијег темпа у бржи, тј. за убрзавање темпа употребљавају се изрази:

<i>accellerando</i> (ачелерандо)	= убрзавајући
<i>stringendo</i> (стринђендо)	= убрзавајући
<i>più stretto</i>	
<i>più mosso</i>	} = окретније, живље

За постепени прелаз из бржег темпа у лаганији, тј. за успоравање темпа употребљавају се изрази:

<i>ritardando</i> (скраћено <i>ritard.</i>)	= затежући
<i>rallentando</i> (скраћено <i>rall.</i>)	= успоравајући
<i>ritenuto</i> (скраћено <i>rit.</i>)	= задржавајући
<i>allargando</i>	= постепено све шире
<i>meno mosso</i>	= мање окретно

Сви ови изрази могу се комбиновати са *roco a roco* = мало по мало. На пр. *roco a roco accellerando* = мало по мало убрзавајући или *roco a roco ritenuto* = мало по мало задржавајући и сл.

Истовремено попуштање у јачини и брзини означавају ови изрази: *calando* (каландо), *morendo*, *mancando*, *smorzando*, *perdendosi* итд.

Ако је промена темпа била краткотрајна, враћање у пређашњи темпо обележава се изразом *a tempo*, а ако је било више различитих и дуготрајних промена темпа, онда се враћање у *првобитни* темпо обележава изразом *Tempo I^{mo}* (темпо примо). *Tempo rubato* (или само *rubato*) значи слободно у темпу. *L'istesso tempo* = исти темпо (после промене темпа).

Као што је динамика, тако је и темпо у композицији релативан и зависан од карактера, врсте и стила композиције. Каткада се налази као ознака за темпо израз *Tempo giusto*, тј. „прави темпо“. Већ та чињеница доволјно показује како је темпо сваке композиције зависан о садржини и карактеру композиције.

У извођењу музичких композиција настају услед динамичких нианса и фразирања мале, *необележене* модификације темпа, које се — према теоретичару *Rietanni* — зову *агогика*.

Фразирање је разговетно дељење (рашчлањавање) *већих* целина у извођењу композиције на мање отсеке (фразе, мотиве итд.)

Апсолутно временско трајање тонова у оквиру различитих врста темпа може се установити помоћу апарата, који се зове *мейроном* (пронашао га је физичар *Mälzel*). Механизам сата покреће сказальку, која гласно откуцава у одређеним временским размацима нотне вредности као временске јединице бројања (или делове такта) према табели на апарату. Разлике у брзини крећу се на метроному од 40 до 208, а помични утег на сказальци може се померити па било који од бројева на табели. Што су бројеви мањи откуцавање је лаганије, а што су већи откуцавање је брже.

Метрономске ознаке за темпо бележе се на пр. овако:

= 60 М.М. или = 120 М.М. и сл. Ознака = 60 М.М.

означује, да ће сказалька откуцати у једној минути 60 четвртина и да, према томе, трајање једне четвртине износи тачно једну секунду. Ознака = 90 М.М. показује, да ће метроном у једној минути откуцати 90 осмина, дакле 3 осмине у две секунде. На такав начин може се, како је већ споменуто, установити апсолутна брзина временских јединица бројања.

Питања. Шта је темпо? Каква је основна подела темпа. Који су изрази за лагани темпо? Који за умерени темпо? Који за брзи темпо. Шта значе изрази *più*, *assai*, *meno*, *molto*? Шта значи наставак — *issimo*? Шта значи *ta non troppo*? Шта значи *roco a roco*? Где се бележе ознаке за темпо? Који се изрази употребљавају за постепено убрзавање? Који за постепено успоравање? Који се изрази употребљавају за истовремено попуштање у брзини и јачини? Када се употребљава израз *a tempo*? Када *Tempo primo*? Шта је агогика? Шта је фразирање? Шта је метроном?

Вежбе. У музичкој литератури наћи велики број разноврсних израза за различите врсте темпа и промене темпа, па их објаснити?

РАЗНИ ИЗРАЗИ

Да би се што тачније обележио посебни карактер неке композиције у целини или њеног појединог дела, употребљавају се у музичкој пракси врло многи и различити изрази. Ти изрази могу се употребљавати самостално или комбиновано с ознаком

темпа, а бележе се на почетку композиције или у њеном даљем току. Најчешћи су изрази:

<i>affettuoso, con affetto</i>	= узбуђено
<i>agitato (ајитато)</i>	= немирно
<i>amabile</i>	= љупко
<i>amoroso</i>	= нежно
<i>animato, con anima</i>	= одушевљено
<i>appassionato, con passione</i>	= страсно
<i>armonioso</i>	= благозвучно
<i>brillante</i>	= сјајно, блиставо
<i>burlesco</i>	= шаљиво
<i>calmo, calmato</i>	= мирно
<i>cantabile</i>	= распевано
<i>capriccioto (капричозо)</i>	= произвољно
<i>carezzevole (карецеволе)</i>	= умиљато
<i>commodo</i>	= комотно
<i>con brio</i>	= чило, бодро
<i>con calore</i>	= топло
<i>deciso</i>	= одређено, одлучно
<i>declamando</i>	= декламујући
<i>delicato</i>	= нежно
<i>distinto</i>	= јасно, разговетно
<i>dolce</i>	= слатко, љупко
<i>dolente, con duolo</i>	} = болно
<i>doloroso, con dolore</i>	= одлучно
<i>energico (енерђико)</i>	= херојски
<i>eroico</i>	= изразито
<i>espressivo, con espressione</i>	= свечано, сјајно
<i>fastoso</i>	= дивље
<i>feroce</i>	= свечано
<i>festivo</i>	= поносито
<i>fiero</i>	= жалосно
<i>funebre</i>	= ватрене
<i>con fuoco</i>	= бесно
<i>furioso</i>	= разиграно
<i>giocoso (ђокозо)</i>	= тачно, одмерено
<i>giusto (ђусто)</i>	} = величајно
<i>con grandezza</i>	= љупко и окретно
<i>grandioso</i>	= бурно
<i>grazioso (грациозо)</i>	= охрабрујући
<i>impetuoso</i>	= недужно
<i>incalzando</i>	= немирно
<i>innocente</i>	
<i>inquieto</i>	

<i>con ira</i>	= срдито
<i>lamentoso</i>	= наричући, жалосно
<i>leggiero (леђеро)</i>	= лако, лежерно
<i>liberamente</i>	= слободно, невезано
<i>lusingando</i>	= умиљато
<i>maestoso</i>	= величанствено, свечано
<i>marciale (марћале)</i>	= на начин марша, војнички
<i>mesto</i>	= жалосно
<i>nobile</i>	= племснито
<i>pesante</i>	= тешко
<i>a piacere</i>	= по вољи
<i>piacevole (пјачеволе)</i>	= слободно
<i>piangendo (пјанђендо)</i>	= плачући
<i>pomposo</i>	= свечано
<i>precipitando (пречипитандо)</i>	= нагло, журећи
<i>religioso</i>	= побожно
<i>rigoroso</i>	= строго
<i>risoluto</i>	= одлучно
<i>risvegliato (рисвельјато)</i>	= пробуђено
<i>scherzando (скерцандо)</i>	= шаљиво, весело
<i>semplice (семпліче)</i>	= једноставно
<i>sensibile</i>	= осећајно
<i>sereno</i>	= ведро
<i>serioso (серизозо)</i>	= озбиљно
<i>soave</i>	= благо
<i>sotto voce (сото воче)</i>	= пригашеним гласом
<i>stinguendo</i>	= угашено
<i>svelto</i>	= пробуђено
<i>tempestoso</i>	= узбуркано
<i>tempo rubato</i>	= у слободном темпу
<i>tumultoso</i>	= бучно
<i>veloce (велоче)</i>	= живо, брзо
<i>volante</i>	= летећи

Питања. Шта значе изрази: *andante doloroso, vivo scherzando, adagio espressivo, allegro appassionato, presto agitato, allegretto, leggiero, lento maestoso, andante commodo, allegro coi anima, presto volante?*

Превести ове изразе: брзо и војнички, доста окретно и љупко, брзо и чило, умрено лагано и распевано, лагано и наричући, журно и ватрене, брзо и сјајно.

Вежбе. У музичкој литератури наћи много примера различитих израза који означавају карактер, па их превести.

АРТИКУЛАЦИЈА

Постоје разни *начини* на које можемо изводити тонове у некој композицији. Ти начини зову се заједничким именом *артикулација*. Артикулација се односи на поједине тонове или групе тонова, а примена њених разних врста зависи од средстава извођења (различите врсте инструмената, певање солистичко, хорско итд.)

Главни знаци за артикулацију су ови:

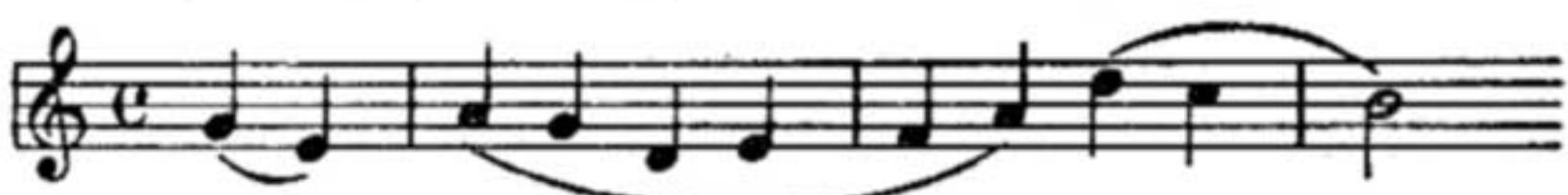
1) *staccato* (стакато) = одвојено. Ту врсту обележавамо тачком изнад или испод ноте, која означава да ћемо скратити трајање тона и тиме га одвојити од идућег тона, на пр.:

2) *staccatissimo* (стакатисимо) = потенцирани стакато. Тонови се изводе још више скраћено, на пр.:

3) *legato* = везано. Ту врсту артикулације обележавамо луком, који везује мање или веће групе нота. Тонове изводимо везано, без икаквог одвајања, на пр.:

Найомена. Треба разликовати примену лука код легата, лигатуре и фразирања.

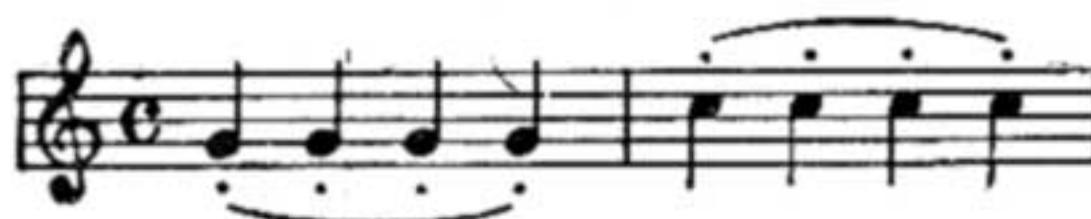
4) *legatissimo* = потенцирани легато, тј. највезаније. Нема посебног знака, него се забележи израз.

5) *non legato* = не легато. Та врста артикулације честа је у клавирској музици, а изводи се на начин између легато и тенуту.

6) *tenuto* = издржано. Бележи се цртицама изнад нота, а тонови се изводе добро издржани у трајању и незнатно наглашени, на пр.:

7) *portato* = ношено, пренесено. Та врста обележава се тачкама и луком изнад или испод нота, а изводи се као ублажени стакато, на пр.:

Осим ових знакова и израза за артикулацију употребљавају се и изрази: *martellato* (оштро, „као чекићем“), а код гудачких инструмената *spiccato* (спикато), *saltato* (отскакујућим гудалом) итд.

Питања. Шта је артикулација? Шта је стакато и како се обележава? Шта је легато и како се обележава? Шта је портато? Шта тенуту? Шта значи стакатисимо? Шта значи non легато? Где се примењују изрази спикато и салтато?

Вежбе. Наћи у музичкој литератури много примера за разне врсте артикулације и објаснити их.

РАЗНИ ПОМОЋНИ ЗНАЦИ И СКРАЋЕНИЦЕ

Ако пажљиво посматрамо било који штампани нотни текст (нарочито из инструменталне музике) приметићемо да у њему осим нота, динамичких и артикулационих знакова, ознака за темпо и карактер композиције, постоје често и разне скраћенице (абревијатуре) и други помоћни знаци који омогућавају тачно и прегледно читање нотног текста или служе краћем начину бележења. Међу најобичније скраћенице и друге помоћне знаке убрајамо:

1) знак за понављање (репетицију), који се бележи овако:
||: или :| а означује да се онај отсек композиције, према којем су окренуте тачке, мора поновити, на пр.:

понавља се

понавља се

2) *i^{ma}* (*volta*) и *II^{da}* (*volta*) = I^и пут и II^и пут.

Тиме се означава да се први пут изводи онај отсек који је обележен са *I^{ma}*, а код понављања се тај отсек

прескочи, па се место њега изводи отсек који је обележен са *H-dā*, на пр.:

2) *Da capo al Fine* (скраћено *D. c. al Fine*) = од почетка до краја (који је обележен са *Fine*). Ако треба да се у некој већој композицији понови њен цео први отсек, ставља се на крају композиције ознака *Da capo al Fine*, а на ономе месту где треба да понављање престане, бележи се *Fine*. Композиција се изводи од почетка до краја, а затим опет од почетка до оног места где стоји *Fine*. На пр. (у врло скраћеном примеру!)

(Овде ћемо извести редом свих 16 тактова, а затим одмах [непосредно] првих 8 тактова, до ознаке *Fine*, која означава завршетак).

4) *Da capo al segno* (да капо ал сеньо) = од почетка до знака. Као знак обично се бележи

5) *Dal segno al Fine* = од знака до краја, који је обележен са *Fine*.

6) *D. c. sin' al segno e poi la Coda* = од почетка до знака, а онда кода (= додатак).

7) *Senza ripetizione* (сенца рипетиционе) или *senza replica* (сенца реплика) = без понављања.

8) Знаци за понављање истих нота:

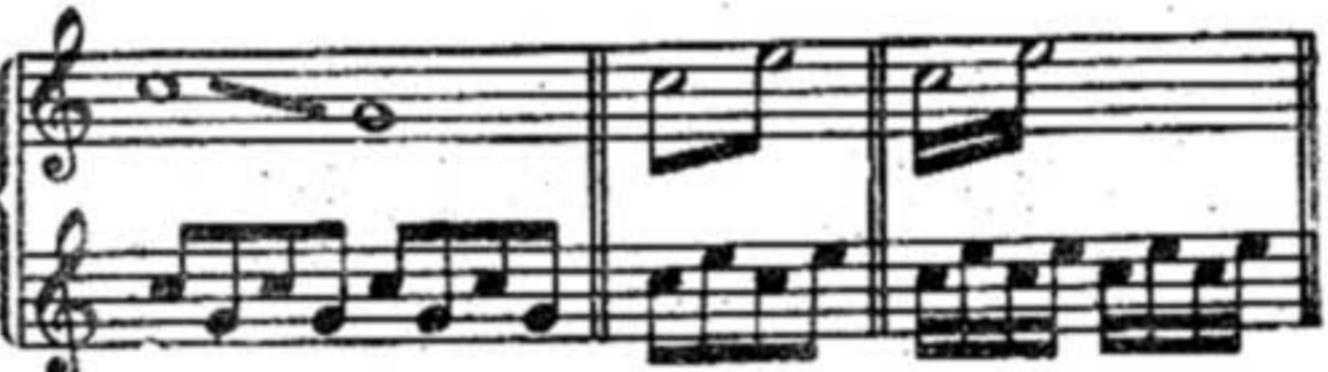
бележи се:

изводи се:

бележи се:

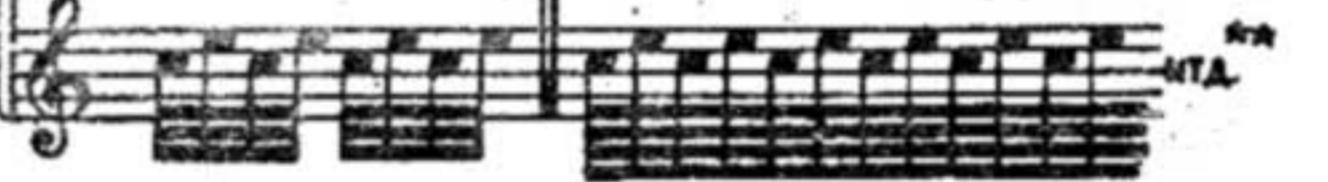
изводи се:

бележи се:

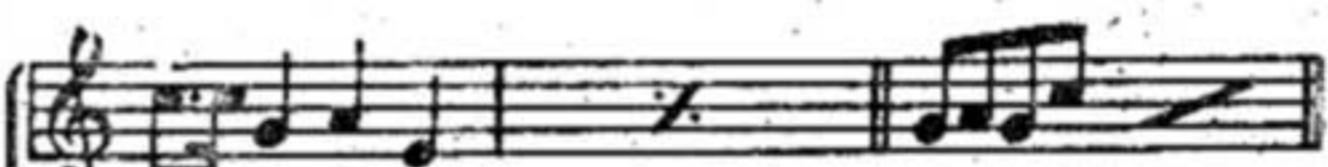

изводи се:

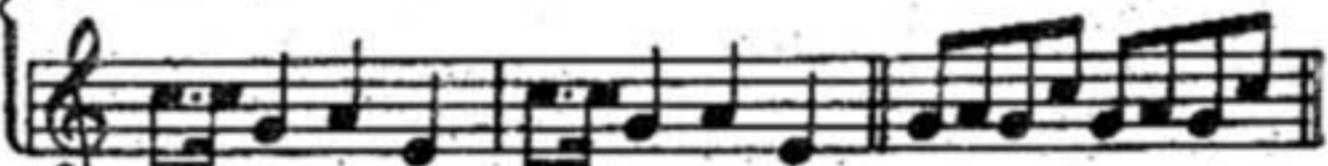

9) Знаци за понављање целих тактова или фигура:

бележи се:

изводи се:

* Не заменити са

** Врло брзо и без одређеног броја понављања.

бележи се:

изводи се:

бележи се:

изводи се:

Найомена. Знаци (скраћенице) споменути под бр. 8 и 9 примењују се углавном у рукописним оркестарским деоницама.

10) Знак за транспоновање у вишу или нижу октаву:

бележи се:

изводи се:

Найомена. Ознака *8va изнад* нота повишива⁺ ноту за октаву, а кад је ознака *испод* нота, снижава их за октаву. Код повишивања бележи се каткада и *8va sopra*, а код снижавања *8va bassa*. Тачкицама се обележава онај отсек, који треба да се транспонује. Завршетак повишивања или снижења обележава се изразом *loco* (локо – на месту), тј. онако, како је забележено.

Такође:

бележи се:

изводи се:

Найомена. *Coll' 8va (colla 8va)* значи са октавом, тј. с удвајањем у горњој или доњој октави.

11) Растављање тонова у акорду на начин свирања на харфи обележава се изразом *arpeggiato* (апређато) или скраћено *arp.* или, најчешће, знаком | који може бити непрекидан (кроз цео акорд) или прескинут, на пр.:

12) Разне скраћенице и изрази:

<i>attacca</i> (атака)	= изненада, без паузе наставити
<i>subito</i>	= одмах, без оклевавања
<i>segue</i>	= следи
<i>V. S. (volti subito)</i>	= окрени одмах (тј. окрени лист нота брзо)
<i>simile</i>	= слично
<i>come sopra</i>	= као горе (као пре)
<i>colla parte</i>	= са (главном) деоницом
<i>G. P.</i>	= генерална пауза, тј. пауза за цео извођачки ансамбл (на пр. оркестар)
или (између нота)	= знак за кратки прекид мелодијске фразе (цезура), односно знак за узимање даха код певања
<i>m. d. (mano destra)</i>	= десном руком
<i>m. s. (mano sinistra)</i>	= левом руком
<i>m. g. (main gauche)</i>	= примена десног педала на клавиру
<i>Ped.</i>	= престајање примене педала
	= примена левог педала на клавиру
испод линија	
<i>una corda</i>	
<i>con sordino</i>	

<i>con sordino</i> (код гудачких и неких дувачких инструмента)	= с употребом сординае
<i>ad libitum</i>	= по воли
<i>senza</i>	= без
<i>quasi</i>	= као, отприлике

Питања. Које су најважније скраћенице у вези с понављањем већег композиционог отсека? Које су скраћенице за понављање нота? Које су скраћенице за понављање тактова или фигура? Шта значи отава сопра, а шта отава баса? Шта значи 'око'? Шта значи кол отава? Шта је арпеђато и како се бележи? Шта значи атака? Шта значи субито? Шта значи симиле? Шта значи запета или цртица између нота?

Вежбе. Написати помоћу абревијатура и помоћних знакова:

The image contains four separate musical staves. The first staff shows a treble clef, a 3/4 time signature, and a series of eighth-note patterns with various slurs and grace notes. The second staff shows a bass clef, a common time signature, and a series of quarter notes with different dynamics (e.g., forte, piano). The third staff shows a treble clef, a 3/8 time signature, and a series of sixteenth-note patterns. The fourth staff shows a treble clef, a common time signature, and a series of eighth-note patterns with grace notes and slurs.

Наћи у музичкој литератури велики број примера разних помоћних знакова и скраћеница и објаснити их.

ОРНАМЕНТИ

Орнаменти („манири“, фр. *broderies*, *agrément*, итал. *fioriture*) су поједини тонови или групе тонова, које се појављују као украси или додаци тоновима мелодије. У инструменталној музici 17 и 18 века нарочито много се примењују и то већином као средство за истицање или наглашавање

тонова на слабо звучном клавикорду¹ или чембалу² оног времена.

Главни су орнаменти ови:

1) *предугар* (нем. *Vorschlag* [форшлаг], итал. *appoggiatura* [апођатура])

2) *морден*

3) *праплтрилер* (нем. *Pralltriller*, *Schneller* [шнелер])

4) *іруїешо* или *іруїо* (нем. *Doppelschlag* [допелшлаг])

5) *штрилер*

Найомена. У нашем језику не постоји утврђена стручна терминологија за ове појмове.

1) а) *предугар* „*гуи*“ бележи се малом нотом испред главне мелодијске ноте у акорду, а у извођењу преузима улогу главне мелодијске ноте. Траје толико, колико је забележена његова нотна вредност. Ако се налази испред пунктираних нота, добија вредност те ноте, а пунктирана нота добија вредност тачке, на пр.

бележи се:

изводи се:

бележи се:

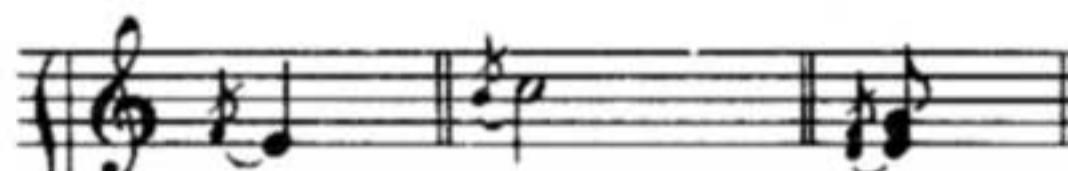
изводи се:

б) *предугар* „*крајки*“ бележи се као мала осмина са прецртаним барјачићем испред главне ноте, а изводи се као

1,2 Клавикорд и клавичембало (чембало) су претече данашњег *клавира*. Појављују се већ у 16 веку, најпре као оркестарски и касније и *шко* солистички инструмент. Постепеним променама у облику, конструкцији и имену (клавсен, спинет, верђинал) и усавршавањем механизма (*B. Christofori*, г. 1711) развијају се у „*pianoforte*“ или клавир.

кратак тон пре главног мелодијског тона. Ако је предудар наглашен, одузима део вредности ноти пред којом се налази. Ако је ненаглашен, одузима део вредности ноти која је пре њега, на пр.:

бележи се:

изводи се:

с) *предудар двоструки или вишеструки* (нем. Schleifer [шлајфер]) састоји се од две или више нота, на пр.:

бележи се:

изводи се:

бележи се:

изводи се:

2) *мордент* се састоји од главног мелодијског тона и његове доње секунде. Увек је наглашен, тј. одузима део вредности главној ноти, на пр.:

бележи се:

изводи се:

Двоструки мордент

бележи се:

изводи се:

3) *йралприлер* (непрецртани мордент) састоји се од главног мелодијског тона и његове јорње секунде. Изводи се наглашено и одузима део вредности главној ноти, на пр.:

бележи се:

изводи се:

Двоструки пралприлер

бележи се:

изводи се:

4) *іруйешо* се састоји од главног мелодијског тона и њему најближег горњег и доњег тона или обрнуто, на пр.:

Знак групета бележи се изнад ноте овако

Ако је знак забележен овако

изводи се *најјре јорњи*,

а затим главни и доњи тон, на пр.:

Ако је знак забележен овако

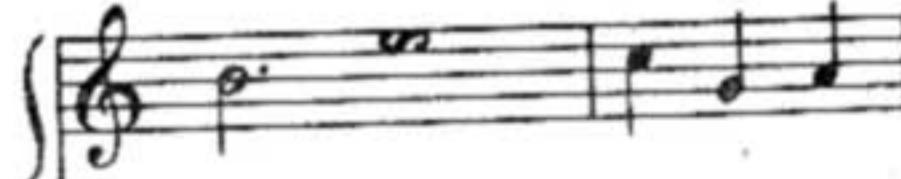
изводи се *најјре доњи*,

а затим главни и горњи тон, на пр.:

Групето између нота разне висине састоји се од чешири ноте:

бележи се:

изводи се:

бележи се:

изводи се:

бележи се:

изводи се:

Групето између нота исје висине састоји се од *три* ноте, на пр.:

бележи се:

изводи се:

Према томе, групето после *шункиране ноте*, састоји се од четири ноте, на пр.:

бележи се:

изводи се:

или

5) *шрилер* је брзо понављање главног мелодијског тона и његове горње секунде. Бележи се ознаком или *tr* изнад ноте, на пр..

Завршетак трилера изводи се доњом секундом, која је често и обележена малим нотама:

изводи се:

Трилер може почети и горњом секундом, која се често бележи као кратак предудар, на пр.:

изводи се:

Трилер на ноти мале вредности изводи се налик на групето с почетном главном нотом, на пр.:

бележи се:

или

изводи се:

Често се пре трилера појављује доњи предудар, на пр.:

изводи се:

Низ шрилера без завршетка:

изводи се

овако

а низ трилера са завршецима

изводи

се овако:

У старијој музичи (J. C. Bach) налазимо ове знакове за трилер:

У првом случају трилер почиње доњом секундом, а у другом случају горњом секундом.

Питања. Шта су орнаменти? Који су главни орнаменти? Како се бележи и изводи дуги предудар? Како кратки предудар? Какав још може бити предудар? Како се бележи и изводи мордент? Како се бележи и изводи практрилер? Како се бележи и изводи групето изнад ноте? Како групето између нота разне висине? Како групето између нота исте висине? Како групето после пунктиране ноте? Како се бележи и изводи трилер? Како се изводи низ трилера?

Вежбе. За сваку врсту орнамента наћи овећи број примера из музичке литературе (J. S. Bach, Ph. E. Bach, Rameau, Couperin, Händel, Mozart итд.).

САДРЖАЈ

ПРЕДГОВОР ПРВОМ ИЗДАЊУ

стр.

3

ОСНОВНА ТЕОРИЈА МУЗИКЕ

ОСНОВНИ ПОМЛОВИ

Музика	7
Звук	7
Тон	7
Имена тонова	10
Тонски систем	10
Ноте	11
Линијски систем	11
Кључ	12
Бележење нота по G-кључу	13
Бележење нота по F-кључу	13
Бележење осталих нота по G-кључу	14
Бележење осталих нота па F-кључу	17
Преглед нота које се могу бележити у оба кључа	20
Преглед нота с у свим октавама	21
Нотни систем	23
Остали кључеви	23
Преглед свих кључева	24
Положај ноте c^1 у свим кључевима	24
Иста нота прочитана у разним кључевима	25
Основна лествица	25
Ступањ и степен у лествици	26
Основни интервали	27
Трајање тонова	28
Преглед нотних вредности	30
Паузе	30
Повећање нотних вредности	33
	34

МЕТРИКА

Метар – Такт	35
Једноставни тактови	38
Сложени тактови	41

РИТМИКА

Ритам	52
Синкопа	57
Неправилне тонске групе	59
Предтакт	62

МЕЛОДИКА

Мелодија	64
Повишени и снижени тонови. Предзнаци	65
Хроматски и дијатонски полуустепени и цели степени	70
Преглед свих хроматских и дијатонских полуустепена и целих степена	71
ЛЕСТВИЦЕ (СКАЛЕ)	75
Дијатонске дурске лествице	76
Преглед дурских лествица с повисилицама	78
Преглед дурских лествица са снизилицама	81
Квинтни и квартни круг	83
Посебна имена лествичних ступњева	85
Дијатонске молске лествице	86
Преглед паралелних лествица	88
Преглед молских лествица с повисилицама	89
Преглед молских лествица са снизилицама	91
Старошрквене лествице (модуси)	96
Остале дијатонске лествице	100
Пентатонске лествице	102
Целостепене лествице	102
Хроматске лествице	103
Енхармонски тонови	108
Преглед енхармонских тонова	108
Енхармонске лествице	110
ИНТЕРВАЛИ	113
Врсте интервала	115
Интервали у лествицама	127
Обртај интервала	133
Енхармонски интервали	134
Консонантни и дисонантни интервали	135
Аликовотни тонови	138
АКОРД	140
Квинтакорд	141
Лествични квинтакорди	143
Многостраност квинтакорда	148
Тоналитет	149
Сродност тоналитета	153
Обртаји квинтакорда	156
Септакорд	158
Обртаји септакорда	159
Нонакорд	160
Квинтакорд у четворој пасном ставу	161
ДИНАМИКА	165
ТЕМПО	167
РАЗНИ ИЗРАЗИ	169
АРТИКУЛАЦИЈА	172
РАЗНИ ПОМОЋНИ ЗНАЦИ И СКРАЋЕНИЦЕ	173
ОРНАМЕНТИ	178